

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет

НАУКОВІ ЗАПИСКИ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Філологічні науки

Випуск XXVII

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

УДК 81:82–1/9:82.091:821.161.2
Н 34

ISSN 2412-933X
DOI 10.32782/2412-933X

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Бондарева О. Є. – доктор філологічних наук, професор (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка)

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка)

*Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 14 від 28 травня 2026 р.)*

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:
Рішення № 1386 від 25.04.2024. Ідентифікатор медіа – R30-04381

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Бердянський державний педагогічний університет
(вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл., 71100, bdpu.zp@gmail.com, 061-289-12-06)

*Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 920 від 26 червня 2024 року (додаток 6).
Спеціальність: В11 – Філологія (за спеціалізаціями)*

Періодичність: 3 рази на рік

Редакційна колегія:

Рула Наталія Володимирівна (головний редактор) – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та журналістики (Бердянський державний педагогічний університет); **Вироубалова Ема** – доктор філософії, доцент, доцент з ранньомодерної англійської літератури кафедри англійської філології (Трінті-коледж Дубліна); **Гальчук Оксана Василівна** – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри світової літератури (Київський столичний університет імені Бориса Грінченка); **Подставка Анна** – доктор філологічних наук, професор, професор, завідувач кафедри драматургії та театру (Люблінський католицький університет Івана Павла II); **Салюк Богдана Анатоліївна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики викладання (Бердянський державний педагогічний університет); **Сопіна Ольга Анатоліївна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та журналістики (Бердянський державний педагогічний університет); **Школа Ірина Вікторівна** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов і методики викладання (Бердянський державний педагогічний університет); **Штейнбук Фелікс Маратович** – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії та історії світової літератури (Київський національний лінгвістичний університет); **Шульженко Анжеліка Сергіївна** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та журналістики (Бердянський державний педагогічний університет); **Лавський Ярослав** – доктор філологічних наук, професор, декан філологічного факультету (Білостоцький університет).

Н 34 **Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.
Філологічні науки** : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ, 2026. Вип. XXVII. 76 с.

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам мовознавства та літературознавства. Висвітлено проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, дискурс-аналізу, когнітивної лінгвістики, лексикології та фразеології. Досліджено проблеми часопросторових вимірів літератури, поетики художнього тексту, теорії літератури і порівняльного літературознавства.

Мови публікації: українська, англійська, болгарська, німецька, польська, французька.

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор

© Бердянський державний педагогічний університет, 2026
© Автори статей, 2026

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Berdiansk State Pedagogical University

SCIENTIFIC PAPERS OF BERDYANSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Philological sciences

Issue XXVII

Publishing house
"Helvetica"
2026

UDC 81:82–1/9:82.091:821.161.2
H 34

ISSN 2412-933X
DOI 10.32782/2412-933X

REVIEWERS:

Bondareva Olena, Doctor of Philological Sciences, Professor (Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University)

Zymomria Ivan, Doctor of Philology, Professor (Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)

*It is published according to the resolution of the Academic Council
of Berdiansk State Pedagogical University
(protocol № 14 of 28.05.2026)*

Registered by the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine:
Decision No. 1386 as of 25.04.2024. Media Identifier – R30-04381

Media entity – Berdyansk State Pedagogical University
(Schmidta Str., 4, Berdyansk, Zaporizhzhia Region, 71100, bdpu.zp@gmail.com, 061-289-12-06)

Professional registration (category «B»): Decree of MES No. 920 (Annex 6) dated June 26, 2024. Specialty:
B11 – Philology (with specializations)

Frequency: 3 times a year

Editorial Board:

Rula Natalia Volodymyrivna (editor-in-chief) – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Journalism (Berdiansk State Pedagogical University); **Vyrubalova Emma** – Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Early Modern English Literature, Department of English Philology (Trinity College Dublin); **Oksana Vasyliivna Halchuk** – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Department of World Literature (Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University); **Podstavka Anna** – Doctor of Philology, Professor, Professor, Head of the Department of Drama and Theater (John Paul II Catholic University of Lublin); **Salyuk Bohdana Anatoliivna** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Teaching Methods (Berdiansk State Pedagogical University); **Sopina Olga Anatoliivna** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Journalism (Berdiansk State Pedagogical University); **Shkola Iryna Viktorivna** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages and Teaching Methods (Berdiansk State Pedagogical University); **Shteynbuk Felix Maratovych** – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and History of World Literature (Kyiv National Linguistic University); **Shulzhenko Anzhelika Serhiivna** – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Journalism (Berdiansk State Pedagogical University); **Yaroslav Lawsky** – Doctor of Philological Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Philology (University of Białystok).

N 34 **Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Philological sciences.** Berdiansk : BSPU, 2026. Issue XXVII. 76 p.

The collection contains research papers dedicated to the topical issues of literary criticism and linguistics. The questions of literature theory, comparative studies, the history of Ukrainian literature, development of tendencies, styles and genres of domestic and foreign literature and poetics of fiction are considered. The problems of cognitive linguistics, grammar, vocabulary and sociolinguistics are dealt with.

Publication languages: Ukrainian, English, Bulgarian, German, Polish, French.

The authors assume responsibility for the contents of articles and accuracy of citation

ЗМІСТ

Богданова Марія. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ ПЕРСОНАЖА В РОМАНІ ШАРЛОТТИ БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР» ...7	
Бушко Галина. ПОДРУЖЖЯ ШИШМАНОВИХ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СПІВПРАЦЯ ТА ТВОРЧЕ ПАРТНЕРСТВО В СУСПІЛЬНИХ І НАУКОВИХ ПРОЦЕСАХ.....13	13
Gladio Svitlana, Ivas'kevich Kristina. PRAGMATIC AND DISCURSIVE CONSTRAINTS IN THE TRANSLATION OF IRONY IN AUDIOVISUAL TEXTS20	20
Гремалюк Тетяна, Гернеза Тетяна. ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)30	30
Громовенко Вікторія. ТАКТИКА АКТУАЛІЗАЦІЇ ТЕРМІНОВОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КРИЗОВОМУ МЕДІАДИСКУРСІ.....40	40
Мар'яно Яніна, Чаєнкова Оксана, Фадєєва Альвіна. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ SHAME.....47	47
Pradivlianna Liudmyla. SURREALIST TENDENCIES IN UKRAINIAN INTERWAR LITERATURE.....57	57
Харлан Ольга, Богданова Марина. УКРАЇНСЬКІ СЛІДИ ЧЕСЬКОЇ ПРАГИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «НА КРАЮ ЧАСУ».....66	66

CONTENTS

Bogdanova Mariia. CONCEPTUAL METAPHORICAL MODELS AS A MECHANISM OF CHARACTER CONSTRUCTION IN CHARLOTTE BRONTE'S NOVEL JANE EYRE.....	7
Bushko Halyna. THE SHYSHMANOV'S AS A CULTURAL PHENOMENON: INTELLECTUAL COLLABORATION AND CREATIVE PARTNERSHIP IN SOCIAL AND SCIENTIFIC PROCESSES.....	13
Gladko Svitlana, Ivas'kevich Kristina. PRAGMATIC AND DISCURSIVE CONSTRAINTS IN THE TRANSLATION OF IRONY IN AUDIOVISUAL TEXTS	20
Gremaliuk Tetiana, Herneza Tetiana. HUMAN CHARACTER IN PHRASEOLOGICAL UNITS (BASED ON GERMAN AND ENGLISH MATERIALS).....	30
Hromovenko Viktoriia. THE TACTIC OF URGENCY ACTUALIZATION IN AMERICAN CRISIS MEDIA DISCOURSE.....	40
Maryanko Yanina, Chaenkova Oksana, Fadeeva Alvina. VERBALISATION OF THE CONCEPT SHAME.....	47
Pradivlianna Liudmyla. SURREALIST TENDENCIES IN UKRAINIAN INTERWAR LITERATURE.....	57
Kharlan Olga, Bohdanova Maryna. UKRAINIAN TRACES OF CZECH PRAGUE IN ULAS SAMCHUK'S NOVEL "TO THE EDGE OF TIME".....	66

УДК 811.111>42 : 821.111-31(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-1>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНСТРУЮВАННЯ ОБРАЗУ ПЕРСОНАЖА В РОМАНІ ШАРЛОТТИ БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР»

Богданова Марія

аспірантка кафедри англійської філології та лінгводидактики

Запорізький національний університет

masha.bogdanova1999@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9062-9635

Стаття присвячена дослідженню концептуальних метафоричних моделей як механізму конструювання портретного образу головної героїні у романі Шарлотти Бронте «Джейн Ейр». Актуальність дослідження визначається зростаючим інтересом когнітивної лінгвістики до художнього тексту як простору метафоричного моделювання, а також недостатньою вивченістю когнітивно-поетичного виміру портретних описів у романній прозі вікторіанської доби. Теоретичну основу дослідження становлять теорія концептуальної метафори, концепція концептуальної інтеграції, а також семіотичні концепції Р. Якобсона і Р. Барта та лінгвопоетична традиція О. О. Потебні і Л. І. Бєлєхової.

На матеріалі портретних описів Джейн Ейр виявлено три домінуючі концептуальні метафоричні моделі: EYES ARE A SOURCE OF LIGHT/FIRE, THE BODY IS A SOCIAL HIERARCHY та PLAINNESS IS MORAL VIRTUE. Показано, що кожна модель конструє окремий вимір образу персонажа: психологічний, соціальний та ідеологічний відповідно. Модель EYES ARE A SOURCE OF LIGHT/FIRE реалізується через систематичну проєкцію вихідної сфери світла і вогню на сферу психічного та морального життя героїні, компенсуючи її фізичну непомітність через утвердження виняткової виразності погляду. Модель THE BODY IS A SOCIAL HIERARCHY виявляє протистояння двох метафоричних систем соціальної ідентичності: домінуючої вікторіанської, яка пов'язує зовнішню привабливість із високим соціальним становищем, та альтернативної, що вбачає справжню шляхетність у природних рисах людини, незалежно від її класового походження. Модель PLAINNESS IS MORAL VIRTUE виконує субверсивну ідеологічну функцію, переосмислюючи фізичну простоту як моральну чесноту і надаючи героїні можливість самоствердження поза межами панівної системи цінностей.

Доведено, що три виявлені моделі функціонують не ізольовано, а утворюють цілісну взаємопов'язану систему, у якій фізична непомітність героїні послідовно переосмислюється як підстава для утвердження її психологічної глибини, соціальної гідності та морального достоїнства. Застосування теорії концептуальної інтеграції дозволяє пояснити якісну своєрідність цього образу: смисли, що виникають у результаті взаємодії метафоричних моделей, є якісно новими і не зводяться до значень кожної моделі окремо.

Ключові слова: концептуальна метафора, образ персонажа, когнітивна поетика, концептуальна інтеграція, вікторіанська ідеологія.

Bogdanova Mariia

Postgraduate Student at the Department of English Philology and Language Teaching
Zaporizhzhia National University

CONCEPTUAL METAPHORICAL MODELS AS A MECHANISM OF CHARACTER CONSTRUCTION IN CHARLOTTE BRONTE'S NOVEL JANE EYRE

The article examines conceptual metaphorical models as mechanisms for constructing the protagonist's portrait in Charlotte Bronte's novel Jane Eyre. The relevance of the study is determined by the growing interest in cognitive linguistics in literary texts as a space for modelling metaphorical experience, as well as by the insufficient scholarly attention to the cognitive-poetic dimension of portrait descriptions in Victorian prose fiction. The theoretical framework draws on conceptual metaphor theory, the theory of conceptual integration, the semiotic concepts of R. Jakobson and R. Barthes, and the linguopoetic tradition of O. O. Potebnia and L. I. Bieliehova.

On the basis of portrait descriptions of Jane Eyre, three dominant conceptual metaphorical models have been identified: EYES ARE A SOURCE OF LIGHT/FIRE, THE BODY IS A SOCIAL HIERARCHY, and PLAINNESS IS MORAL VIRTUE. It is demonstrated that each model constructs a distinct dimension of the character image – psychological, social, and ideological, respectively. The model EYES ARE A SOURCE OF LIGHT/FIRE operates through the systematic projection of the source domain of light and fire onto the sphere of the heroine's psychological and moral life, compensating for her physical plainness by establishing the exceptional expressiveness of her gaze. The model THE BODY IS A SOCIAL HIERARCHY reveals the opposition between two metaphorical systems of social identity: the dominant Victorian system, which associates physical attractiveness with high social standing, and an alternative system, which locates true nobility in a person's natural features, independent of class origin. The model PLAINNESS IS MORAL VIRTUE performs a subversive ideological function, reframing physical plainness as moral virtue and opening a space of self-assertion for the heroine beyond the boundaries of the dominant value system.

It is argued that the three identified models do not function in isolation but form a coherent, interconnected system in which the heroine's physical inconspicuousness is consistently reframed as a basis for affirming her psychological depth, social dignity, and moral worth. The application of conceptual integration theory makes it possible to account for the qualitative distinctiveness of this image: the meanings that arise from the interaction of the metaphorical models are qualitatively new and cannot be reduced to the meaning of any individual model in isolation.

Key words: *conceptual metaphor, character image, cognitive poetics, conceptual integration, Victorian ideology.*

Вступ. Дослідження метафори у художньому тексті залишається актуальним у контексті сучасної когнітивної лінгвістики, яка розглядає метафору не як стилістичну фігуру, а як базовий механізм людського мислення та пізнання [8]. Як зазначає А. В. Сухова метафора уможлиблює вербалізацію тих явищ, які не піддаються прямій номінації: творча особистість перетинає межі повсякденного упорядкування і створює власну образну систему, художню картину світу [3]. Семантико-когнітивний підхід до інтерпретації художнього тексту зміщує акцент в інтерпретації метафори з риторичної фігури на інструмент пізнання, спосіб сприйняття і репрезентації людського досвіду [8]. Особливої актуальності когнітивний підхід набуває в контексті аналізу образу персонажа: портретний опис героя є не простим переліком зовнішніх ознак, а складною метафоричною системою, що розкриває психологічні, соціальні та моральні характеристики героя.

Роман Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» привертає увагу дослідників у феміністичному, психоаналітичному та стилістичному аспектах, однак когнітивно-лінгвістичний аналіз

метафоричних моделей у портретних описах головної героїні залишається недостатньо висвітленим у науковій літературі.

Метафоричне моделювання образу персонажа є одним із центральних питань сучасної когнітивної поетики, що розвивається на перетині лінгвістики, літературознавства та семіотики. Витоки сучасного розуміння образотворчої функції мови сягають лінгвопоетичної концепції О.О. Потебні, який у праці «Думка та мова» обґрунтував поняття внутрішньої форми слова як образного способу осмислення дійсності [2]. Принципово важливою є теза дослідника про структурну відповідність слова і художнього твору: образний потенціал, закладений у внутрішній формі окремої лексеми, розгортається на рівні тексту в цілісну образну систему. Звідси випливає, що портретна деталь у художньому творі ніколи не є простим переліком фізичних характеристик: кожен елемент опису несе глибше значення, що вказує на психологічні, соціальні та моральні виміри образу.

Семіотична традиція збагатила розуміння метафори як механізму образотворення. Р. Якобсон обґрунтував поетичну функцію мови як домінуючу в художньому тексті: художній образ виникає там, де між різнорідними елементами встановлюються нові зв'язки подібності, що породжують смисл, який не зводиться до жодного з елементів окремо [7]. Р. Барт, розглядаючи художній текст як тканину кодів, показав, що кожна портретна деталь функціонує одночасно на рівні денотації та конотації – культурно зумовлених асоціацій, активованих у свідомості реципієнта [4]. Саме на конотативному рівні функціонує концептуальна метафора як механізм образотворення.

Концептуальна теорія метафори, розроблена Дж. Лейкоффом і М. Джонсоном у праці “*Metaphors We Live By*” здійснила принциповий переворот у розумінні природи метафори. За Дж. Лейкоффом і М. Джонсоном метафора є не стилістичним засобом, а способом мислення: абстрактне осмислюється через конкретне і тілесне [8]. Концептуальна метафора має структуру систематичної проєкції з вихідної сфери (source domain) на цільову сферу (target domain), передаючи не лише окремі відповідності між елементами двох сфер, а й систему структурних зв'язків між ними. Для аналізу портретних описів персонажів ця теорія є особливо продуктивною, адже вона дозволяє виявити систематичні метафоричні моделі, що структурують образ героя і визначають спосіб його сприйняття читачем [8].

Подальшим розвитком теорії концептуальної метафори стала концепція концептуальної інтеграції (conceptual blending), запропонована Ж. Фоконьє та М. Тернером у праці “*The Way We Think*”. На відміну від односпрямованої проєкції між двома сферами, концептуальна інтеграція описує складнішу когнітивну операцію: елементи кількох ментальних просторів поєднуються так, що породжують нові смисли, яких не було в жодному з вихідних просторів окремо [6]. Саме тому художній образ є якісно більшим за суму своїх складників: його цілісне значення виникає не з окремих елементів, а з їхньої взаємодії. Л. І. Белєхова застосувала теорію концептуальної інтеграції до аналізу поетичних образів в англійській поезії, показавши продуктивність цього підходу для дослідження багатопланових художніх образів [1].

Важливим теоретичним підґрунтям є також принцип тілесно зумовленого пізнання (embodied cognition): абстрактні концепти осмислюються через проєкцію конкретніших, тілесно відчутних сфер досвіду [9]. Це положення має принципове значення для розуміння портретних описів персонажів: соматизми, кольоропозначення, просторові характеристики викликають у свідомості читача не лише буквальні значення, а й цілу мережу тілесно зумовлених асоціацій і культурних конотацій. У контексті роману «Джейн Ейр» кожна деталь портретного опису героїні (бліде обличчя, невисокий зріст, пронизливий погляд) функціонує як вузол складної метафоричної мережі, що одночасно конструює психологічні, соціальні та ідеологічні виміри образу.

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі концептуальних метафоричних моделей у портретних описах головної героїні роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» та визначенні їхньої ролі у конструюванні психологічних, соціальних та ідеологічних характеристик образу. Об'єктом дослідження є портретні описи Джейн Ейр у романі. Предметом є концептуальні метафоричні моделі, що структурують ці описи.

Методи та методики дослідження. Матеріалом дослідження слугують портретні описи головної героїні у романі Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» (видання Folio, 2021). Добір матеріалу здійснювався методом суцільної вибірки фрагментів, що містять характеристику зовнішності Джейн Ейр від імені наратора, самої героїні та інших персонажів.

Методологічну основу дослідження становлять теорія концептуальної метафори [8] та теорія концептуальної інтеграції [6]. Для виявлення метафоричних моделей, що структурують портретні описи, та встановлення системи проєкцій між вихідною і цільовою сферами застосовується концептуальний аналіз. Для пояснення нових смислів, що виникають у результаті взаємодії кількох ментальних просторів, – аналіз концептуальної інтеграції. Семіотичний підхід [7; 4] залучається для розгляду денотативного та конотативного рівнів портретної деталі. Лінгвопоетична традиція [2; 1] слугує підґрунтям для розуміння образного потенціалу мовних одиниць у художньому тексті.

Результати та дискусії. Аналіз портретних описів Джейн Ейр у романі дозволяє виокремити три домінуючі концептуальні метафоричні моделі, що системно конструюють образ головної героїні: EYES ARE A SOURCE OF LIGHT/FIRE, THE BODY IS A SOCIAL HIERARCHY та PLAINNESS IS MORAL VIRTUE. Кожна з цих моделей створює окремий вимір образу персонажа – психологічний, соціальний та ідеологічний, і водночас взаємодіє з іншими, утворюючи цілісну когнітивну структуру портрета. Жодна з цих моделей не функціонує як ізольований художній прийом: кожна є складовою єдиної системи, у якій фізична непомітність героїні послідовно переосмислюється як підстава для утвердження її психологічної глибини, соціальної гідності та морального достоїнства.

Метафорична модель EYES ARE A SOURCE OF LIGHT/FIRE є найбільш розгорнутою і художньо значущою складовою портретних описів Джейн. Вона реалізується через систему мовних виразів, що охоплює різні аспекти вихідної сфери світла і вогню та проєктує їх на сферу психічного і морального життя героїні. Важливим є опис очей: *“The flame flickers in the eye; the eye shines like dew; it looks soft and full of feeling; it smiles at my jargon: it is susceptible; impression follows impression through its clear sphere; where it ceases to smile, it is sad; an unconscious lassitude weighs on the lid: that signifies melancholy resulting from loneliness”* [5, с. 287]. Лексичні засоби реалізації моделі охоплюють іменники з семантикою світла (*“flame”, “dew”*) та дієслова з динамічною семантикою світлового руху (*“flickers”, “shines”*), що утворюють стійке семантичне поле. Вогонь символізує внутрішню силу і пристрасть, роса – чутливість і відкритість; обидва образи розкривають глибину внутрішнього світу героїні. Розгорнутість опису, що послідовно описує кілька станів очей, а саме посмішку, смуток, млявість, підкреслює динамічну природу внутрішнього світу героїні: погляд Джейн є точним відображенням її душевного стану.

Отже, ця модель виконує в портретному описі подвійну функцію: по-перше, компенсує фізичну непомітність героїні, утверджуючи особливу виразність погляду як вікна у багатий внутрішній світ; по-друге, встановлює парадоксальну опозицію між зовнішньою непомітністю і внутрішнім світлом. Згідно з теорією концептуальної інтеграції [6], у свідомості читача виникає новий смисл: очі Джейн постають не просто органом зору, а інструментом морального і психологічного самовираження.

Метафорична модель THE BODY IS A SOCIAL HIERARCHY структурує соціальний вимір образу через проєкцію тілесних характеристик на соціальний статус. Самоопис Джейн є показовою ілюстрацією цієї проєкції: *“I sometimes regretted that I was not handsomer; I sometimes wished to have rosy cheeks, a straight nose, and small cherry mouth; I desired to be tall, stately, and finely developed in figure; I felt it a misfortune that I was so little, so pale, and had features so irregular and so marked”* [5, с. 140]. Накопичення соматизмів із негативною оцінною семантикою (*“so little”, “so pale”, “so irregular”*) відтворює домінантну вікторіанську модель, у якій відхилення від тілесної норми автоматично означає соціальну меншовартість. Показово, що Джейн сприймає цю невідповідність не як нейтральну відмінність, а як нещастя: *“I felt it a misfortune”* – формула суб’єктивної оцінки, яка свідчить про засвоєність домінантної системи цінностей самою героїнею. Прикметники *“tall”* і *“stately”* функціонують у цьому контексті як подвійно кодовані знаки: на денотативному рівні вони описують зовнішність, на конотативному – відсилають до вікторіанських уявлень про зв’язок між фізичною імпазантністю й соціальною виштістю.

Водночас містер Рочестер запроваджує альтернативну метафоричну проєкцію: *“nature, at least, has stamped her patent of nobility on this brow”* [5, с. 371]. Метафора *“patent of nobility”* переносить соціальний статус зі сфери успадкованих привілеїв у сферу природної обдарованості. Таким чином, у романі функціонують дві конкуруючі метафоричні моделі соціальної ідентичності: домінантна вікторіанська, що пов’язує фізичну імпазантність із соціальною перевагою, та альтернативна, що вбачає справжню шляхетність у природних рисах людини, незалежно від її класового походження. Ця конкуренція є художнім відображенням ідеологічного конфлікту, що пронизує весь роман: авторка не лише відтворює домінантну вікторіанську систему цінностей, а й послідовно деконструє її, відкриваючи для Джейн можливість утвердити власну гідність поза межами станової ієрархії.

Метафорична модель PLAINNESS IS MORAL VIRTUE є найбільш ідеологічно навантаженою складовою портретного образу Джейн і безпосередньо пов’язана з компенсаційною логікою, що пронизує весь роман. Фізична простота (*plain, simple, neat*) систематично проєктується на моральну чистоту і духовну цілісність героїні. Самохарактеристика *“Poor, obscure, plain, and little”* [5, с. 364] концентрує у чотирьох прикметниках усі виміри соціального дефіциту героїні: економічний, соціальний, естетичний і тілесний. Ті самі категорії, однак, наповнюються позитивним смислом через свідому настанову героїні: *“obliged to be plain – for I had no article of attire that was not made with extreme simplicity – I was still by nature solicitous to be neat”* [5, с. 140-141]. Синтаксичне протиставлення з *“still”* підкреслює ключову для образу героїні опозицію: простота є для Джейн не лише вимушеною соціальною обставиною, а й свідомо обраною цінністю.

Примітно, що той самий семантичний код присутній і в характеристиці, яку дає містер Рочестер: *“quaint, quiet, grave, and simple, as you sit with your hands before you”* [5, с. 188]. Градація прикметників *“quaint”, “quiet”, “grave”, “simple”* утворює семантичне поле моральної стриманості й внутрішньої зосередженості, де зовнішня невиразність є знаком внутрішньої глибини. У межах вікторіанської ідеологічної системи ця модель виконує субверсивну функцію: прикметник *“plain”*, що в домінантному дискурсі вказує на фізичну і соціальну меншовартість, набуває позитивних моральних конотацій. Сама Джейн описує свій одяг як *“plain Quaker-like apparel”* [5, с. 141] – порівняння, що свідомо відсилає до етики простоти і моральної непідкупності як альтернативної системи цінностей.

Висновки. Три виявлені метафоричні моделі не функціонують ізольовано, а утворюють цілісну взаємопов’язану систему. Метафоричне моделювання образу Джейн Ейр постає, таким чином, не лише художнім засобом, а й когнітивним інструментом, через який авторка

конструює альтернативну систему цінностей у межах вікторіанського дискурсу. Застосування теорії концептуальної інтеграції дозволяє пояснити якісну своєрідність цього образу: смисли, що виникають у результаті взаємодії метафоричних моделей, є якісно новими і не зводяться до значень кожної моделі окремо.

Література:

1. Бєлєхова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект : монографія. Херсон : Айлант, 2002. 368 с.
2. Потебня О. О. Думка і мова. Харків, 1862. 162 с.
3. Сухова А. В. Метафора як основа естетичної цінності художнього тексту (на матеріалі англійської новели). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2018. Вип. 87. С. 129–135.
4. Barthes R. *S/Z*. New York : Hill and Wang, 1974. 271 p.
5. Bronte Ch. *Jane Eyre*. Харків : Фоліо, 2021. 653 p.
6. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York : Basic Books, 2002. 440 p.
7. Jakobson R. *Closing Statements: Linguistics and Poetics*. *Style in Language* / ed. T. Sebeok. Cambridge : MIT Press, 1960. P. 350–377.
8. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York : Basic Books, 1999. 624 p.

References:

1. Bieliekhova, L. I. (2002). Slovesnyi poetichnyi obraz v istoryko-typolohichnii perspektyvi: lnhvokohnityvnyi aspekt [Verbal Poetic Image in Historical-Typological Perspective: A Linguocognitive Aspect]. *Ailant*. [in Ukrainian].
2. Potebnia, O. O. (1862). Dumka i mova [Thought and Language]. [in Ukrainian].
3. Sukhova, A. V. (2018). Metafora yak osnova estetychnoi tsinnosti khudozhnoho tekstu [Metaphor as the Basis of Aesthetic Value of a Literary Text]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. Serii: Inozemna filolohiia, 87, 129–135. [in Ukrainian].
4. Barthes, R. (1974). *S/Z*. Hill and Wang. [in English].
5. Bronte, Ch. (2021). *Jane Eyre*. Folio. [in English].
6. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. Basic Books. [in English].
7. Jakobson, R. (1960). *Closing Statements: Linguistics and Poetics*. In T. Sebeok (Ed.), *Style in Language* (pp. 350–377). MIT Press. [in English].
8. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. [in English].
9. Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. Basic Books. [in English].

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 14.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.163.2.09»18/19»:001](092)

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-2>

ПОДРУЖЖЯ ШИШМАНОВИХ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СПІВПРАЦЯ ТА ТВОРЧЕ ПАРТНЕРСТВО В СУСПІЛЬНИХ І НАУКОВИХ ПРОЦЕСАХ

Бушко Галина

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент катедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0002-6860-6952

У статті здійснено комплексний аналіз феномену інтелектуального та творчого партнерства подружжя Івана й Лідії Шишманових у широкому контексті культурних, наукових і суспільних процесів кінця XIX – початку XX століття. Зосереджено увагу на виявленні специфіки їхньої спільної праці як унікального взірця паритетного інтелектуального союзу, у межах якого наукові, громадські та культурно-критичні ініціативи взаємно доповнювали одна одну, визначаючи ключові вектори модернізації болгарського інтелектуального простору.

Розглянуто постать Івана Шишманова крізь призму його багатогранної діяльності як фундатора професійної болгарської науки, академічної освіти та ініціатора стратегічних міжнародних наукових контактів на засадах європейського гуманізму. Водночас розкрито роль Лідії Шишманової-Драгоманової як самостійної та впливової постаті, чия творчість репрезентує не лише спадкоємність інтелектуальних традицій родини Драгоманових та українського вільнодумства, а й формує нову для тогочасного контексту модель наукової дипломатії. У статті детально проаналізовано її перекладацький та літературно-критичний доробок – зокрема інтелектуальну участь у часописі «Свободно мнение», – що відіграв визначальну роль у становленні фахової мистецької рецепції та емансипації жіночої інтелектуальної присутності в академічному середовищі Болгарії.

Висвітлено системну взаємодію подружжя з українськими науковими колами, зокрема з Науковим товариством імені Шевченка, що слугувало дієвою платформою для духовного зближення України та Болгарії. Доведено, що інтелектуальна солідарність Шишманових стала дієвим інструментом інтеграції болгарської культури в загальноєвропейський контекст. На основі вивчення епістолярію та публікацій зроблено висновок щодо доцільності розгляду постатей Шишманових як цілісного культурного феномену та актуального етико-наукового зразка партнерства, важливого для сучасних філологічних, славістичних і культурологічних студій.

Ключові слова: Іван Шишманов, Лідія Шишманова-Драгоманова, інтелектуальне партнерство, європейський культурний простір, українсько-болгарські зв'язки.

Bushko Halyna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Slavic Philology named after Professor Ilarion Svetsitsky
Ivan Franko National University of Lviv

THE SHYSHMANOV'S AS A CULTURAL PHENOMENON: INTELLECTUAL COLLABORATION AND CREATIVE PARTNERSHIP IN SOCIAL AND SCIENTIFIC PROCESSES

The article provides a comprehensive analysis of the intellectual and creative partnership between Ivan and Lidia Shyshmanov within the broad context of cultural, scientific, and social processes of the late 19th and early 20th centuries. The study focuses on identifying the specifics of their collaboration as a unique example of an egalitarian intellectual union, where scientific, public, and cultural-critical initiatives mutually complemented each other, defining key vectors for the modernization of the Bulgarian intellectual landscape.

*The study examines the figure of Ivan Shyshmanov through the prism of his multifaceted activities as the founder of professional Bulgarian scholarship and academic education, as well as the initiator of strategic international scientific contacts based on European humanism. Concurrently, it reveals the role of Lidia Shyshmanova-Drahomanova as an independent and influential figure whose work represents not only the continuity of the Drahomanov family's intellectual traditions and Ukrainian freethinking but also constitutes a pioneering model of scientific diplomacy for that era. The article offers a detailed analysis of her translational and literary-critical legacy – particularly her intellectual contribution to the journal *Svobodno Mnenie* – which played a decisive role in establishing professional artistic reception and the emancipation of female intellectual presence in Bulgaria's academic environment.*

The paper highlights the systemic interaction of the couple with Ukrainian scientific circles, specifically with the Shevchenko Scientific Society, which served as an effective platform for the spiritual rapprochement of Ukraine and Bulgaria. It is argued that the Shyshmanov's intellectual solidarity became an effective instrument for integrating Bulgarian culture into the pan-European context. Based on the study of correspondence and publications, the author concludes that the Shyshmanov's should be regarded as a holistic cultural phenomenon and a relevant ethical and scientific model of partnership, significant for contemporary philological, Slavic, and cultural studies.

Key words: *Ivan Shyshmanov, Lidia Shyshmanova-Drahomanova, intellectual partnership, European cultural space, Ukrainian-Bulgarian relations.*

Вступ. На межі XIX–XX століть інтелектуальний світ Європи позначився важливою тенденцією: великі ідеї дедалі частіше народжувалися не в ізольованому просторі кабінетів поодиноких дослідників, а в динамічному діалозі подружніх інтелектуальних тандемів. Показовим прикладом такого партнерства є діяльність П'єра та Марії Кюрі, які у стінах своєї лабораторії діяли як єдине ціле, стираючи межу між приватним життям і великою наукою.

Не менш виразно ця модель партнерства реалізувалася у спільному життєвому й творчому шляху Івана та Лідії Шишманових. Виховані на демократичних ідеях Михайла Драгоманова, вони перетворили свій дім на своєрідне «культурне посольство», де досвід української політичної еміграції органічно поєднувався з інтелектуальними пошуками молодшої болгарської інтелігенції. Це партнерство, засноване на гуманістичних цінностях, не лише сприяло модернізації болгарської культури, а й стало важливою ланкою міжслов'янського діалогу та включення болгарського інтелектуального середовища до загальноєвропейського простору. Діяльність Шишманових переконливо засвідчує, що інтелектуальний союз

може виступати не лише основою родинної єдності, а й стратегічним чинником суспільного поступу та національного розвитку. Саме тому в науковому дискурсі їхній тандем розглядається як зразок гармонійної співпраці, що слугувала духовним «мостом» між Болгарією, Україною та Західною Європою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання внеску І. Шишманова у порівняльне вивчення літератури та фольклору було предметом зацікавлення болгарських учених Ц. Абаджієвої [1], М. Арнаудова [2], Д. Дімова [8]. Проблематика болгарсько-українських наукових взаємин привертала увагу П. Атанасова [3], В. Москаленка [10], В. Наулка [11], В. Піскіжової [13], С. Черпокової [14]. У наших попередніх розвідках [4–6] комплексно висвітлено роль І. Шишманова в контексті цих взаємин та концептуалізовано внесок трьох поколінь родини Шишманових у розвиток болгарського театру та культури загалом. Окремі аспекти інтелектуальної біографії Л. Шишманової-Драгоманової ставали об'єктом наукової уваги у розвідках В. Власенка [7], М. Младенової [9], Л. Сілевич [12], А. Якімової [17] та ін.

Попри значну кількість праць, присвячених окремим аспектам діяльності І. Шишманова чи загальним питанням міжкультурних зв'язків, феномен інтелектуального тандему подружжя як цілісне явище досі не став предметом спеціального системного аналізу. Саме це зумовлює необхідність представлення цілісного підходу до осмислення постатей Шишманових як унікальної моделі інтелектуального партнерства, що постала дієвим механізмом модернізації болгарського суспільства.

Мета роботи полягає у дослідженні феномену інтелектуального тандему подружжя Шишманових, виявленні специфіки їхньої творчої взаємодії в межах періодичних видань («Български преглед», «Свободно мнение») та визначенні значення їхньої спільної діяльності для модернізації культурного простору і його інтеграції у загальноєвропейський інтелектуальний контекст.

Об'єктом дослідження є процес формування та функціонування творчої й наукової співпраці подружжя Шишманових. У цьому контексті постать І. Шишманова як фундатора професійної науки та академічної освіти розглядається у невід'ємному зв'язку з діяльністю Л. Шишманової-Драгоманової, яка репрезентує спадкоємність традицій українського вільнодумства, що в органічній взаємодії створило підґрунтя для тривалого інтелектуального діалогу в загальноєвропейському просторі.

Іван Шишманов (1862–1928) – видатний болгарський літературознавець, фольклорист і державний діяч, чиї зусилля були спрямовані на модернізацію національної культури. Формування його наукових поглядів відбувалося під значним впливом М. Драгоманова, з яким він познайомився у 1885 році в Женеві. Саме в цей період учений зустрів доньку свого наставника – Лідію Драгоманову, студентку філологічного факультету Женевського університету. 28 грудня 1888 року вони взяли шлюб, започаткувавши тривалий інтелектуальний союз. Завдяки цьому союзу І. Шишманов став першим болгарським українцем і заклав фундамент системного культурного діалогу між обома народами.

Виховання Лідії в родині Драгоманових стало підґрунтям її подальшої професійної діяльності. Завдяки тривалим закордонним поїздкам батька вона з дитинства опанувала чотири європейські мови, а під впливом матері, Людмили Драгоманової, здобула ґрунтовну музичну освіту та фахове розуміння театру. Ці компетенції дозволили їй згодом утвердитися як авторитетна театральна та музична критикиня. Її рецензії та аналітичні статті відзначалися не лише естетичним підходом, а й глибоким розумінням європейського культурного менеджменту.

Спільна інтелектуальна праця подружжя розпочалася на сторінках часопису «Български преглед» (1893–1900). Л. Шишманова публікувала розвідки у рубриці «Книжовні і научни

вести». Співпраця подружжя відзначалася взаємодоповнюваністю: стратегічні пропозиції Лідії щодо реформування мистецької сфери, фахової підготовки кадрів за кордоном та створення Національного театру були згодом інституційно реалізовані І. Шишмановим на посаді міністра освіти. Таким чином, Лідія виступала ідеологом та концептуальним розробником реформ, тоді як Іван здійснював їхнє політичне та адміністративне втілення.

Важливим аспектом їхнього партнерства стали спільні наукові поїздки в Україну. У 1897 році подружжя відвідало Київ та Гадяч із метою збору матеріалів для досліджень [10, с. 60]. Другий візит відбувся у серпні 1899 року в межах XI Археологічного з'їзду в Києві. Участь у цьому форумі дозволила Шишмановим зміцнити зв'язки з українською елітою, зокрема з родиною Косачів та В. Антоновичем, що сприяло інтеграції болгарського наукового середовища в український культурний контекст.

Окрім наукових вістей, Л. Шишманова здійснювала в «Български преглед» ґрунтовний аналіз гастролей іноземних артистів, поєднуючи фахову оцінку виконання з критикою стану інфраструктури. Її прагнення до культурного будівництва виявилось також у підтримці часопису «Български артист» (1900), що мав на меті виховання естетичного смаку суспільства.

Навіть у часи глобальних суспільних потрясінь – в умовах Балканських воєн (1912–1913), коли національні кордони постійно змінювалися, а культурні зв'язки розривалися – подружжя Шишманових демонструвало виняткову інтелектуальну стійкість. Якщо діяльність Івана була спрямована на політико-історичне осмислення ситуації, то зусилля Лідії зосереджувалися на збереженні тяглості міжкультурного діалогу, що утверджувало місце Болгарії у спільному європейському просторі.

У 1913 році подружжя приєдналося до кола авторів журналу «Свободно мнение». У цей кризовий для Болгарії період видання згуртувало провідних інтелектуалів – академіків та професорів Софійського університету. Поки І. Шишманов публікував аналітичні статті щодо складної політичної ситуації на Балканах, Л. Шишманова утвердилася як єдина жінка – постійна співробітниця часопису. Вона опублікувала 20 критичних рецензій на театральні та музичні вистави, і ці праці вирізнялися глибокою ерудицією та свідчили про високий рівень її особистої культури [17, с. 44]. Ведучи рубрики «Театральні нотатки» та «Музичні нотатки», авторка застосовувала метод порівняльного аналізу, зіставляючи софійські постановки з досвідом провідних сцен Парижа, Рима та Лондона. Завдяки такому компаративістському підходу вона не лише оцінювала окремі вистави, а й проєктувала цілісну модель інтеграції болгарського мистецтва в загальноєвропейський культурний простір.

Коли Іван Шишманов через стан здоров'я не міг повною мірою виконувати свої академічні обов'язки, Лідія перебрала на себе функції наукового секретаря та дипломата. Забезпечуючи безперервну комунікацію з Науковим товариством імені Шевченка (НТШ) у Львові та Болгарською академією наук, вона здійснювала не просто технічну допомогу, а виступала суб'єктом інтелектуального посередництва. Зокрема, її зусилля у розв'язанні перешкод книгообміну та особисті звернення до Л. Милетича гарантували неперервність українсько-болгарських зв'язків у складний післявоєнний період.

Висловлюючи офіційну подяку від імені родини за обрання І. Шишманова дійсним членом НТШ, Лідія наголосила на глибині цього ціннісного зв'язку. Її слова про те, що вчений «зріднився з українським народом, жив його радощами і горем і завжди мав надію на світле майбутнє української землі» [18], переконливо демонструють: українське питання було для подружжя не лише пріоритетною життєвою місією, а й засадничим елементом їхньої світоглядної позиції та спільним обов'язком перед обома культурами.

Подружжя продовжувало спільну творчу та наукову працю до останніх днів ученого. У цей період Л. Шишманова не лише залишалася незмінною соратницею чоловіка, а й активно розбудовувала власну публіцистичну кар'єру, публікуючи фахові театральні статті у провідних болгарських виданнях «Развигор», «Лъч» та «Мир». Надалі дослідниця присвятила себе збереженню та популяризації їхньої спільної наукової спадщини, взявши на себе місію впорядкування архіву та висвітлення постаті чоловіка для майбутніх поколінь.

У 1930 році була опублікована її стаття «Професор Шишманов – кабінетний працівник» [16], яка стала знаковим зразком інтелектуальної мемуаристики, збагатила науковий обіг унікальними спогадами про приватне та професійне життя родини в Болгарії та під час закордонних подорожей. У цій праці вона акцентувала на феноменальній працездатності І. Шишманова, що була визначальною для його багатогранної діяльності як фундатора болгарської науки, викладача та редактора.

Упродовж усього життя Л. Шишманова залишалася активною постаттю болгарського культурно-громадського простору, а її робота в жіночих товариствах та інтелектуальних клубах була спрямована на емансипацію жіноцтва й упровадження європейських освітніх стандартів. Орієнтуючись на західноєвропейські моделі вищої освіти та професійної самореалізації, вона гармонійно поєднувала національні інтереси з широким гуманістичним світоглядом.

Визнанням її багаторічного внеску стало урочисте вшанування у листопаді 1935 року, коли Клуб болгарських письменниць на сторінках часопису «Вестник на жената» відзначив сорокаріччя діяльності Лідії Шишманової в Болгарії. Ця дата символічно переплелася з її 70-літнім ювілеєм та 50-річчям професійного шляху. У святковій промові Лідія щиро зізналася, що все життя перебувала у «тіні» двох велетнів – свого батька, знаного діяча українського відродження Михайла Драгоманова, та чоловіка, професора Івана Шишманова [15].

Таким чином, інтелектуальний тандем Івана та Лідії Шишманових постає унікальною моделлю партнерства, яке вийшло за межі родинного кола і стало вагомим чинником європейської культурної дипломатії. Вони продемонстрували взірцеву роль еліти у процесах національного самовизначення, де політичне візіонерство Івана та культурно-просвітницька енергія Лідії дозволили не лише модернізувати болгарський простір, а й послідовно інтегрувати його в загальноєвропейський контекст. Це була співпраця рівних, у якій кожен учасник, попри скромність особистих оцінок, став незамінним творцем нової інтелектуальної історії.

Союз Шишманових і сьогодні є взірцем рівноправної співпраці, а їхній досвід заклав основу для розвитку сучасної культури та європейських цінностей, що й робить це подружжя справжнім культурним феноменом.

Література:

1. Абаджиева Ц. Сравнителният метод във фолклорните изследвания на проф. Ив. Д. Шишманов (според статията «Песента за мъртвия брат в поезията на балканските народи»). *Известия на Етнографския институт и музей при БАН*. 1961. Кн. 4. С. 223–270.
2. Арнаудов М. Трудовете на проф. Ив. Д. Шишманов по фолклор, етнография и българско Възраждане. *Известия на Народния етнографски музей в София*. 1929. Кн. 8–9. С. 3–24.
3. Атанасов П. Иван Шишманов и Украйна. *Славяни*. 1958. № 3. С. 26–30.
4. Бушко Г. Внесок родини Шишманових у розвиток болгарського театру. *Езиков свят (Orbis Linguarum)*. Югозападен университет «Неофит Рилски». Благоевград, 2021. Том 19. Кн. 1. С. 143–147. <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.15>

5. Бушко Г. *Іван Шишманов у болгарсько-українських літературних взаєминах кінця XIX – першої чверті XX століття* : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 244 с.
6. Бушко Г. Шишманознавство у Болгарії та за кордоном. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. № 37. С. 331–336. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.37.54>
7. Власенко В. Українські емігранти в Болгарії і Л. М. Шишманова-Драгоманова: невідоме листування (за матеріалами Наукового архіву Болгарської академії наук). *Сумський історико-архівний журнал*. 2011. № XIV–XV. С. 30–42.
8. Димов Г. Иван Шишманов и сравнительно-историческое изучаване на културите и литературите на балканските народи. *Сравнително литературознание*. 1982. № 2. С. 32–47.
9. Младенова М. Лидия Шишманова – не само спътница, но и интелектуалка със собствен бляськ. *Библиотека*. 2013. Ч. 2–3. С. 179–189.
10. Москаленко В. *Українсько-болгарські літературні і наукові зв'язки кінця XIX – початку XX ст.* К. : Наукова думка, 1986. 216 с.
11. Наулко В. До питання українсько-болгарських взаємин: листування Федора Вовка з Іваном Шишмановим. *Болгарский ежегодник*. Київ : Київ. ін-т «Слов'янський університет», 1998. Т. III. С. 100–116.
12. Сілевич Л. Публікації Лідії Шишманової-Драгоманової в українській пресі першої третини XX ст. *Образ*. 2021. Вип. 2 (36). С. 14–21. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2\(36\)-14-21](https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2(36)-14-21)
13. Піскіжова В. Роль родини Драгоманових-Шишманових в українсько-болгарських зв'язках (кінець XIX – перша половина XX ст.). *Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки*. Київ, 2012. Вип. 21. С. 110–126.
14. Черпокова С. Иван Д. Шишманов и Михаил Драгоманов. *Иван Д. Шишманов – форумът. Шишманови четения / редкол.: Р. Дамянова та ін. Софія : Карина – Мариана Тодорова, 2005. Кн. 1. С. 263–268.*
15. Честуването на г-жа Л. Шишманова. *Вестник на жената*. 1935. № 627. С. 2.
16. Шишманова Л. Професор Шишманов – кабинетен работник. *Българска мисъл*. 1930. Кн. 6. С. 464–471.
17. Якімова А. Болгарська публіцистика Лідії Драгоманової-Шишманової. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2020. Вип. 48. С. 40–48. <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2020.48.10528>

Архівне джерело

18. Лист Л. Шишманової-Драгоманової до В. Гнатюка від 30 липня 1923 р. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАЛ України). Ф. 309, оп. 1, спр. 248, арк. 13.

References:

1. Abadzhieva, Ts. (1961). Sravnitelniyat metod vav folklorните izsledvaniya na prof. Iv. D. Shishmanov (spored statiyata «Pesenta za martviya brat v poeziyata na balkanskite narodi») [The comparative method in the folklore studies of Prof. Iv. D. Shishmanov (according to the article “The Song of the Dead Brother in the Poetry of the Balkan Peoples”)]. *Izvestiya na Etnografskiya institut i muzey pri BAN*, (4), 223–270. [in Bulgarian].
2. Arnaudov, M. (1929). Trudovete na prof. Iv. D. Shishmanov po folklor, etnografiya i balgarsko Vazrazhdane [The works of Prof. Iv. D. Shishmanov on folklore, ethnography and the Bulgarian Revival]. *Izvestiya na Narodniya etnografski muzey v Sofiya*, (8–9), 3–24. [in Bulgarian].
3. Atanasov, P. (1958). Ivan Shishmanov i Ukrayna [Ivan Shishmanov and Ukraine]. *Slavyani*, (3), 26–30. [in Bulgarian].
4. Bushko, H. (2021). Vnesok rodyiny Shyshmanovykh u rozvytok bolharskoho teatru [Contribution of the Shishmanov family to the development of the Bulgarian theater]. *Ezykov svyat (Orbis Linguarum)*, 19(1), 143–147. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i1.15>
5. Bushko, H. (2022). *Ivan Shyshmanov u bolharsko-ukrainskykh literaturnykh vzaiemynakh kintsia XIX – pershoi chverti XX stolittia: monohrafiia* [Ivan Shishmanov in Bulgarian-Ukrainian literary relations at the end of the 19th – first quarter of the 20th century: monograph]. Lviv: LNU im. Ivana Franka. 244 s. [in Ukrainian].

6. Bushko, H. (2024). Shyshmanoznavstvo u Bolharii ta za kordonom [Shishmanov studies in Bulgaria and abroad]. *Zakarpatski filolohichni studii*, (37), 331–336. [in Ukrainian] <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.37.54>
7. Vlasenko, V. (2011). Ukrainski emigranty v Bolharii i L. M. Shyshmanova-Drahomanova: nevidome lystuvannia [Ukrainian emigrants in Bulgaria and L. M. Shishmanova-Dragomanova: unknown correspondence]. *Sumskyi istoryko-arkhivnyi zhurnal*, (XIV–XV), 30–42. [in Ukrainian].
8. Dimov, G. (1982). Ivan Shishmanov i sravnitelno-istoricheskoto izuchavane na kulturite i literaturite na balkanskite narodi [Ivan Shishmanov and the comparative-historical study of cultures and literatures of the Balkan peoples]. *Sravnitelno literaturoznanie*, (2), 32–47. [in Bulgarian].
9. Mladenova, M. (2013). Lidiya Shishmanova – ne samo patnitsa, no i intelektualka sas sobstven blyasak [Lydia Shishmanova – not only a companion, but also an intellectual with her own brilliance]. *Biblioteka*, (2–3), 179–189. [in Bulgarian].
10. Moskalenko, V. (1986). *Ukrainsko-bolharski literaturni i naukovy zviiazky kintsia XIX – pochatku XX st.* [Ukrainian-Bulgarian literary and scientific relations of the late 19th – early 20th centuries]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
11. Naulko, V. (1998). Do pytannia ukrainsko-bolharskykh vzaiemyn: lystuvannia Fedora Vovka z Ivanom Shyshmanovym [On the issue of Ukrainian-Bulgarian relations: correspondence of Fedir Vovk with Ivan Shishmanov]. *Bolgarskiy ezhegodnik*, (III), 100–116. [in Ukrainian].
12. Silevych, L. (2021). Publikatsii Lidii Shyshmanovoi-Drahomanovoi v ukrainskii presi pershoi tretyny XX st. [Publications of Lydia Shishmanova-Dragomanova in the Ukrainian press of the first third of the 20th century]. *Obraz*, 2(36), 14–21. [in Ukrainian] [https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2\(36\)-14-21](https://doi.org/10.21272/Obraz.2021.2(36)-14-21)
13. Piskizhova, V. (2012). Rol rodyny Drahomanovykh-Shyshmanovykh v ukrainsko-bolharskykh zviyazkakh [The role of the Dragomanov-Shishmanov family in Ukrainian-Bulgarian relations]. *Mizhnarodni zviyazky Ukrainy: Naukovi poshuky i znakhidky*, (21), 110–126. [in Ukrainian].
14. Cherpokova, S. (2005). Ivan D. Shishmanov i Mihail Dragomanov [Ivan D. Shishmanov and Mikhail Dragomanov]. In *Ivan D. Shishmanov – forumat. Shyshmanovi cheteniya* (Bk. 1, pp. 263–268). Sofiya: Karina – Mariana Todorova. [in Bulgarian].
15. Chestvuvaneto na g-zha L. Shishmanova [The Celebration of Mrs. L. Shishmanova]. (1935). *Vestnik na zhenata*, (627), 2. [in Bulgarian].
16. Shishmanova, L. (1930). Profesor Shishmanov – kabineten rabotnik [Professor Shishmanov – an office worker]. *Balgarska misal*, (6), 464–471. [in Bulgarian].
17. Yakimova, A. (2020). Bolharska publitsystyka Lidii Drahomanovoi-Shyshmanovoi [Bulgarian journalism of Lydia Dragomanova-Shishmanova]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Zhurnalistyka*, (48), 40–48. [in Ukrainian] <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2020.48.10528>
18. Lyst L. Shyshmanovoi-Drahomanovoi do V. Hnatiuka vid 30 lypnia 1923 r. [Letter from L. Shyshmanova-Dragomanova to V. Hnatiuk dated July 30, 1923]. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Lviv (TsDIAL Ukrainy)*. F. 309, Op. 1, Spr. 248, Ark. 13. [in Ukrainian].

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81'25:81'42:791

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-3>

PRAGMATIC AND DISCURSIVE CONSTRAINTS IN THE TRANSLATION OF IRONY IN AUDIOVISUAL TEXTS

Gladio Svitlana

PhD (Philology),

Associate Professor at the Department of English Language
and English Language Teaching Methodology,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Svitlana.Gladio@vspu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-6698-524X

Ivas'kevich Kristina

Higher Education Applicant in 035.041 Philology

(Germanic languages and literatures (translation included))

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

kristinaivas9@gmail.com

The article summarizes the results of the ways irony is translated, taking into account the choice of translation strategies depending on the definition of the cognitive-interpretive complexity of source text. It has been determined that literal translation provides formal accuracy, but loses shades of ironic intention, which leads to a weakening or loss of the humorous and evaluative effect. However, traditional translation strategies of adaptation, explication and compensation make it possible to preserve pragmatic intentions, even in the absence of formal equivalence. It may sound obvious that the use of the above strategies requires additional skills to analyze contextual environment, cross cultural features and recognize the communicative impact on the addressee inherent in the original text. To reproduce the cognitive-emotional effect of target text, irony should be considered as a dynamic process that integrates linguistic, pragmatic and cultural factors. Thus, the authors dare to claim that the translation of irony is primarily aimed at the reconstruction of communicative intention rather than the reproduction of linguistic form. Thus the irony translation appears as a complex, multi-level process of intercultural communication, which emphasizes the importance of translation competence, intercultural awareness, analytical flexibility, etc. In audiovisual translation, in particular in the translation of sitcoms, this means preserving the speech characteristics of the characters, the dynamics of interpersonal interaction, and the comic effect, which allows us to define the audiovisual translation of sitcoms as a creative interpretative act of cultural mediation. It has also been determined that adequate translation of irony used in sitcoms involves achieving pragmatic equivalence, which is realized in the ability of the target audience to experience comparable emotional reactions as a result of mastering a similar inferential process.

Key words: translation of irony, audiovisual translation, pragmatic equivalence, translation strategies, intercultural communication, interpretive complexity, cultural mediation.

Гладь Світлана

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської мови та методики її навчання
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Іваськевич Крістіна

здобувач вищої освіти за спеціальністю 035.041 Філологія
(Германські мови і літератури (переклад включно))
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ПРАГМАТИЧНІ ТА ДИСКУРСИВНІ ОБМЕЖЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ ІРОНІЇ В АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ТЕКСТАХ

У статті йдеться про узагальнення результатів дослідження іронії у перекладацькому аспекті з урахуванням вибору перекладацьких стратегій в залежності від визначення когнітивно-інтерпретаційної складності оригінального тексту. Визначено, що буквальный переклад забезпечує формальну точність, але втрачає відтінки іронічного наміру, що призводить до послаблення чи втрати гумористичного і оцінного ефекту. Втім, традиційні перекладацькі стратегії адаптації, експлікації й компенсації дають змогу зберегти прагматичні інтенції, навіть за відсутності формальної еквівалентності. Зрозуміло, що використання вищезазначених стратегій вимагає додаткових змін аналізувати контекстуальні умови, культурологічні особливості та розпізнавати закладений у тексті оригіналу комунікативний вплив на адресата. Для відтворення когнітивно-емоційного ефекту похідного тексту слід розглядати іронію як динамічний процес, що інтегрує мовні, прагматичні та культурні чинники. Таким чином, доведено, що переклад іронії пріоритетно передбачає реконструкцію комунікативного наміру, а не відтворення мовної форми. Переклад іронії постає як складний, багаторівневий процес міжкультурної комунікації, що підкреслює важливість перекладацької компетенції, інтеркультурної обізнаності, аналітичної гнучкості тощо. В аудіовізуальному перекладі, зокрема у перекладі ситкомів, це означає збереження мовленнєвих характеристик персонажів, динаміки міжособистісної взаємодії та комічного ефекту, що дає змогу визначати аудіовізуальний переклад ситкомів як творчий інтерпретаційний акт культурного посередництва. Визначено, що адекватний переклад іронії, яка застосовується у ситкомі, передбачає досягнення прагматичної еквівалентності, яка реалізується у можливості цільової аудиторії пережити зіставні емоційні реакції внаслідок опанування подібного інферентного процесу.

Ключові слова: переклад іронії аудіовізуальний переклад, прагматична еквівалентність, перекладацькі стратегії, міжкультурна комунікація, інтерпретаційна складність, культурне посередництво.

Introduction. Translation as a complex semiotic re-encoding task necessitates the navigation of implicit meaning-inference structures across diverse linguistic and cultural frameworks. The fundamentals of irony translation can be traced back to Gricean pragmatics, since irony should be considered as an intentional divergence from his Maxim of Quality, with the inconsistency between a proposition and its context, which not only prompts an inferential search for an implicature [8, p. 44–47], but also creates as a pragmatic effect that depends on shared knowledge, contextual expectations, and the recognition of communicative intentions rather than on explicit linguistic marking [1, p. 37]. While Gricean theory defines irony as

a pragmatic deviation, Relevance Theory (Sperber, Wilson) reframes it as a cognitively motivated interpretation [14, p. 260–274]. Within this paradigm, irony is interpreted through the lens of relevance by recognizing the speaker's dissociative attitude toward a cited thought or utterance, yielding high cognitive effects through minimal processing effort [17, p. 159–161]. Conversely, discourse-oriented approaches (Hutcheon, Muecke) emphasize that irony is not inherent to textuality but emerges through the interaction between discourse conventions and evaluative positioning [10, p. 11–14]. This view, however, underscores the role of discourse conventions, cultural knowledge, and evaluative positioning in the recognition of irony [2] as well as multi-layered nature and the capacity of irony to function differently across genres and communicative situations [11, p. 10–15]. As a result, translating irony involves more than lexical or syntactic transfer; it demands the reconstruction of unstated meanings, attitudes, and discursive positioning, which may not be equally accessible across linguistic and cultural boundaries [3, p. 126–128]. Hence, the primary translational challenges are based on the convergence of several variables, such as 1) instability of implicature. Since implicatures are non-encoded and context-dependent, they cannot be mechanically transferred. According to Baker, the translator must ensure that target audiences possess the requisite contextual assumptions to trigger the same inferential process [5], which makes the interpreter infer communicative intent on the basis of pragmatic cues, shared knowledge, and cultural norms [1].

2) explicitness variables. While irony thrives on understatement and on implicit cues, the «explicitation hypothesis» the need to explicate certain elements in order to maintain coherence for target readers [10], often leads to a reduction of pragmatic force, transforming subtle irony into overt sarcasm or literal statement [12].

3) pragmatic coherence. Mona Baker's work on pragmatic equivalence provides an important insight into the mechanism of irony translating [5, p. 11–14]. Meaning is actively constructed through the interaction of textual cues and the reader's world knowledge. Maintaining coherence often requires adjustments beyond formal correspondence, especially when target readers lack the source-culture's evaluative frames [see also 9].

4) Cultural and semiotic embeddedness. Chiaro's research on humor and irony concludes that irony frequently relies on culture-specific stereotypes and institutional norms [6, p. 1–10; 14]. In audiovisual contexts, irony is supported by paralinguistic cues (prosody, deadpan delivery) that are often lost in subtitling or written translation, forcing the verbal component to carry a disproportionate pragmatic load.

Strategic dimension of translating irony is highlighted in Lawrence Venuti's discussion of domestication and foreignization, when translators face a persistent dilemma whether irony should be adapted to the norms of the target culture or retain features that foreground its source-cultural specificity [16, p. 24–41]. While domestication enhancing accessibility via target-culture norms may flatten ideological tensions, foreignization aimed at preserving source-culture specificity increases the cognitive burden on the reader. Attardo emphasizes that irony functions as a form of evaluative stance-taking, positioning the speaker in relation to the utterance and its context [4]. Dynel similarly highlights the role of irony in managing interpersonal relations and signaling attitudes indirectly [7]. Hatim and Mason point out that irony often carries ideological implications, serving as a subtle means of critique or distancing. Preserving these functions in translation requires sensitivity not only to linguistic form but also to discourse-level meaning and social positioning [9]. Taken together, these considerations demonstrate that the difficulty of translating irony stems from the convergence of several factors: varying degrees of explicitness across languages, the inferential nature of implicature, differences in

cultural knowledge and social norms, and the reliance on genre-specific and paralinguistic cues [8; 14; 17]. Irony operates precisely at the boundary between what is said and what is meant, making it resistant to straightforward transfer. This section has outlined the general problematic of irony translation and established a theoretical foundation for the subsequent analysis, which will examine how these challenges manifest in concrete translational choices across specific contexts [15]. The difficulty of irony translation stems from its operation at the boundary of the explicit (said) and implicit (the unsaid), requiring the reconstruction of unstated attitudes and discursive positioning, ensuring the preservation of the original's critical or distancing force within the target system and necessitating a shift from lexical transfer to the reproduction of comparable interpretive effects.

Research methods and techniques. Irony poses a particular challenge in translation because it emerges not at the level of explicit linguistic form but at the interface between semantics, pragmatics, discourse, and culture. Thus, the analysis of irony relies on several core linguistic techniques:

1) echoic interpretation method based on relevance theory. It helps identify irony as a dissociative stance toward a cited thought to achieve optimal cognitive effects through minimal processing;

2) reproduction of the intended communicative effect (the illocutionary force) rather than formal syntactic structures to achieve pragmatic equivalence;

3) discourse analysis that helps view irony as evaluative stance-taking, a strategic means of signaling critique, distancing, or ideological alignment.

Accordingly, the irony translation in audiovisual texts is mainly based on several strategic techniques:

1) functional adaptation that results in replacing source-culture stereotypes or institutional conventions with target-language analogues to ensure the ironic «trigger» remains accessible.

2) explicitation when converting implicit pragmatic cues into overt linguistic markers. However, while ensuring clarity, it may lead to pragmatic neutralization, where the irony's subtle force is diminished or flattened into sarcasm.

3) a strategic choice between domestication vs. foreignization, which means either aligning irony with target-culture communicative norms or preserving the source-text's cultural distinctiveness at the cost of higher cognitive effort.

4) semiotic compensation is especially appropriate for audiovisual contexts, where lexical or stylistic shifts are used in order to compensate for the absence of paralinguistic cues such as prosody or deadpan delivery. These methods and techniques generally enable translators to navigate the inference stability of the target text using specific interventions with the aim of recalibrating a configuration of lexical and contextual signals so as to reproduce a comparable interpretive effect for the target readership.

Results and discussions. One of the most frequent sources of difficulty in translating irony is **pragmatic mismatch**, particularly when ironic meaning is constructed through conversational implicature rather than explicit evaluation. In English-language discourse, irony often arises from an apparent violation of Grice's Cooperative Principle, especially the maxims of Quality and Relation, prompting the addressee to infer an unstated meaning. However, this inferential mechanism does not always function in the same way for target audiences, which may lead to partial or complete loss of the ironic effect. This issue can be illustrated by the following exchange: **3:01**

- *You set me up. You lured me into that classroom with promises of donuts and loose women.*
- *I'm sorry. I honestly thought there'd be donuts.*

Translation:

- *Ти мене підставив. Заманив на збори пончиками і розпусними жінками.*
- *Пробач. Я думав, що пончики будуть.*

In the source text, the humorous effect is created through pragmatic contrast. The first speaker exaggerates the accusation by listing «*donuts and loose women*» clearly signalling irony and emotional overstatement. The second speaker's response is ironic in a different way: by focusing exclusively on the trivial element («*donuts*») and ignoring the absurdly exaggerated accusation, he violates the maxim of Relation. This selective literalism generates an implicature: the speaker did not take the accusation seriously and unintentionally confirms the absurdity of the situation. For an English-speaking audience, this response is easily interpreted as ironic because understatement and deadpan delivery are conventional markers of humor. However, in Ukrainian, the literal translation of «*I honestly thought there'd be donuts*» risks being interpreted as a sincere justification rather than an ironic one. Without additional pragmatic cues, the target reader may fail to recognize that the humor lies in the speaker's obliviousness and pragmatic misalignment. This example demonstrates that English irony frequently relies on the audience's ability to recover implicatures based on pragmatic norms. When these norms differ, irony may require adaptive strategies, such as slight explicitation or tonal adjustment, to ensure that the communicative intention is preserved rather than merely the propositional content.

Another significant challenge in translating irony arises from the presence of culturally embedded evaluative norms and the necessity to **adapt cultural references**. As Venuti argues, translators must constantly negotiate between strategies of **domestication and foreignization**, deciding whether to adapt the text to the target culture or retain its source-cultural specificity. This dilemma becomes particularly acute in ironic discourse, where humor often depends on culturally shared assumptions. Consider the following examples: **3:04**

- *Teenagers are pretty sophisticated these days. He's ten.*

Translation:

- *Сучасні підлітки продвинуті. Йому десять.*

In the given example the irony is based on the pragmatic incongruity between the category «*teenagers*» and the age «*ten*». The humor relies on the audience's cultural understanding of what constitutes a teenager and the exaggerated application of adult social labels to children. While the Ukrainian translation preserves the factual contrast, the ironic tone is weakened because the term «*продвинуті*» carries a more neutral or even positive connotation, potentially reducing the implicit criticism present in the original.

A similar mechanism operates in the following example: **20:10**

- *How good do you feel about yourself right now? On a scale of one to two.*

Translation:

- *І як твоя самооцінка? За шкалою від одного до двох.*

The humor in the example above derives from deliberate scale manipulation. By offering an absurdly limited scale, the speaker ironically undermines the addressee's self-esteem. While the translation is formally accurate, the ironic force depends on cultural familiarity with exaggerated rating systems commonly used in English-speaking humor. Without such familiarity, the utterance may be perceived as merely sarcastic rather than subtly ironic. All in all, the examples illustrate that cultural references in irony often function as evaluative shortcuts. Domestication may enhance accessibility but risks neutralizing irony, while foreignization preserves source norms at the cost of immediacy. The translator's task is therefore to balance cultural transparency with pragmatic effectiveness, ensuring that irony remains recognizable as such.

Irony is also highly sensitive to lexical choice and stylistic conventions. English often employs minimalistic or syntactically simple structures to convey ironic evaluation, whereas Ukrainian may require more explicit markers to achieve a comparable effect. Such **lexical and stylistic asymmetry/ discrepancies** can lead to stylistic shifts that alter the tone or intensity of irony. Consider the following exchange: **3:26**

- *She will come to her senses.*
- *Yeah. That's what women do.*

Translation:

- *Вона одумається.*
- *Так, жінки ще й думають.*

In the source text, irony is generated through a seemingly affirmative response that subtly undermines the original statement. The phrase «*That's what women do*» operates as deadpan irony, relying on shared awareness of gender stereotypes and their absurdity. In Ukrainian, however, the translated line becomes more overtly sarcastic, shifting from implicit irony to explicit mockery. This change increases clarity but reduces the layered ambiguity of the original utterance.

A similar stylistic shift occurs in the following example: **8:52**

- *Buddy, I feel for you.*
- *Thank you.*
- *Unfortunately, the feeling is nausea.*

Translation:

- *Брате, ти мене розчулив.*
- *Дякую.*
- *Аж до блювоти.*

The original humor relies on delayed reinterpretation: the idiomatic expression «*I feel for you*» is reanalyzed literally, producing an unexpected semantic shift. In Ukrainian, the idiomatic-pragmatic ambiguity is less conventional, which necessitates a more explicit and emotionally charged lexical choice. As a result, irony is preserved, but its stylistic texture changes from understated wordplay to blunt expressiveness. These examples show that lexical and stylistic discrepancies force the translator to choose between preserving ironic subtlety and ensuring pragmatic intelligibility. Irony rarely survives intact without some degree of stylistic transformation.

Thus, it can be seen that the translation of irony and sarcasm requires more than a mechanical transfer of lexical meaning. Unlike neutral informational texts, ironic discourse engages multiple cognitive and interpretive levels, forcing the translator to evaluate not only what is said but what is implied, evaluated, or deliberately left unsaid. Consequently, different translation strategies demand varying degrees of interpretive effort, creativity, and cultural awareness. The strategies discussed below reflect increasing levels of translational complexity, ranging from literal rendering to more cognitively demanding procedures such as adaptation, explicitation, and compensation.

The analysis of **literal translation**, which relies primarily on lexical substitution and dictionary-based equivalence, showed it as a low-complexity but often ineffective strategy. Literal translation presupposes that meaning can be recovered directly from the linguistic surface of the utterance. While this approach may be effective in purely referential contexts, it frequently proves inadequate in cases of irony and sarcasm, where meaning emerges through pragmatic inference rather than explicit wording. From a cognitive perspective, literal translation operates at a relatively basic level of processing: the translator identifies lexical units, selects their equivalents, and evaluates grammatical correctness. However, ironic meaning rarely resides at this level alone. In sarcastic dialogue, the humor often arises from contrast, exaggeration, or evaluative stance, which literal

translation may reproduce formally but not functionally. For instance: **17:27**

- *Change is not easy for me, Charlie.*
- *Really? I hadn't noticed.*

Translation:

- *Змінюватися не так легко.*
- *Справді? Я і не помітив.*

Although the Ukrainian version is lexically accurate, the ironic force depends on recognizing the reply as an evaluative judgment rather than a factual observation. Without strong contextual or prosodic support, the literal translation risks sounding neutral, thereby weakening the sarcastic intent.

A similar constraint can be observed in the following episode: **3:48**

- *I'm happy to see you, Mom.*
- *I don't believe you, sweetheart. But at least you care enough to lie.*

Translation:

- *Радий тебе бачити мамо.*
- *Не вірю синку. Але брехня приємна.*

In the example above literal translation preserves the semantic content but reduces the pragmatic sharpness of the insult, as irony in the original relies on the conversational implicature that affection is feigned. These examples demonstrate that literal translation, while cognitively economical, is often pragmatically insufficient for ironic discourse.

Adaptation serves as cultural and interpretive recontextualization that represents a more cognitively demanding strategy, as it requires the translator to move beyond lexical equivalence and re-situate the utterance within the target culture. Rather than transferring words, the translator transfers situations, evaluations, and communicative intentions. Adaptation aims at an understanding of irony as culturally embedded. Ironic meaning frequently relies on shared assumptions, social norms, and evaluative frameworks that may not exist in the target culture in the same form. Therefore, the translator may need to reconstruct the ironic situation rather than replicate its linguistic structure. This postulate can be illustrated in the following dialogue: **5:17**

- *Charlie, we are trying to teach the kids not to keep score.*
- *You should've thought of that before you taught them to count.*

Translation:

- *Чарлі, ми привчаємо дітей грати без рахунку.*
- *Тоді б не вчили рахувати.*

The Ukrainian version does not reproduce the syntactic structure of the original but successfully adapts the ironic logic. The humor arises from exposing an internal contradiction, and this contradiction is preserved through pragmatic rephrasing rather than literal correspondence. Similarly, adaptation functions effectively in culturally intelligible sarcasm: **9:28**

- *Great. Why don't I just shoot myself?*
- *You can't afford a gun.*

Translation:

- *Чудово. Може мені тоді застрелитися?*
- *Немає за що купити пістолет.*

The exaggeration is retained, while the response grounds the irony in a socially recognizable reality, maintaining character voice and humorous effect. Adaptation thus enables the translator to bridge cultural distance by reshaping ironic meaning according to target norms.

Being a strategy for recovering implicit meaning, **explicitation** involves rendering implicit meanings more explicit in the target text when they are likely to be missed by the target audience.

This strategy is particularly relevant for irony, which often depends on subtle implicatures and indirect evaluation. Rather than adding new information, explicitation makes contextually recoverable meanings more accessible, reducing the interpretive burden placed on the audience. However, this strategy entails a trade-off: increased clarity may come at the expense of irony's characteristic subtlety. An illustrative example is: **7:20**

– *You know what, it doesn't matter if I look cool, we judge a person by what's inside them, not by what they wear.*

– *Lucky for you.*

Translation:

– *Мені байдуже який у мене вигляд, людину судять за внутрішніми якостями.*

– *На твоє щастя.*

The Ukrainian version strengthens the evaluative component of the response, clearly signaling sarcasm. The ironic implication – when the speaker lacks admirable inner qualities – is made more explicit, ensuring pragmatic comprehension. Explicitation can thus be justified when irony is heavily reliant on shared assumptions that may not be universally accessible. In audiovisual translation, where processing time is limited, such strategic clarity can enhance reception without entirely neutralizing humor.

Compensation is employed when ironic or sarcastic effects cannot be fully preserved at the same textual location and must be reinforced elsewhere. This strategy operates at the discourse level rather than the sentence level and is especially relevant in character-driven comedy.

In *Two and a Half Men*, irony and sarcasm are central to character construction, particularly in the portrayal of Charlie. When specific ironic nuances are weakened in translation, compensation allows the translator to restore the character's overall evaluative stance. For example: **6:54**

– *My mom and dad are splitting up...*

– *You're lucky. When I was your age, I could only dream about my parents splitting up.*

Translation:

– *Мої предки розлучаються.*

– *Ти щасливчик. У твоєму віці я й про таке не мріяв.*

The Ukrainian version compensates for potential cultural sensitivity by emphasizing exaggeration and blunt cynicism, reinforcing the character's ironic worldview. A similar effect is achieved in: **13:58**

– *It's not that I don't care what you want. It's just that you're a kid. And what you want doesn't matter. Wow, I do suck.*

Translation:

– *Не те щоб мене не цікавили твої бажання. Просто – ти дитина, і чого ти хочеш – немає значення. Я справді козел.*

The explicit self-evaluation intensifies ironic self-awareness and restores comedic balance, compensating for earlier pragmatic losses. The analysis conducted in this study demonstrates that irony is not a marginal stylistic device but a complex communicative mechanism that operates at the intersection of pragmatics, discourse, and culture. Its successful interpretation depends on the ability to recognize implicit meanings, evaluative stances, and shared assumptions between interlocutors. For this reason, the translation of irony cannot be reduced to lexical substitution or formal equivalence, especially in audiovisual genres such as sitcoms, where irony plays a central role in character construction and narrative dynamics.

Conclusion. One of the key findings of this research is that different translation strategies correspond to different levels of cognitive and interpretive complexity. The data reveals that

there has been an obvious shift from a mechanical, literal translation, which is considered to be formally accurate, but frequently fails to convey ironic intent with a risk of further neutralizing humor or evaluative resonance, to a more sophisticated transfer in cognitive and cultural verbal architecture. True equivalence in irony can be achieved via a synthesis of contextual interpretation, namely, decoding the «unsaid» within specific contexts; cultural imagination by considering socio-cultural target environment; and communicative evaluation implying the prediction of emotional and intellectual impact on the target audience. Strategies such as adaptation, explicitation, and compensation enable the preservation of pragmatic meaning even when formal equivalence cannot be maintained.

The findings suggest that the goal of translating irony cannot be the mechanical reproduction of linguistic form, but rather the reconstruction of communicative intention. In the context of sitcom translation, this involves prioritizing preserving character voice, interpersonal dynamics, and humorous impact over adhering rigidly to the source text. From this perspective, translation emerges as an interpretive and creative act, closely aligned with cultural mediation rather than mechanical transfer.

The overarching conclusion of this study is that the translation of irony represents a test of pragmatic equivalence. Successful solutions appear to be those that allow the target audience to access the same inferential path as the source audience, even if the linguistic means differ. Thus, effective irony translation is achieved not when the target text mirrors the source text, but when it prompts a comparable interpretive and emotional response. This insight underscores the necessity of viewing irony translation as a dynamic process that integrates linguistic, pragmatic, and cultural dimensions into a coherent translational decision-making framework.

Bibliography:

1. Гребенюк А. А. та ін. Іронія як філософсько-естетичне явище серед інших мовних засобів комічного. *Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2019. № 38. С. 31–40. DOI: <https://doi.org/10.31558/2075-2970.2019.38.3>
2. Калита О. Типи комічних текстів та особливості їх стилістичного аналізу. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 2. С. 54–61.
3. A Comprehensive Study of Irony in Human Communication. *Journal of Sociology and Ethnology*. 2025. Vol. 7, no. 1. DOI: <https://doi.org/10.23977/jsoce.2025.070118>
4. Attardo S. Irony as Relevant Inappropriateness. *Journal of Pragmatics*. 2000. Vol. 32. P. 793-826.
5. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 3rd ed. London: Routledge, 2018.
6. Chiaro D. Translation and Humour, Humour and Translation. In: *Translation, Humour and Literature*. London: Continuum, 2010. P. 1–17.
7. Dynel M. Isn't It Ironic? Defining the Scope of Irony. *Humor*. 2014. Vol. 27, no. 4. P. 619–639.
8. Grice H. P. Logic and Conversation. In: *Syntax and Semantics*. Vol. 3: Speech Acts. New York: Academic Press, 1975. P. 41–58.
9. Hatim B., Mason I. *The Translator as Communicator*. London: Routledge, 1997.
10. Hutcheon L. *Irony's Edge: The Theory and Politics of Irony*. London: Routledge, 1994.
11. Muecke D. C. *The Compass of Irony*. London: Methuen, 1969.
12. Murtisari E. Explicitation in Translation Studies: The Journey of an Elusive Concept. *The International Journal of Translation and Interpreting Research*. 2016. DOI: <https://doi.org/10.12807/ti.108202.2016.a05>
13. Pinheiro M. Translation Techniques. *Communication & Language at Work*. 2015. Vol. 4, no. 4. P. 121. DOI: <https://doi.org/10.7146/claw.v1i4.20775>
14. Sperber D., Wilson D. *Relevance: Communication and Cognition*. 2nd ed. Oxford: Blackwell, 1995.
15. Two and a Half Men. Season 1. Episodes 1-24.
16. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995.

17. Yelnikova N. Irony as a Means of Trolling. *Humanities Science Current Issues*. 2021. Vol. 1, no. 41. P. 158–162. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-24>

References:

1. Hrebenuik, A. A. ta in. (2019). Ironiia yak filosofsko-estetychne yavyshe sered inshykh movnykh zasobiv komichnoho [Irony as a philosophical and aesthetic phenomenon among other linguistic means of the comic]. *Typolohiia movnykh znachen u diakhronichnomu ta zistavnomu aspektakh – Typology of Language Meanings in Diachronic and Comparative Aspects*, 38, 31–40. <https://doi.org/10.31558/2075-2970.2019.38.3> [in Ukrainian].
2. Kalyta O. Typy komichnykh tekstiv ta osoblyvosti yikh stylistychnoho analizu. [Types of comic texts and peculiarities of their stylistic analysis]. *Linhvostylistychni studii – Linguostylistic Studies*, 2, 54–61. [in Ukrainian].
3. A Comprehensive Study of Irony in Human Communication. (2025). *Journal of Sociology and Ethnology*, 7(1). <https://doi.org/10.23977/jsoce.2025.070118> [in English].
4. Attardo, S. (2000). Irony as relevant inappropriateness. *Journal of Pragmatics*, 32, 793–826. [in English].
5. Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge. [in English].
6. Chiaro, D. (2010). Translation and humour, humour and translation. In *Translation, humour and literature* (pp. 1–17). Continuum. [in English].
7. Dynel, M. (2014). Isn't it ironic? Defining the scope of irony. *Humor*, 27(4), 619–639. [in English].
8. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In *Syntax and semantics* (Vol. 3: Speech acts, pp. 41–58). Academic Press. [in English].
9. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The translator as Communicator*. Routledge. [in English].
10. Hutcheon, L. (1994). *Irony's edge: The theory and politics of irony*. Routledge. [in English].
11. Muecke, D. C. (1969). *The compass of irony*. Methuen. [in English].
12. Murtisari, E. (2016). Explicitation in translation studies: The journey of an elusive concept. *The International Journal of Translation and Interpreting Research*. <https://doi.org/10.12807/ti.108202.2016.a05> [in English].
13. Pinheiro, M. (2015). Translation techniques. *Communication & Language at Work*, 4(4), 121. <https://doi.org/10.7146/claw.v1i4.20775> [in English].
14. Sperber, D., & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and cognition* (2nd ed.). Blackwell. [in English].
15. Two and a Half Men. (2003). Season 1, episodes 1-24 [TV series]. Warner Bros. [in English].
16. Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge. [in English].
17. Yelnikova, N. (2021). Irony as a means of trolling. *Humanities Science Current Issues*, 1(41), 158–162. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-24> [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

УДК 81'373.7:7.041:81'27

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-4>

ХАРАКТЕР ЛЮДИНИ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

Гремалюк Тетяна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Одеська національна музична академія імені Н.В. Нежданової

ORCID ID: 0000-0002-6800-330X

Гернеза Тетяна

викладач іноземних мов (англійська, німецька)

Одеський державний музичний ліцей імені професора П. С. Столярського

ORCID ID: 0009-0001-2260-8194

У статті подається аналіз фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини на матеріалі німецької та англійської мов. Виділено позитивний, негативний і нейтральний компоненти фразеологічних одиниць. Мета дослідження полягає в структурно-семантичному аналізі фразеологічних одиниць, що позначають характер людини в німецькій та англійській мовах. Значення, в основі яких лежать засудження, схвалення або відсутність яскраво вираженого ставлення як констатація соціально усталеної оцінки будь-якого явища. Відповідно, фразеологічні одиниці, що позначають характер людини, були розділені на 3 основні групи в порівнюваних мовах – позитивної оцінки, негативної оцінки та нейтрального оціночного значення. Кількісний розподіл фразеологізмів за виявленими групами свідчить про наявність загальної закономірності, подібності між фразеологічними мікросистемами фразеологічних одиниць, що відображають характер людини в німецькій та англійській мовах. Аналіз фразеологічних одиниць, що позначають негативні риси характеру людини, свідчить про значну схожість фразеологічних одиниць англійської та німецької мов, причому часто обох сторін, як кількісної, так і якісної. Однак при порівнянні обсягу фразеології деяких підгруп виявляється певна нерівномірність.

*Фразеологічні одиниці нейтральної оцінки характеру людини можуть мати нейтральне значення, яке не залежить від навколишнього контексту, наприклад: *negative virtue* – «пасивна» чеснота (про людей, які не завдають зла, але й не бажають добра); *easy game* (преу, meat) – довірлива людина; за простотою душевною (сердечний) – хтось наївний, довірливий. Інші ж фразеологічні одиниці нейтральної оцінки, навпаки, залежать від контексту. Залежно від нього їх значення може набувати різних відтінків позитивної або негативної оцінки.*

Результати дослідження семантичних особливостей даних фразеологічних одиниць вказують на перевагу в них ізоморфних явищ над аломорфними, що може бути пояснено спільністю навколишнього світу, вибірковою відбивною здатністю мислення людини, схожістю поведінки людей в однакових умовах.

Ключові слова: *структурно-семантичний аналіз, фразеологічні одиниці, фразеологізми-антропономінанти, концепт, риси характеру, згорнутий мікротекст.*

Gremaliuk Tetiana

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Foreign Languages
Odessa National Music Academy named after A.V. Nezhdanova

Herneza Tetiana

Teacher of Foreign Languages (English, German),
Odesa State Music Lyceum named after Professor P.S. Stolyarskyi

HUMAN CHARACTER IN PHRASEOLOGICAL UNITS (BASED ON GERMAN AND ENGLISH MATERIALS)

The article presents an analysis of phraseological units to denote human character traits based on German and English materials. Positive, negative and neutral components of phraseological units are highlighted. The purpose of the study is to conduct a structural and semantic analysis of phraseological units denoting human character in German and English. The meanings based on condemnation, approval or the absence of a clearly expressed attitude as a statement of a socially established assessment of any phenomenon. Accordingly, the FOs denoting the character of a person were divided into 3 main groups of PUs in the compared languages – positive assessment, negative assessment and neutral evaluative value. The quantitative distribution of phraseological units by the identified groups indicates the presence of a general pattern, similarities between the phraseological microsystems of PUs reflecting the character of a person in the German and English languages. The classification of PUs from the semantic aspect is considered in detail. The analysis of PUs denoting negative traits of a person's character indicates a significant similarity of PUs of the English and German languages, and often both sides, both quantitative and qualitative. However, when comparing the volume of phraseology of some subgroups, a certain unevenness is revealed.

PUs of a neutral assessment of a person's character can have a neutral meaning that does not depend on the surrounding context, for example: negative virtue - "passive" virtue (about people who do not cause harm, but do not wish good); easy game (prey, meat) - a gullible person; by simplicity of soul (heartfelt) – someone naive, gullible. Other PUs of a neutral assessment, on the contrary, depend on the context. Depending on it, their meaning can take on different shades of positive or negative assessment.

The results of the study of the semantic features of these phraseological units indicate the predominance of isomorphic phenomena over allomorphic ones, which can be explained by the commonality of the surrounding world, the selective reflective ability of human thinking, and the similarity of people's behavior in the same conditions.

Key words: structural-semantic analysis, phraseological units, phraseological units-anthropomian, concept, character traits, condensed microtext.

Вступ. На сьогоднішній день одну з ключових ролей у житті кожної людини відіграє характер. Він, поза всякими сумнівами, є однією з форм відображення, а головне пізнання дійсності. Ті почуття та емоції, які людина відчуває, перебуваючи в соціумі, знаходять своє пряме втілення в культурі та мові. Так, одним з основних елементів будь-якої мови можна вважати фразеологізми. Саме фразеологізми представляють унікальне національне багатство мови, той культурний код, який визначає самосвідомість цілих народів. Без знання цих самих стійких словосполучень просто неможливе спілкування з носіями мови на досить високому рівні, не кажучи вже про читання літератури зарубіжних авторів. **Об'єктом** роботи є фразеологізми німецької та англійської мови. **Предметом** дослідження є німецькі та англійські фразеологізми, що відображають характер людини.

Мета дослідження полягає в структурно-семантичному аналізі ФО, що позначають характер людини в німецькій та англійській мовах.

У процесі роботи над дослідженням ми використовували такі методи: метод суцільної вибірки, аналіз і узагальнення теоретичної літератури. Варто зазначити, що фразеологічні одиниці – складні лінгвістичні утворення, які містять в собі унікальний лінгвокультурологічний аспект, – є інструментом накопичення стереотипів і еталонів національної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Овсієнко Л.О. у своєму дослідженні розглядає особливості реалізації фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини у структурі німецькомовного художнього тексту, описує особливості значення фразеологічних одиниць у різних конструкціях. Було зроблено висновок, що на природу походження фразеологізмів на позначення людського характеру впливає безпосередньо соціальний, культурний та історичний контекст німецькомовного суспільства [7].

Гарбера І. у своїй статті зробила комплексне дослідження процесу вербалізації концепту за допомогою фразеологічних одиниць – згорнутих мікротекстів, що зберігають інформацію про українську національну культуру, а їх компоненти, семантика й образи несуть у собі коди культури. Зроблено висновок щодо того, як культурна семантика досліджених фразеологізмів доповнює кваліфікаційні параметри концепту людина. З'ясовано, що досліджені у лінгвокультурологічному аспекті фразеологічні одиниці з компонентом «серце» описують емоції та почуття людини та фізичний стан, також соматизм «серце» набуває переосмисленого, метафоричного значення. Крім того, з'ясовано, що у динамічній структурі мовного значення кожної фразеологічної одиниці втілюється і культурно-символьна семантика: серце – символ людських почуттів і переживань, лагідності й доброти вдачі, кінця фізичного існування тощо [2].

У дослідженні хочемо загострити увагу на такому лінгвістичному явищі як фразеологізми-антропомініанти. Дані ФО (фразеологічні одиниці) дають характеристику індивідуума за зовнішнім виглядом – за допомогою антропологічних і фізіологічних характеристик, що є зовнішніми ознаками людини. Слід враховувати, що людська натура сама по собі є досить складним і багатограним феноменом, і це говорить нам, що, безумовно, існують як негативні, так і позитивні емоції, які знаходять вираження в мовних зворотах. Фразеологічні новоутворення різних соціальних, економічних і політичних епох постійно поповнюють і без того значний фразеологічний фонд.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділимо позитивний, негативний і нейтральний компоненти фразеологічного значення, в основі яких лежать засудження, схвалення або відсутність яскраво вираженого ставлення як констатація соціально усталеної оцінки будь-якого явища. Відповідно, ФО, що позначають характер людини, були розділені на 3 основні групи ФО в порівнюваних мовах – позитивної оцінки, негативної оцінки та нейтрального оціночного значення. Кількісний розподіл фразеологізмів за виявленими групами свідчить про наявність загальної закономірності, подібності між фразеологічними мікросистемами ФО, що відображають характер людини в німецькій та англійській мовах.

Тому для сучасних лінгвістів однією з найактуальніших проблем є зображення характеру людини за допомогою мови. В якості показників етнічних норм, правил соціального життя цілком варто розглядати кількість і характер ідіом, що відображають як негативну, так і позитивну оцінку людських якостей. Зважаючи на вищесказане, можна стверджувати, що для якісного, а головне природного освоєння мови необхідно вивчити фразеологічні одиниці, які є відображенням національних стереотипів поведінки. Безумовним є і той факт, що абсолютно кожна людина має величезний спектр особливостей власного характеру, які знаходять своє відображення в мовленні. Розглянемо державну мову країни, що

має свою унікальну мову. Взявши за приклад німецьку мову, насамперед, варто згадати про її єдиний національний характер, що насправді завдання не з легких, тому що всім відомо, що Німеччина поділена на федеральні землі, в яких є своя неповторна культура. У кожній землі присутні діалекти. Зважаючи на це, вже цілком можна стверджувати, що не можна розмірковувати про німецький характер, як про щось єдине. Однак, звернувшись до широко відомих фактів про німців, є можливість виділити основні особливості, які можуть бути притаманні абсолютно всім представникам німецького народу.

Для будь-якого лінгвіста, який вивчає тонкощі національної культури та менталітету, не є секретом, що німці мають звичку перебільшувати всі негативні моменти у своєму житті. Розглядаючи особливості німецького характеру, не можна не згадати про пунктуальність, прямолінійність і обережність. Також, без будь-яких сумнівів, німці дуже працьовиті та люблять порядок, не кажучи вже про охайність у фінансових питаннях. Під наведені вище характеристики цілком підійде будь-який середньостатистичний німець, проте для більш детального аналізу варто розглянути різноманітність німецького характеру. Почнемо з берлінців. Що характерно для жителів столиці Німеччини, так це дотепність, винахідливість і трохи зарозумілості. Розмірковуючи про баварців, відразу спадає на думку вислів «інакше він не був би баварцем», що має під собою підтекст, який натякає на найсильнішу похвалу. Про мекленбуржців кажуть, що вони не балакучі, стримані та трохи повільні. Звідси можна зробити висновок, що незважаючи на всі загальні особливості, які характеризують німців, у кожного представника своєї федеральної землі є свої унікальні риси характеру, що зумовлені їхньою історією та географією [6].

Повертаючись до питань фразеології, варто зазначити, що вона є відображенням особливостей характеру людей, тому, розмірковуючи про великий спектр людських емоцій, можна з таким же успіхом говорити і про велику кількість стійких виразів. Будь-якій унікальній рисі характеру ми даємо власну оцінку. Візьмемо, наприклад, фразеологізми, що використовуються для опису розумових здібностей людини. Згадуючи українське прислів'я «по одягу зустрічають, по розуму проводжають», ми знаходимо аналог і в німецькій мові: «Man empfängt den Mann nach dem Gewand und entlässt ihn nach dem Verstand». І в німецькій, і в українській мові виражена думка: внутрішня порожнеча іноді може ховатися за красивою зовнішністю. Фразеологічні одиниці, що описують розумові здібності людини як в українській, так і в німецькій мові, часто мають у своєму складі слово «голова» (джерело розуму). Так людину, яка вміє логічно і ясно мислити, німці називають – ein heller Kopf, що в перекладі на українську – світла голова. Часто до даного виразу німці додають слово haben – einen hellen Kopf haben, тим самим додаючи до змісту виразу ще й природну кмітливість, швидку здібність до розуміння. Тепер розглянемо ситуацію, прямо протилежну першому фразеологізму – людину дурну й недалекоглядну. У німецькій мові для такого випадку є вираз: «ein Brett vor dem Kopf haben». Даний фразеологізм має значення – дурна людина. Одночасно, переклад на українську мову може бути розглянутий по-різному і не завжди перекладений точно. Адже в більшості випадків, вираз має переклад: «мати дощечку перед головою», що натякає нам на впертого буйного бика, щоб засліпити якого, вішали дощечку на роги. Згадуючи українську мову, нам відразу спадає на думку вираз «у нього не всі вдома» [8]. Слід зазначити, що у німців також існують подібні еквіваленти: «nicht alle im Koffer haben», що в перекладі на українську: мати не всі речі в валізі. Чесність, добropорядність і правдивість є одними з найкращих якостей будь-якої особистості. Німецька мова має в своєму фонді чимало крилатих виразів, подібних до цих людських якостей. Наприклад, вираз «ein Mensch aus Eisen», що в перекладі на українську означає «людина залізної волі». Для опису чесноі і непідкупної людини існує фразеологізм «Es ist kein Falsch an jemandem». Також, до цього

списку можна додати ідіому «mit j-m kann man Pferde stehlen», яка має схожий зміст з українським виразом «на кого-небудь покластися, піти з кимось у розвідку» [5]. Однією з негативних якостей людини, безумовно, є боягузтво. Проаналізуємо німецькі звороти мови, які їх позначають. Візьмемо цікавий німецький фразеологізм «Hans Hasenfuß», що в перекладі на українську означає «боягуз». Потім, щоб підкреслити переляк або боязкість людини, нерідко використовують вираз «im Stich lassen». В українському трактуванні йому повністю відповідає вираз – «кинути у скрутну хвилину, залишити в біді». Фразеологізми, що мають протилежне значення боязкості та нерішучості, які говорять про безстрашність, сміливість і мужність людини, також знайшли своє місце в німецькій мові: «Seinen Mann stehen» – «виявляти мужність»; «Dem Mutigen hilft Gott» – «Де відвага, там і щастя. Сміливому Бог допомагає. Сміливість міста бере. На сміливого собака гавкає, а боягузливого рве»; «Frisch gewagt ist halb gewonnen» – «Хто не ризикує, той не виграє. Ризик – благородна справа. Хто більше ризикує, той рідше тужить» [4].

Ввівши розмову про таку емоцію як лють, вона знаходить своє втілення в такій характерній рисі людини як запальність. Майже третина фразеологічних одиниць несе в собі агресивний посил як приклад фразеологізмів, які виражають певну ворожість, можна навести наступні: «auf der Pike haben» – «тримати когось на прицілі»; «die Faust in der Tasche ballen» – «стискати кулаки в кишені»; «einen Bauch voller Bosheit haben» – «мати живіт, сповнений злості». Слід також згадати і про такі людські якості, які мають нейтральний відтінок, безумовно, якщо ними не зловживати. До таких якостей можна віднести, наприклад, перфекціонізм або мрійливість. Візьмемо вираз «Es mit etwas genau nehmen», який, як правило, застосовується при порівнянні з будь-яким точним предметом і асоціюється з людиною точною і розважливою. Однак, якщо така людина перетворюється на жадібну і грубу людину, тоді до неї більше підходить вираз «jeden Pfennig dreimal umdrehen», що в перекладі на українську «трястися над кожною копійкою». Також як приклад можна навести український вираз «витати в хмарах», який має німецький аналог «In höheren Regionen schweben».

Ми дійшли висновку, що фразеологізми збагачують лексику будь-якої мови. При правильному їх використанні вони сприяють певному пошквалюванню та прикрашенню мови. Німецька мова не є винятком. Вона має унікальний величезний спектр фразеологічних одиниць, що відображають світогляд, спосіб життя і риси характеру людини. Для оволодіння будь-якою іноземною мовою, будь то українська чи німецька, необхідно брати до уваги такий феномен, як фразеологічні одиниці, які є прямим відгуком національного духу [12].

Розглянемо докладніше класифікацію ФО з семантичного аспекту. Перші ФО, що виражають негативні риси темпераменту людини.

Лицемірство: англ. a double game; play a double game; show a false face; sail (fight) under (hang out) false colours; whited sepulcher; a wolf in sheep's clothing; two-faced; kiss of Judas; нім. Auf beiden Achseln tragen. Man kann nicht zugleich blasen und schlucken. Lachen und Weinen in einem Sacke haben. Warm und kalt aus einem Munde blasen. Bange Hunde bellen viel. Hunde, die viel bellen, beissen nicht. Hüte dich vor den Katzen, die vorne lecken und hinten kratzen .

Підлість: англ. a bad actor; swear black is white; paint smb black; yellow dog(streak); false heart; a snake in the grass; stab someone in the back; play dirty; low blow; bad apple / a rotten apple; нім. ein falscher Hund; jemanden hintergehen; ein falsches Spiel treiben; wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein.

Високомірність, зверхність: англ. holier-than-thou; mount (be on, ride, get on) the night horse; proud as a peacock (Lucifer), high (proud) stomach; look down your nose at; high and mighty;

put on airs; with your nose in the air; *нім.* die Nase hoch tragen; sich für etwas Besseres halten; auf hohem Ross sitzen; den großen Hans spielen; je höher der Baum, je schwerer der Fall.

Жорстокість: *англ.* hard heart; cold as charity; cool as cucumber; stony heart; hard as a flint (a stone, the nethermill stone); hard as iron; to be cold-blooded; *нім.* über Leichen gehen; kein Pardon kennen; mit harter Hand regieren: ein Herz aus Stein haben.

Балакучість, хвастливість: *англ.* hot-air artist (merchant); big mouth; a loose (long) tongue; to have a loose (long) tongue; *нім.* eine Plaudertasche sein; große Töne spucken / große Reden schwingen; rede wenig, höre viel; eine große schnauze haben;

Жадібність: *англ.* greedy as a wolf; a god beg of a naked man as a miser; tight fist; close liver; cheap skate; *нім.* kriegt den Hals nicht voll; jeden Cent zweimal umdrehen; auf dem Geld sitzen (bleiben).

Зухвалість, безсоромність: *англ.* blush like a black (blue) dog; cool beggar (card, customer, fish, hand); dead to shame; a smart Alec; *нім.* frech wie Oskar; hat ein Schelmenbein im Knie; keine Antwort schuldig bleiben.

Хитрість: *англ.* artful as a art load of monkeys; old (sly) fox; a tame spaniel; an oily tongue; to be silver-tongued; tricky as a monkey; tricky Nicky; *нім.* schlau wie ein Fuchs; glatt wie ein Aal; Betrug ist selten klug; es wird nichts so heiss gegessen wie gekocht; Barthel weiss, wo er den Most holt; die Elster weiss wohl, wo sie überwintern soll.

Боягузтво: *англ.* cold feet; white liver; yellow dog (streak); get (have) cold feet; fly (mount, show) the white feather; (as) timid as a hare; to be rabbit(pigeon)-hearted; to be fainthearted; a yellow belly; *нім.* den Schwanz zwischen die Beine nehmen; die Hosen voll haben; ein Angsthase sein ; das Herz in die Hose rutscht.

Грубість, нестриманість: *англ.* gruff as a bear; hairy about (at, in) the heel (the fetlocks); surly beggar (dog); short temper; rough and tough; rough and tumble; common scold; wild and woolly; a hot head; *нім.* sich wie ein Elefant im Porzellanladen benehmen; auf den Putz hauen; jemand ist ein Hitzkopf; jemand platzt der Kragen.

Уїдливість: *англ.* evil tongues; sharp tongue; bitter tongue; a biting/caustic remark; to sting like a bee; a dig at someone; to be a real pain in the neck; *нім.* Senf dazugeben; ein Dorn im Auge; Gift und Galle spucken; jemandem einen Seitenhieb versetzen.

Лінь: *англ.* lazy dog; couch potato; lazybones; sloth; deadbeat; to beat around the bush; *нім.* Faul kriegt wenig ins Maul; voller Bauch studiert nicht gern; die Hände in den Schoß legen; auf der faulen Haut liegen; eine faule Haut sein; die Sonne nicht zur Arbeit scheinen lassen; keine Bäume ausreißen;

Байдужість: *англ.* to have a thick skin; with a shrug of the shoulders; turn a deaf ear; *нім.* sich die Achseln zucken; nicht mein Bier; keinen Finger krumm machen; in vollem Gleichmut;

Дріб'язковість: *англ.* penny-pincher; to penny-pinch; to hold a penny until it screams; *нім.* kleinlichkeit; Haare spalten; groschengrab; korinthenkacker; erbsenzähler.

Метушливість: *англ.* fussy as a hen with one chicken; run around like a headless chicken; *нім.* wie ein aufgescheuchtes Huhn; eile mit Weile; eillen macht oft heulen.

Скритність: *англ.* silent as the grave; dumb/mute as a fish; tight as a clam; behind the scenes; keep someone in the dark; my lips are sealed; *нім.* die Karten nicht aufdecken; hinter dem Berg halten; ein dichtes/verschlossenes Buch sein; etwas im Dunkeln lassen; stumm wie ein Fisch sein; etwas unter den Teppich kehren.

Впертість: *англ.* stubborn as a mule; hard-headed; like talking to a brick wall; *нім.* störrisch wie ein Esel /stur wie ein Esel; sich in den Kopf setzen; gegen den Strom schwimmen [11].

Аналіз ФО, що позначають негативні риси характеру людини, свідчить про значну схожість ФО англійської та німецької мов, причому часто обох сторін, як кількісної, так

і якісної. Однак при порівнянні обсягу фразеології деяких підгруп виявляється певна нерівномірність. Наприклад, перевага ФО англійської мови спостерігається щодо підгруп «боягузтво», «грубість», «жорстокість», «нахабство», «підлість», «зарозумілість». У німецькій мові величезна кількість ФО підгруп «сарказм», «балакучість», «підлесливність», «лицемірство» [1;11].

Другі ФО, що виражають позитивні риси темпераменту людини.

Найбільш численними є:

Мужність: англ. high blood; be free of one's flesh; die game; put on a bold front; make the best of a bad job; a strong man; stout heart; bold (brave) as a lion; make the best of a bad bargain (business); as bold as brass; red blood; нім. sein Herz in beide Hände nehmen; den Stier bei den Hörnern packen; ein Herz aus Eisen/stahl haben.

Стриманість, спокій: англ. a cool heart; mental ballast; put a good face on smth; in one's sober senses; sober as a judge; clear (hard) grit; hard as nails; level head; good man; нім. in der Ruhe liegt die Kraft; einen kühlen Kopf bewahren.

Щирість: англ. single heart (mind); as open as the day; plain dealer; make a clean breast of smth; to be an open look (open-hearted); нім. das Herz auf der Zunge tragen; mit offenen Karten spielen; reinen Wein einschenken; aus dem Nähkästchen plaudern.

Чесність: англ. play a straight bat; treat smb white; (as) straight as a die; as honest a man as ever broke bread (as ever lived by bread; as honest a man as ever trod on earth, shoe leather; honest, as honest as the skin between his brows); the clean thing; clean hands; straight goods; straight dealing fair play; kind (honest, simple) soul; clean liver; fair play; нім. Hand aufs Herz; Lügen haben kurze Beine; die Wahrheit ohne Umschweife sagen; Wahrheit will an den Tag; [3].

Надійність: англ. stout heart; a strong man; firm (steady) as a rock; a hard nut to crack; a tough nut; нім. sein Wort halten; fest im Sattel sitzen; etwas schwarz auf weiß haben; felsenfest;

Працьовитість: англ. a willing horse; (as) busy as a bee (busy as a beehive; as a beaver, as a hen with one chicken; busy as a cockroach on a hot stove; as a one-armed paperhanger); work double tides; work at high pressure; нім. die Ärmel hochkrempeln; fleißig wie eine Biene; keine ruhige Minute haben; vom Morgen bis zum Abend (arbeiten); schufteten wie ein Tier; keine ruhige Minute haben [10];

Життєрадісність: англ. merry as a cricket (grig; a marriage bell, as maids); playful as a kitten; light heart; free liver; cheerful (gay) as a lark; fresh as a daisy (a rose; as new paint; flowers in may); free and easy; see through rose-coloured glasses; нім. auf Wolke sieben schweben; vor Lebensfreude sprühen; die Welt durch die rosarote Brille sehen; das Leben genießen; Lachen ist die beste Medizin.

Доброта, сердечність: англ. a kind (honest, simple) soul; kind (soft, warm) heart; big heart; нім. ein gutes Herz; das Herz am rechten Fleck haben; mit offenem Herzen; die Güte in Person sein; aus lauter Güte; Herzengüte; j-m seinen Busen öffnen; das Herz auf dem rechten Fleck [1; 11].

Кількісне порівняння ФО, що позначають позитивні риси характеру людини німецької та англійської мов, виявило деякі закономірності та особливості фразеології. Підгрупи «щирість», «доброта», «надійність», «мужність», «працьовитість» представлені однаково багато. Цікавим є той факт, що в англійській мові набагато більше ФО підгруп «життєрадісність», «чесність» у німецькій мало ФО, що позначають «щедрість», «стриманість».

Треті ФО нейтральної оцінки характеру людини. ФО даної групи можуть мати нейтральне значення, яке не залежить від навколишнього контексту, наприклад: negative virtue – «пасивна» чеснота (про людей, які не завдають зла, але й не бажають добра);

easy game (prey, meat) – довірлива людина; за простотою душевною (сердечний) – хтось наївний, довірливий.

Інші ж ФО нейтральної оцінки, навпаки, залежать від контексту. Залежно від нього їх значення може набувати різних відтінків позитивної або негативної оцінки. Наприклад, a queer bird (card, cove, duck) – дивна людина, дивак; gentle (meek) as a lamb; as mild as a dove (lamb, as May, milk) – лагідний як ягня (овечка); zur Welt bringen (setzen) – народжувати; створювати; reißt ein großes (arges, gewaltiges) Loch im Beutel – дуже б'є по кишені, по гаманцю;

Висновки. Проведене дослідження свідчить про домінування ФО, що виражають негативні риси характеру людини, над ФО з позитивною або нейтральною оцінкою як в англійській, так і в українській та німецькій мовах. Цей факт можна пояснити більш гострою диференційованою емоційною та мовленнєво-мисленнєвою реакцією людей на негативні явища. Імовірно, це можна пов'язати з тим, що вирази, які найбільш запам'ятовуються, мають дещо іронічний характер, а отже оцінюють предмет негативно або з насмішкою, що в свою чергу прямо позначається на кількості фразеологічних одиниць з негативною конотацією. Якісний аналіз ФО, що позначають характер людини, також виявив спільні риси фразеології досліджуваних мов на семантичному рівні. Більшість фразеосемантичних підгруп представлені однаково багато. Такі підгрупи як «хитрість», «лицемірство», «мужність», «доброта», «щирість», «працьовитість» та інші містять еквіваленти та аналоги в розглянутих мовах. Можна припустити, що риси характеру людини, відображені у ФО даних підгруп, однаково засуджуються або захочуються як англійцями, так і німцями. Відмінності фразеології на семантичному рівні проявляються в основному в різному кількісному складі ряду фразеосемантичних підгруп, а також у виділенні обмеженого ряду нечисленних підгруп, характерних лише для однієї з порівнюваних мов. Такі риси характеру, як оптимізм, чесність, найбільш широко відображені у фразеології англійської мови. Для німців характерна працьовитість, але щедрість не притаманна жодній.

Результати дослідження семантичних особливостей даних фразеологічних одиниць вказують на перевагу в них ізоморфних явищ над аломорфними, що може бути пояснено спільністю навколишнього світу, вибірковою відбивною здатністю мислення людини, схожістю поведінки людей в однакових умовах.

Дослідження показує, що людина використовує позитивні метафоричні позначення значно рідше. Це пояснюється психологічною стороною людської особистості, тому що насамперед помічаються недоліки. Таким чином, можна говорити про те, що людина для метафоричного позначення рис характеру іншого об'єкта часто висловлює необ'єктивну думку і рідко вихваляє позитивні якості іншого, коли вона проявляє увагу, принциповість, прихильність, комунікабельність, миролюбність, лагідність, дбайливість, тактовність, коректність або протилежні риси. Наприклад: – шахрай, пройдисвіт – нім. Schlitzohr, n (хитра, спритна й нечесна у вчинках людина); Причепа – нім. Nörgelfritze, m (надмірно прискіплива людина; людина, яка до всього чіпляється; занадто настирлива, в'їдлива людина); підлабузник – нім. Jasager, m (той, хто виявляє лицемірство, лестощі щодо кого-небудь; лицемірна людина). Коли вона проявляє сумнінність, допитливість, ініціативність, рішучість, ретельність, точність, серйозність, ентузіазм, зацікавленість або протилежні риси. Наприклад: Бельбас – нім. Holzkopf, m (вайлуватий і ледарюватий хлопець, парубок; ледар, вайло); Ледар – нім. Faulenzer, m (людина, яка не любить працювати; ледачий); – Шибайголова – нім. Draufgänger, m (смілива, відчайдушна людина, яка нічого не боїться й ні перед чим не зупиняється; зірвіголова, бешкетник); до речей, коли вона проявляє при цьому бережливість, економність, акуратність, почуття смаку або протилежні риси. Наприклад:

Франт – нім. Geck, m (той, хто модно й вишукано одягається; чепурун); Сснара – нім. Erbsenzähler, m (надміру скупа, жадібна людина); - Нечупара – нім. Schmutzfinke, m (неохайна, нечепурна людина); до себе, коли вона проявляє егоїзм, впевненість у собі, самолюбство, почуття власної гідності чи протилежні риси. Наприклад: – Шишка – нім. Bonz, m (поважна, впливова особа; цяця, цабе); – Торгаш – нім. Krämer, m (Лицемірна, безпринципна людина, що торгує своєю честю, совістю, переконаннями, талантом); – Розумник – нім. Klugschnacker, m (пой, хто вважає себе розумнішим за інших der Splitterrichter ‘причеп’, das Lamm ‘добряк’, der Wohltäter ‘благодій’, der Bärenhäuter ‘лежебок’, der Tagedieb ‘валяка, der Bonz ‘цабе’, der Mochtegerm ‘вискочка’, der Großmaul ‘вихваляка’.

Література:

1. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. 2005. URL: <https://archive.org/details/enukrfr>
2. Гарбера І. Концепт людина в українській літературній фразеології: соматичний код культури. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. Випуск 1 (43). С. 80–85 [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.1.\(43\).80-85](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2020.1.(43).80-85)
3. Етимологічний словник української мови: у 7 т. /гол. ред. О. С. Мельничук.Т. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
4. Миронова О.П. Фразеологізми англійської мови як спосіб вираження емоційного стану особистості. Сучасні тенденції фонетичних досліджень. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. С. 130–134.
5. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник. (усталені порівняння). Вінниця : Нова книга, 2005. 304 с
6. Мізін К. І., Петров О. О. Зіставна лінгвокультурологія : методологічні проблеми та перспективні методики: монографія. Переяслав-Хмельницький; Вінниця; Кременчук : Вид-во ПП Щербатих О. В., 2018. 280 с. URL: https://www.researchgate.net/profile/Kostiantyn-Mizin-2/publication/363645485_Zistavna_lingvokulturologia_metodologicni_problemi_ta_perspektivni_metodiki_monografia/links/6327412e071ea12e364296ba/Zistavna-lingvokulturologia-metodologicni-problemi-ta-perspektivni-metodiki-monografia.pdf
7. Овсієнко Л.О. Фразеологізми на позначення рис характеру людини у німецькомовному художньому тексті. *Українські студії в європейському контексті*. №5. 2022. С. 104–110. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/5460>
8. Чаєнкова О.К. Фразеологічні одиниці із соматичним компонентом голова (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31(70), № 2(3). С. 141–146. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UJTNU_filol_2020_31\(70\)_2\(3\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UJTNU_filol_2020_31(70)_2(3)_26)
9. Online Etymology Dictionary. 2026. URL: <https://etymonline.com>.
10. Deutsch-ukrainisches phraseologisches Wörterbuch in zwei Bänden von W.I. Gawris und O.P. Prorotschenko. Київ, 1981, Band II – С. 355–377
11. Herzog A. u.a. Idiomatic Redewendungen von A-Z: Ein Übungsbuch für Anfänger und Fortgeschrittene. – Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt – Verlag Enzyklopädie, 2002. 156 S.
12. Fleischer, W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Niemeyer, 1997. 214 S. Text: direkt.

References:

1. Barantsev, K.T. (2005). Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk [English–Ukrainian Dictionary of Idioms]. Retrieved from: <https://archive.org/details/enukrfr> [in Ukrainian].
2. Harbera, I. (2020). Kontsept liudyna v ukrainskii literaturnii frazeolohii: somatychnyi kod kultury [The Concept of the Human Being in Ukrainian Literary Phraseology: The Somatic Code of Culture]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria : Filolohiia*. Vol. 1 (43). (pp. 80–85) DOI: <https://doi.org/10.24144/2663-6840>. [in Ukrainian].

3. Melnychuk, O.S. (2006). Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in 7 vols]. (Vol. 5). Kyiv: *Naukova dumka*. [in Ukrainian].
4. Myronova, O.P. (2021). Frazеологізми англійської мови як спосіб вираження емоційного стану особистості [English Phraseological Expressions as a Means of Expressing a Person's Emotional State]. *Suchasni tendentsii fonetychnykh doslidzhen*. (pp.130–134). Kyiv: *KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo "Politekhnik"* [in Ukrainian].
5. Mizin, K. I. (2005). Nimetsko-ukrainskyi frazeologichnyi slovnyk. (ustaleni porivniannia) [German–Ukrainian Dictionary of Idioms]. *Vynnytsia: Nova knyha* [in Ukrainian, in German].
6. Mizin, K. I., & Petrov, O. O. (2018). Zistavna lingvokulturologiia : metodologichni problemy ta perspektyvni metodyky: monohrafiia [Comparative Linguistic and Cultural Studies: Methodological]. *Pereiaslav-Khmelnitskyi; Vynnytsia; Kremenchuk : Vyd-vo PP Shcherbatiukh O. V.* 280 p. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Kostiantyn-Mizin-2/publication/363645485_Zistavna_lingvokulturologia_metodologicni_problemi_ta_perspektivni_metodiki_monografia/links/6327412e071ea12e364296ba/Zistavna-lingvokulturologia-metodologicni-problemi-ta-perspektivni-metodiki-monografia.pdf [in Ukrainian].
7. Ovsiienko, L.O. (2022). Frazеологізми на позначення рис характеру людини у німецькомовному художньому тексті [Idioms denoting human character traits in German-language literary texts]. *Ukrainski studii v yevropeiskomu konteksti*. [Ukrainian Studies in a European Context]. №5, 104–110 DOI: <https://eprints.cdu.edu.ua/id/eprint/5460> [in Ukrainian].
8. Chaenkova O.K. (2020). Frazеологічні одиниці із соматичним компонентом голови (на матеріалі української, турецької та англійської мов). [Phraseological units with the somatic component 'head' (based on Ukrainian, Turkish and English languages)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filologhiia. Sotsialni komunikatsii* Vol. 31(70), № 2(3). 141–146 [in Ukrainian].
9. Online Etymology Dictionary. (2026). Retrieved from: <https://www.etymonline.com>. [in English].
10. Gawris, W.I. & Prorotschenko, O.P. (1981). Deutsch-ukrainisches phraseologisches Wörterbuch in zwei Bänden. Band II. 355–377 [in German].
11. Herzog, A. u.a. (2022). Idiomatiche Redewendungen von A-Z: Ein Übungsbuch für Anfänger und Fortgeschrittene. – Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt – Verlag Enzyklopädie [in German].
12. Fleischer, W. (1997). Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Niemeyer. Text: direkt.

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81'111

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-5>

ТАКТИКА АКТУАЛІЗАЦІЇ ТЕРМІНОВОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ КРИЗОВОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Громовенко Вікторія

доктор філософії, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний університет
gromovenkovikkos@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6706-3231

Наше дослідження присвячено розгляду тактики актуалізації терміновості в американському кризовому медіадискурсі. Вона розглядається як один із основних механізмів конструювання кризового нарративу. Актуальність розвідки пов'язане із роллю медіа у формуванні сприйняття кризових подій суспільством, а також необхідністю встановлення лінгвальних засобів, які використовуються для репрезентації потенційних загроз та ескалації конфліктних ситуацій. Метою статті є виявлення дискурсивних механізмів створення терміновості в медіатекстах.

Дослідження виконано у межах когнітивно-дискурсивної парадигми. Для досягнення мети було залучено метод дискурс-аналізу, концептуального, лексико-семантичного та прагматичного видів аналізу. Матеріалом слугували публікації американських медіа різної ідеологічної спрямованості (Associated Press, The Washington Post, New York Post), присвячені висвітленню наслідків зимового шторму Winter Storm Fern (січень 2026 року).

Аналіз емпіричного матеріалу допоміг нам встановити вербалізатори тактики актуалізації терміновості, а саме драматизація лексики, інституційна легітимізація та координація зусиль. Драматизація лексики реалізується через заміну нейтральних дієслів експресивними відповідниками. Інституційна легітимізація передбачає апеляцію до авторитету державних і міжнародних інституцій, що підвищує довіру до тривожних прогнозів. Координація зусиль формує уявлення про кризу як масштабну подію, що потребує негайного реагування. Тактика актуалізації терміновості трансформує сприйняття природного явища у соціально значущу кризу.

Ключові слова: кризовий медіадискурс, тактика актуалізації терміновості, дискурсивні механізми, лексика, дискурс-аналіз.

Hromovenko Viktoriia

Doctor of Philosophy,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages of Professional Communication
the International University

THE TACTIC OF URGENCY ACTUALIZATION IN AMERICAN CRISIS MEDIA DISCOURSE

This study explores the tactic of urgency actualization in American crisis media discourse, viewing it as a fundamental mechanism for constructing crisis narratives. The relevance of the research stems from the pivotal role of the media in shaping public perception of crisis events, as well as the necessity to identify linguistic means used to show potential threats and the escalation of conflict situations. The article aims to uncover the discursive mechanisms employed to create a sense of urgency in media texts.

The research is carried out within the cognitive-discursive paradigm. To achieve its objectives, the study employs discourse analysis, conceptual, lexico-semantic, and pragmatic types of analysis. The empirical material comprises publications from various U.S. media with diverse ideological views (Associated Press, The Washington Post, New York Post), specifically focusing on the coverage of Winter Storm Fern in January 2026.

The analysis of the empirical data allowed for the identification of key verbalizers of the urgency actualization tactic, namely: lexical dramatization, institutional legitimization, and coordination of efforts. Lexical dramatization is represented through the substitution of neutral verbs with expressive counterparts. Institutional legitimization involves appealing to the authority of state and international institutions, thereby enhancing the credibility of alarming forecasts. The coordination of efforts shapes the perception of the crisis as a large-scale event requiring an immediate response. Ultimately, the tactic of urgency actualization transforms the perception of a natural phenomenon into a socially significant crisis.

Key words: *crisis media discourse, tactics of urgency actualization, discursive mechanisms, lexis, discourse analysis.*

Вступ. Дослідження мови як засобу соціальної влади та ідеологічного впливу знаходиться у центрі уваги багатьох дослідників. Основи розуміння того, як влада маніфестується, відтворюється та приховується за допомогою лінгвістичних засобів закладено у праці Р. Водак та М. Мейєра «Методи критичного аналізу дискурсу». Критичний дискурс аналіз (КДА) фокусує увагу на прозорих та непрозорих структурах домінування [8, с. 10]. Маніпулятивні тактики корелюють з ефективністю впливу.

Актуальність дослідження пов'язана із роллю медіа у формуванні сприйняття кризових подій суспільством, а також необхідністю встановлення лінгвальних засобів, які використовуються для репрезентації потенційних загроз та ескалації конфліктних ситуацій.

Тактика **актуалізації терміновості** є однією із ключових у кризовому медіадискурсі, оскільки вона спонукає аудиторію до негайної емоційної або поведінкової реакції. Медіа постійно тримають нас у стані тривоги, щоб ми легше погоджувалися на зміни, які раніше здавалися б нам неприйнятними. Іншими словами медіа конструюють стан перманентної надзвичайної ситуації для легітимізації змін суспільної свідомості.

Актуалізація терміновості функціонує як дискурсивний механізм конструювання стану невідкладності. Цей процес розгортається в ширшому соціальному контексті «кризового управління» [2] та політики страху [7], що призводить до нормалізації режиму надзвичайності [1]. Відповідно до соціокогнітивної моделі Т. ван Дейка [5], це реалізується через контекстуальні моделі, у межах яких темпоральні параметри події конструюються як обмежені та невідкладні. Згідно з теорією концептуальної метафори [4] та концепції стратегічного фреймінгу [3], терміновість стає частиною кризового фрейму, який активується через концептуальні метафори TIME IS RUNNING OUT та CRISIS IS WAR. Це сприяє формуванню установки на термінову дію.

У цьому зв'язку топос терміновості трактується як стратегічний засіб «захоплення уваги» та легітимації швидких політичних рішень через апеляцію до неконтрольованих зовнішніх чинників [9], тобто терміновість тут це спосіб маніпуляції увагою.

Методи та методика дослідження. Обраний нами когнітивно-дискурсивний підхід зумовив залучення інструментів критичного дискурс-аналізу, когнітивної лінгвістики та медіалінгвістики.

У роботі застосовано такі методи:

– критичний дискурс-аналіз [6; 8] для виявлення ідеологічних механізмів конструювання терміновості та аналізу її значення в імплементації владних відносин у медіадискурсі;

- когнітивно-дискурсивний аналіз для тлумачення терміновості як складової кризового фрейму та елемента контекстуальних моделей сприйняття подій;
- метод концептуально-метафоричного аналізу [3] для виявлення метафоричних моделей типу CRISIS IS WAR, TIME IS RUNNING OUT, що актуалізують стан невідкладності;
- лексико-семантичний аналіз для дослідження драматизації мовних засобів, зокрема заміни нейтральних дієслів експресивними;
- контент-аналіз для систематизації мовних маркерів терміновості;
- елементи прагматичного аналізу для визначення комунікативних намірів через дискурсивні інструменти (інституційної легітимізації та координації зусиль).

Метою роботи є виявлення дискурсивних механізмів створення терміновості в медіатекстах.

Завдання дослідження:

- визначити теоретико-методологічну базу дослідження;
- охарактеризувати драматизацію лексики як засіб актуалізації терміновості, зокрема через заміну нейтральних дієслів експресивними;
- визначити роль інституційної легітимізації, що реалізується через апеляцію до авторитету державних і міжнародних інституцій як гаранта достовірності тривожних прогнозів;
- охарактеризувати координований та злагоджений характер зусиль влади та суспільства як дискурсивну стратегію, що формує уявлення про кризу як масштабну, динамічну та таку, що потребує негайної реакції.

Результати та дискусії. Використана в аналізованих текстах в межах стратегії фреймування кризової події *тактика актуалізації терміновості* є дискурсивною тактикою, мета якої полягає у мовному підкресленні нагальності, невідкладності та безпосередньої актуальності ситуації з метою сформуванню у реципієнта відчуття необхідності негайної уваги або реагування. З дискурсивної точки зору тактика актуалізації терміновості виконує кілька функцій: підсилює відчуття актуальності та небезпеки події; привертає увагу читачів до поточного етапу кризи; мобілізує їхню реакцію та психологічну готовність; сприяє створенню драматичної напруженості наративу; готує аудиторію до активної протидії кризі та її наслідкам.

У кризовому медіа наративі автор застосовує тактику актуалізації терміновості для того, щоб представити подію як нестабільну та небезпечну, що розгортається у режимі невідкладності. При цьому кожен наступний етап розвитку ситуації сприймається як потенційно критичний і потребує негайної уваги з боку населення та офіційної влади. Особливий акцент робиться на тому, що подія може призвести до негативних наслідків, подолання яких може бути довготривалим.

У медіатексті інформаційного агентства Associated Press (AP) тактика актуалізації терміновості набуває специфічного вираження через механізм інституційного попередження, яке бере до уваги межі кризи та можливі терміни її подолання: *Officials warned that it could take days for power to be restored* [12]. Конструкція *Officials warned* свідчить про те, що офіційні інституції залучені до вирішення проблеми. Ми маємо справу не просто з описом подій, додатково відбувається легітимізація прогнозу, що є невтішним, через авторитетне джерело. Вислів *it could take days for power to be restored* реалізує терміновість не через негайну загрозу, а через брак часу для швидкого вирішення проблеми. Затримка у відновленні життєво необхідного ресурсу (*power*) сигналізує про те, що криза може стати довготривалою та вимагає від населення швидкої та відповідної реакції та мобілізації ресурсів. Чітке визначення часових меж (*days*) має на меті повідомити читачів про необхідність підготуватися до тривалих випробувань. Ресурс вирішує завдання підготовки населення до

затяжного характеру погодної кризи, оскільки влада через об'єктивні труднощі не може забезпечити повернення до звичного способу життя. Додатково, газета бере до уваги те, що рівень соціальної напруги зростає саме через неможливість швидкого подолання наслідків погодної кризи. У контексті публікації AP критичність події визначається через її тривалість та ліквідацію наслідків, оскільки від процесу відновлення життєво необхідних ресурсів напруга залежить необхідність підготовки до виживання в кризових умовах.

У наведеному фрагменті видання *The Washington Post* використовує пряму мову губернатора, що стає інструментом стратегічного керування очікуваннями аудиторії та реалізує прогностичну ескалацію кризи: *This situation is expected to get worse before it gets better* [11]. Використання конструкції *is expected to get worse* переводить подію з площини поточної констатації у площину неминучого майбутнього та створює ефект наближення ще серйознішої фази кризової події, а теперішній момент сприймається лише як поріг до складніших випробувань. Фраза *get worse before it gets better* будується на антитезі та не просто констатує погіршення, а задає вектор розвитку подій, де пік кризи ще попереду. Таке трактування подій має на меті повідомити аудиторію про те, що розв'язання проблеми займе певний час, та сформуванню уявлення про необхідність бути готовим до цього. Джерелом прогнозу у цьому випадку є офіційна особа, губернатор, отже саме повідомлення не сприймається як суб'єктивне припущення автора статті, а виступає як санкціоноване владою попередження. Його офіційний характер, у свою чергу, переводить стан тривоги в раціональну реакцію на загрозу, що реально існує. Подібні вирази у кризовому медіадискурсі направлені на підвищення рівня тривожності аудиторії та налаштовують її на необхідність негайної обережності. Реалізація негативного сценарію в публікації WP виконує функцію запобіжного психологічного удару, який, з одного боку, готує суспільство до найгіршого, а, з іншого, обіцяє покращення, хоча і не надає інформації про часові межі такого покращення (*before it gets better*), що дозволяє підтримувати контроль над поведінкою населення.

Публікація *The New York Post* (NYP) реалізує терміновість через поєднання офіційного прогнозу щодо перебігу подій та експресивної лексики. Вислів *Temperatures are expected to plummet following rain on Monday* [10] стає засобом, який формує тривожне очікування аудиторії перед стихійним лихом. Автори використовують конструкцію *are expected to*, що робить подальші події неминучими, тобто такими, що не підлягають сумніву. Газета акцентує увагу на тому, що невідворотність подій має змусити читацьку аудиторію відчувати тиск обмеженого часу для прийняття нагальних рішень, які забезпечують виживання в складних погодних умовах. Ресурс використовує дієслово *plummet* на позначення некерованої та неконтрольованої дії для того, щоб викликати в уяві читачів образ різкого падіння у прірву, активуючи інстинкт самозбереження та відчуття наближення небезпеки. Така комбінація лексичних одиниць робить прогноз погоди більш реалістичним та додатково розширює часові межі кризи. Згадка про те, що дощ зміниться різким похолоданням та мінусовими температурами, створює логіку послідовного нарощування катастрофи, що змушує аудиторію приділити увагу не лише поточним неприємностям, а й думати про майбутню, більш сувору фазу випробувань. Прогноз погоди також пришвидшує терміновість, динамічність опису погодних подій (*Temperatures are expected to plummet*), що змушує аудиторію усвідомити, що часу для адаптації залишається дуже мало.

Оперативне реагування влади представлено у всіх аналізованих текстах. У прикладі з статті AP речення *Officials scrambled to get cots, blankets, bottled water and generators to warming stations* [12] виходить за межі простого переліку логістичних операцій, створюючи насичену емоційну та подієву картину. Дієслово *scrambled* сприймається як центральний

вербальний індикатор кризової ситуації, що характеризує поспішні та інтенсивні дії державних органів у відповідь на кризу. Додатково ситуація визначається як така, що вийшла з під контроль, коли планові процедури не можуть її більше регулювати, а, отже, на порядку денному стоять ручне управління та миттєва мобілізація як офіційної влади так і рядових громадян. Так газета заявляє, що масштаби кризи перевищують наявні ресурси та формує уявлення про високий рівень загрози та необхідність негайних заходів з боку офіційної влади. Остання характеризується позитивно, як небайдужа, динамічна та здатна до швидкої адаптації у нових умовах. Ресурс підкреслює масштабність хаосу, що не дозволяє швидко та продуктивно мінімізувати негативні наслідки стихії. Перерахування предметів першої необхідності (*cots, blankets, bottled water, generators*) одночасно створює ефект матеріальної загрози і надає інформацію про речі, які можуть врятувати життя громадян. Зазначені об'єкти забезпечують такі базові потреби людини, як тепло, сон, вода, енергія, що опинилися під загрозою завдяки погоді, що теж підсилює терміновість.

Текст WP реалізує мобілізаційний заклик до громадян у реченні: *State, local and federal officials implored people to exercise caution* [11]. Газета має на меті переконати населення у існуванні небезпеки, пов'язаної із погіршенням погодних умов, та підготувати до неї. Центральним моментом актуалізації терміновості виступає емоційно насичене дієслово *implored*, що вимагає від аудиторії негайної поведінкової реакції, вказуючи на високий ступінь критичності ситуації, що змушує офіційну владу звертатися до громадян на рівні людської емпатії та страху. Дієслово підкреслює, що лише дії влади не можуть забезпечити безпеку громадян, які повинні продемонструвати обачливість (*caution*) перед лицем стихії та продемонструвати особисту відповідальність за свої життя та здоров'я. Як бачимо з вищенаведеного прикладу, у фрагменті використано перерахування всіх рівнів влади (*State, local and federal officials*), що створює ефект спільних дій та зусиль та свідчить про надзвичайний характер загрози, яка виходить за адміністративні кордони та вимагає спільної та злагодженої реакції. Офіційне звернення у поєднанні з емоційним дієсловом, непритаманним владному дискурсу, направлене на створення враження єдності влади та сприяє мобілізації громадян, вирішуючи завдання актуалізації терміновості.

У наведеному фрагменті статті NYP *The outages triggered Energy Secretary Chris Wright to issue emergency orders* [10] автори використовують лексику, яка показує механізми управління кризою. Як бачимо з прикладу, медіаресурс не просто описує загрозу як подію, а й як каталізатор жорстких дій адміністрації. Дієслово *triggered* демонструє зв'язок між подією (відключення електроенергії) та діями влади. У контексті медіадискурсу ця лексична одиниця свідчить про реактивний характер управління. стихійне лихо змушує влади реагувати на його наслідки, влада не планувала ці кроки заздалегідь, а вдалася до них лише, коли ситуація вийшла з-під контролю. Словосполучення *emergency orders* автоматично переводить ситуацію в розряд екстраординарних та повідомляє читачеві, що вона вимагає використання надзвичайних повноважень, до яких не вдаються за звичайних умов. У тексті згадано конкретну посадову особу (*Energy Secretary Chris Wright*), що надає повідомленню ваги, персоналізує відповідальність за дії влади. Додатково медіаресурс підкреслює, що до вирішення проблем долучаються посадовці на федеральному рівні.

Висновки. Аналіз трьох медійних текстів, присвячених висвітленню наслідків шторму Winter Storm Fern, засвідчує системне використання тактики актуалізації терміновості, яка є характерною рисою кризового медіадискурсу. Медіадискурс провідних видань (AP, WP, NYP) демонструє схожі патерни створення «кризового нарративу». Ключовою метою є не лише інформування, а конструювання терміновості, що досягається шляхом: драматизації лексики: заміни нейтральних дієслів на експресивні; інституційної легітимізації:

використання авторитету органів влади як гаранта достовірності тривожного прогнозу; координації зусиль: навіювання аудиторії думки, що криза є масштабною, динамічною та такою, що потребує негайного виходу з зони комфорту. Таким чином, ці мовні маркери слугують сигналом небезпеки для населення. Чим частіше зустрічаються подібні конструкції, тим вищий рівень тривоги. Ці засоби перетворюють читача з пасивного спостерігача на суб'єкта, тобто він перестає бути просто спостерігачем і стає частиною системи безпеки. У результаті шторм постає у медійному дискурсі не як негода, а як масштабна криза, на яку потрібно реагувати тут і зараз, як суспільству, так і державним інституціям.

Література:

1. Agamben G. State of Exception / transl. by K. Attell. Chicago : University of Chicago Press, 2005. 104 p.
2. Klein N. The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism. New York : Henry Holt and Metropolitan Books, 2007. 550 p.
3. Lakoff G. Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate. White River Junction : Chelsea Green Publishing, 2004. 160 p.
4. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 2003. 276 p. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001>.
5. Van Dijk T. A. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 267 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511481499>.
6. Van Dijk T. A. Discourse and Power. New York : Palgrave Macmillan, 2008. 320 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-137-07299-3>.
7. Wodak R. The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean. London : SAGE, 2015. 248 p. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446270073>.
8. Wodak R., Meyer M. Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology. Methods for Critical Discourse Analysis / ed. by R. Wodak, M. Meyer. London : Sage, 2009. P. 1–33. DOI: <https://doi.org/10.4135/9780857028020.n1>.
9. Žagar I. Z. Topoi in Critical Discourse Analysis. Lodz Papers in Pragmatics. 2010. Vol. 6, no. 1. P. 3–27. DOI: <https://doi.org/10.2478/v10016-010-0002-1>.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. US news. Winter Storm Fern rages across US, canceling flights, leaving more than 1M without power. New York Post. 2026. Jan 25. URL: <https://nypost.com/2026/01/25/us-news/winter-storm-fern-rages-across-us-canceling-flights-leaving-more-than-1m-without-power/> (date of access: 26.03.2026).
11. Weather. Powerful winter storm forecast to bring heavy snow, ice, and power outages. The Washington Post. 2026. Jan 25. URL: <https://www.washingtonpost.com/weather/2026/01/25/storm-forecast-snow-totals-power-outages/> (date of access: 26.03.2026).
12. Winter weather storm snow ice. Associated Press News. 2026. Jan 25. URL: <https://apnews.com/article/winter-weather-storm-snow-ice-cbdc1977b810322baf976c91b622516b> (date of access: 26.03.2026).

References:

1. Agamben, G. (2005). State of exception (K. Attell, Trans.). University of Chicago Press.
2. Klein, N. (2007). The shock doctrine: The rise of disaster capitalism. Henry Holt and Metropolitan Books.
3. Lakoff, G. (2004). Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate. Chelsea Green Publishing.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). Metaphors we live by. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001>.
5. Van Dijk, T. A. (2008a). Discourse and context: A sociocognitive approach. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511481499>.
6. Van Dijk, T. A. (2008b). Discourse and power. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-07299-3>.

7. Wodak, R. (2015). The politics of fear: What right-wing populist discourses mean. SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446270073>.

8. Wodak, R., & Meyer, M. (2009). Critical discourse analysis: History, agenda, theory, and methodology. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods for critical discourse analysis* (2nd ed., pp. 1–33). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9780857028020.n1>.

9. Žagar, I. Z. (2010). Topoi in critical discourse analysis. *Lodz Papers in Pragmatics*, 6(1), 3–27. <https://doi.org/10.2478/v10016-010-0002-1>.

Sources:

10. Associated Press. (2026, January 25). Winter weather storm snow ice. Retrieved from: <https://apnews.com/article/winter-weather-storm-snow-ice-cbdc1977b810322baf976c91b622516b>.

11. New York Post. (2026, January 25). Winter storm Fern rages across US, canceling flights, leaving more than 1M without power. Retrieved from: <https://nypost.com/2026/01/25/us-news/winter-storm-fern-rages-across-us-canceling-flights-leaving-more-than-1m-without-power/>.

12. The Washington Post. (2026, January 25). Powerful winter storm forecast to bring heavy snow, ice, and power outages. Retrieved from: <https://www.washingtonpost.com/weather/2026/01/25/storm-forecast-snow-totals-power-outages/>.

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-6>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ SHAME

Мар'янка Яніна

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки
та міжнародної комунікації
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: 0000-0001-7936-2562

Часнкова Оксана

старший викладач кафедри мовної підготовки
та міжнародної комунікації
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: 00000-002-7639-0979

Фадєєва Альвіна

старший викладач кафедри мовної підготовки
та міжнародної комунікації
Одеська державна академія будівництва та архітектури
ORCID ID: 0009-0007-0605-0710

У статті розглядаються емотиви концепту shame/сором як негативні емоції на матеріалі української та англійської мови. Мета роботи полягає у висвітленні особливостей вербалізації концепту shame, подібності та відмінності щодо вираження емоцій в англійській та українській лінгвокультурах. Основним методом дослідження слугував концептуальний аналіз, спрямований на розкриття сутності концепту шляхом аналізу його складових частин, концептуальних ознак, властивостей, відношень і взаємодій з іншими концептами. Предметом дослідження цієї роботи є ідіоми та фразеологізми, що використовуються для вираження емоційного підтексту сорому в кожній із вказаних мов. Фактичний матеріал склала вибірка фразеологічних одиниць про сором в українській та англійській мовах.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що концепти shame, guilt, embarrassment входять до групи концептів емоцій, що характеризуються особливою психічною діяльністю щодо усвідомлення своїх вчинків і почуттів. Центральним смисловим концептом у даній групі є shame, з яким пов'язані інші два концепти.

У картині світу української мови домінантним концептом буде совість як моральний компонент усвідомлення та визначення якості вчинків і почуттів. Більш тісні зв'язки даний концепт має з концептами сором і провина, менш тісні – з концептом збентеження.

У цілому слід зробити висновок, що концепт shame має синкретичний характер, всередині якого співіснують два субконцепти: «емоційний стан» і «оцінка». В результаті проведеного дослідження доведено, що дані субконцепти вважаються повноправними одиницями мовленнєво-мисленнєвої діяльності, за якими стоять певні структури знання.

Таким чином, концептуальний аналіз слів і фразеологізмів сприяє більш глибокому розумінню його емотивного змісту; пошуку можливих образних відповідників в описі та вираженні емоцій і повноцінному переданні емотивних смислів.

Ключові слова: емотив, денотат, синонімічний ряд, фразеологічна одиниця, концепт.

MaryankoYanina

PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Language Training
and International Communication
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: 0000-0001-7936-2562

Chaenkova Oksana

Senior Lecturer at the Department of Language Training
and International Communication
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: 0000-0002-7639-0979

Fadeeva Alvina

Senior Lecturer at the Department of Language Training
and International Communication
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
ORCID ID: 0009-000-70605-0710

VERBALISATION OF THE CONCEPT SHAME

The article examines the emotives of the concept shame as negative emotions based on the material of the Ukrainian and English languages. The aim of the work is to highlight the peculiarities of verbalising the concept of shame, similarities and differences in the expression of emotions in English and Ukrainian linguocultures. The main research method was conceptual analysis, aimed at revealing the essence of the concept by analysing its constituent parts, conceptual features, properties, relationships and interactions with other concepts. The subject of this work is idioms and phraseological units used to express the emotional subtext of shame in each of the languages mentioned. The factual material consists of a sample of phraseological units about shame in Ukrainian and English.

Based on the analysis, we can conclude that the concepts of shame, guilt, and embarrassment belong to a group of emotional concepts characterised by a particular mental activity related to the awareness of one's actions and feelings. The central semantic concept in this group is shame, to which the other two concepts are related.

In the worldview of the Ukrainian language, the dominant concept is conscience as a moral component of awareness and determination of the quality of actions and feelings. This concept has closer ties with the concepts of shame and guilt, and less close ties with the concept of embarrassment.

In general, it should be concluded that the concept of shame is syncretic in nature, within which two subconcepts coexist: 'emotional state' and 'evaluation.' The study has proven that these subconcepts are considered full-fledged units of speech and thought activity, behind which certain structures of knowledge stand.

Thus, conceptual analysis of words and phraseological units contributes to a deeper understanding of their emotive content, the search for possible figurative equivalents in the description and expression of emotions, and the full transmission of emotive meanings.

Key words: *emotive, denotate, synonymic series, phraseological unit, concept.*

Вступ. Ставлення людини до навколишнього світу може проявлятися в діях людини, а також у вигляді емоційних переживань. Через емоції ми реагуємо на події, слова та обставини. Ми всі відчуваємо почуття та емоції різною мірою, висловлюємо різними способами та віддзеркалюємо те, що живе у свідомості. Людина здатна відчувати позитивні

та негативні емоційні переживання, висловлювати їх та помічати в інших людей. Такими емоціями виступають сором, провина [5].

Для будь-якої культури концепти є найістотнішими смислами, включеними до моделі цінностей світогляду нації, відображеними та сформульованими у формах національної мови. Актуальність даної роботи визначається її проблематикою, спрямованою на дослідження когнітивних аспектів емоційних станів, необхідністю поглибленого розгляду способів відображення та вираження емоцій в англійській та українській мовах, у зв'язку з недостатньою вивченістю концептуалізації різних емоцій. Актуальність дослідження також зумовлена потребою розширення знань про структуру лексичної системи цих мов, зокрема лексичних одиниць, що позначають емоції, почуття та способи їх вираження.

Мета статті. Мета роботи полягає у висвітленні особливостей вербалізації концепту shame/сором, виявленні подібності та відмінності щодо вираження емоцій в англійській та українській лінгвокультурах.

Методи та методики дослідження. Основним методом дослідження слугував концептуальний аналіз, спрямований на розкриття сутності концепту шляхом аналізу його складових частин, концептуальних ознак, властивостей, відношень і взаємодій з іншими концептами.

Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження цієї роботи є ідіоми та фразеологізми, що використовуються для вираження емоційного підтексту сорому в кожній із вказаних мов. Фактичний матеріал склала вибірка фразеологічних одиниць про сором в українській та англійській мовах.

Дослідженню фразеологічних одиниць з негативними компонентами в різних мовах присвятили свої праці такі вчені-лінгвісти як Болотнікова А. А., Величко Г.Г., Воробйов . А., Гловацька О. Л., Грималюк А.М., Гуцуляк О. Давиденко А., Жила В.Г., Забира Ю., Загнітко А., Колесникова О.В., Князь Т., Кот В. Ю., Краснобаєва-Чорна Ж., Маркова О., Мірошниченко А.В., Станкевич-Іванова В., Пилипчук С.А., Селіванова О. О., Сем'янків Н. В., Тетеріна А. О., Трофімова О.В., Шевченко Т. В., Шостак А.О., Черняк О.

Сем'янків Н. В., досліджуючи негативні емоції в італійській мові, систематизувала поняття емоцій в науковій картині світу, визначила їх види, розкрила психологічні механізми виникнення та характеристики негативних емоцій як засобу психоемоційного впливу на свідомість комуніканта [7].

Воробйова І. А., Пилипчук С. А. розглянули вербалізацію восьми первинних біполярних емоцій людини засобами англійської фразеології; проаналізували основні підходи до розуміння змісту та особливостей понять «емоції» та «почуття»; висвітлили основні підходи до класифікації емоцій (П. Екман, Р. Плутчик, В. Г. Перрот); класифікували обрані англійські фразеологічні звороти у контексті теорії Роберта Плутчика [2].

Результати та дискусії. Різні підходи до трактування концептів спричинили численні дискусії в питанні вербалізації концепту. Одні вчені вважають, що концепт має невербальну природу, оскільки це найзагальніший смисл, що не набув мовних форм [В.Колесов]; інші – допускають можливість повної вербалізації концепту й наголошують на тому, що вербалізація – це переведення певного змісту, думки у вербальну (словесну) форму природної мови [6].

В українській лексикографії сором характеризується як негативна емоція і показується через дослідження ілюстративної складової словника – **сором** є причиною різних за інтенсивністю емоційних станів людини, в мові це може бути виражено різними зворотами «від сорому»: «задихатися від сорому», «горіти від сорому», «плакати від сорому», «осліпнути від сорому» [8]. Ще одне значення, яке ми можемо знайти в словниках української

мови лексеми сором – «ганьба, безчестя». Лексема сором може також характеризувати ситуацію як ганебне для кого-небудь становище, що викликає презирство або осуд. Відомі такі ФО: «У кого совісті нема – нема й сорому», «Мертві сорому не мають». Тут сором виступає синонімом совість.

Гуцуляк О. зауважив у своєму дослідженні, що опонентами «культури сорому» ігнорується така важлива складова як честь, від якої відреклася царсько-опрична Московська Русь і яка була так важлива як для князівсько-дружинної Київської Русі, так і козацько-шляхетської України. Тому істинним порятунком від десуб'єктивізуючої «культури страху» є саме «культивування культури сорому і честі», бо ці почуття базовані на більшій мірі далекоглядності та розважливості, на відміну від спонтанності почуття страху [3, с. 80].

В англійській мові словникове тлумачення концепту *shame* має також яскраво виражене психологічне забарвлення, але ключовий акцент ставиться не на інтенсивності емоції, а саме на її негативних рисах. Це, в першу чергу, «болісна» (*painful*), «така, що викликає жаль» (*regrettable*) емоція. На другому місці в англійських словниках стоїть таке значення – здатність відчувати сором (*a tendency to have feelings of this kind, or a capacity for such feeling: He has no shame. He is quite without shame*). На третьому місці представлено значення ганьба, безчестя / *disgrace, dishonour*: «*His action brought shame upon his parents*». Англійське *shame* у значенні «сприйнятливість до почуття сорому», ймовірно, близьке до українського «почуття моральної відповідальності за свою поведінку».

В англійській мові іменник *shame* ситуативно застосовується як синонім слова *pity*, коли якась подія стає приводом для такої емоції, як розчарування або засмучення, наприклад: «*What a shame (як шкода) they couldn't come*». В англійській лексикографії також є випадки, коли іменник *shame* застосовується в значенні «факт, або обставина, яка є каузатором сорому або ганьби»: «*The bankruptcy of the business was a shame*»; «*What a shame to deceive the girl!*», що еквівалентно українській лексемі сором у функції предикатива – «про відчуття ганьби, сорому, що відчувається кимось».

В англійській мові відповідно – *blot, discredit, dishonour, disgrace, ignominy, infamy, reproach, scandal, stigma, odium, humiliation, chagrin, opprobrium* зі значенням «*disgrace*» і *abashment, confusion, discomposure, embarrassment, stupefaction* у значенні «*modesty, bashfulness*» [10]. Жодна з названих лексем не має повного збігу з денотатом *shame*, а лише вказує на певні якості та конкретний ступінь прояву емоції. Досліджені синоніми відрізняються один від одного за своїм вживанням і відтінками значення. Синонімічний ряд «*disgrace*», враховуючи етимологію слів, допустимо розділити на такі семантичні групи: втрата поваги і довіри оточуючих, відторгнення (*discredit, dishonor, disgrace, reproach, opprobrium, infamy, ignominy, odium, scandal*), приниження (*humiliation, chagrin*), «зовнішній сором» (*blot, stigma*). Синоніми другого ряду характеризують значення «*shame in the good sense*». У фразеології є багато прикладів, які можна віднести до категорії «морально-дидактичне повчання» (*to cry shame on smb, to put to shame, to heap reproaches on smb, shame on you*). Однією з відмінних рис емоції *shame* є те, що людина часто відчуває її вже після того, як піддалася якійсь іншій емоції, наприклад гніву, і тепер вона шкодує про це. *Shame* представляється для людини як емоція, яка має найсильніший вплив на сприйняття людиною себе як особистості. Переживання цієї емоції людина уникає, пригнічує її, і навіть соромиться, хоче сховатися від оточуючих (*hide one's face in shame*). Виявляється деструктивна риса сорому (*burning shame, to be dead to shame*).

Українські фразеологізми описують набагато більше ситуацій, пов'язаних із суб'єктивним переживанням даної емоції, а саме: руйнівну дію сорому на людину (*згорати/спопелити від сорому*), прагнення стати непомітним для оточуючих (*провалитися крізь землю; сором*

від смерті страшніший; смертельний сором) [9]. За своєю силою деструктивного впливу на особистість сором прирівнюється до смерті, описується реакція вегетативної нервової системи людини на переживання емоції сорому (*залитися фарбою, кров кинулася в обличчя*); сором можна змити кров'ю та стражданням (*змити кровю ганьбу/сором*). Серед українських фразеологічних одиниць знайдені приклади, які можна віднести до категорії морально-дидактичного повчання (*сором і ганьба*). Також в українському фразеологічному фонді є «локативна» семантична група – місцем проживання емоції позначаються очі (*немає сорому в очах; очі вилазять від сорому; хоч сором очі їж*) [9].

Саме слово *збентеження* в українській мові має множинне значення (*смуток, хвилювання, сором, скутість*), тоді як в англійській мові слова *embarrassment і shame* мають чітке розмежування за змістом. Цікаво, що саме слово *сором* у словниках має значення «*почуття сильного збентеження, ніяковості від усвідомлення непристойності свого вчинку, поведінки*», тоді як слово *shame* означає «*being ashamed because of your own or someone else's bad behaviour*» (почуття сорому через свій або чужий поганий вчинок). Тобто в українській мові більший акцент робиться на своєму вчинку і самоаналізі, хоча як носії мови ми розуміємо, що «*соромитися*» можна і за іншу людину, навіть у цьому випадку ми сприймаємо сором за іншого як за себе. При цьому дієслово «*дорікати*» найчастіше має значення «*робити догану комусь*», а дієслово «*blame*» також має значення «*звинувачувати, перекладати провину*».

За допомогою даного аналізу значень емотивів ми з'ясували, що:

1. Ступінь емоційної відкритості безпосередньо пов'язаний з типом культури.
2. Фразеологізми однієї мови можуть бути більш «*універсальними*» і мати більше варіантів вживання, ніж ті ж, на перший погляд аналогічні, фразеологізми іншої мови. Так, наприклад, в українській мові фразеологізми, що відносяться до емоцій «*ляку*» і «*жаху*», майже не відрізняються один від одного, у той самий час як в англійській мові між цими двома категоріями є значна різниця.
3. Багато емотивів неможливо перекласти дослівно – необхідно знати контекст вживання. Наприклад, слово *збентеження, сором* в українській мові має значення, схоже зі словами *embarrassment і shame* в англійській мові.

Розглянемо як приклад фрагмент емоційної складової картини світу англійської мови, представлений концептами *guilt, shame, embarrassment*, а також відповідний фрагмент картини світу української мови, представлений концептами *провина, сором, збентеження*.

В англійській мові слово *shame* позначає почуття сорому, незручності, коли людина відчуває провину і збентеження через те, що вчинила неправильно (*'the uncomfortable feeling of being guilty and embarrassed that you have when you have done something wrong'*). *Guilt* визначається як сильне почуття сорому і смутку через те, що людина вчинила погано і знає про це (*'a strong feeling of shame and sadness because you have done something that you know is wrong'*). *Embarrassment* називає почуття занепокоєння, сорому і незручності, що відчувається в ситуації спілкування (*'the feeling you have when you are embarrassed – ashamed, nervous or uncomfortable in a social situation'*), при цьому зазначається, що *shame* є сильнішим почуттям, ніж *embarrassment* (*'If you make a mistake this may cause embarrassment, but not shame because shame is much stronger'*) [10].

У концепті *shame* можна виявити типовий для емоційних концептів метонімічний перенос від соматико-фізіологічного процесу або стану до внутрішнього психологічного стану, найчастіше причинно-наслідкових відносинах. Таким чином жести, міміка, які сигналізують про емоції, вербалізуються та стають основою метафор та метанімії: *hang your head (in shame)* – 'to be ashamed'; *look sh. in the face* – 'to look directly at someone without fear

or shame'. Зооморфна метафора ґрунтується на спостереженнях за експлікацією емоцій у тваринному світі: *with your tail between your legs* – «якщо ви йдете звідкись із засунутим хвостом, ви йдете, відчуваючи сором і збентеження, бо зазнали невдачі або зробили помилку».

Відмінною рисою емоції *shame* є те, що людина часто відчуває її вже після того, як вона піддалася якійсь іншій емоції, наприклад гніву або страху, і тепер шкодує про це: *in the cold light of day* – «якщо ви думаєте про щось у холодному світлі дня, ви думаєте про це чітко і спокійно, без емоцій, які ви відчували в той момент, коли це сталося, і часто відчуваєте про ці жаль або сором».

Психосоматика англійської культури відрізняється від інших культур, тому в англійській мові відносно мало слів і виразів зі значенням сорому з тієї причини, що для цієї культури сором більше асоціюється з особистою невдачею або неспроможністю, отже людина з великими труднощами здатна його визнати і відкрито висловити, на відміну від української культури, де сором виступає як важливий засіб відновлення і підтримки соціальної гармонії та соціальної ієрархії.

У складі концепту *embarrassment* (яких нараховується більше, ніж *guilt* та *shame*) відокремлюється блок метафор та метонімії, в яких дескрипція емоцій ґрунтується на спостереженні за соматико-фізіологічними реакціями організму людини в життєвих ситуаціях, наприклад почервонінні обличчя як фізіологічної маніфестації при збентеженні: *go beet red (beetroot) (Br. and Austr.)* – 'to become very red in the face, usually because you are embarrassed'; *save/spat e sb.'s blushes (Br. and Austr.)* – 'to do something to prevent someone feeling embarrassed'; утотоження фізичного болю або дискомфорту з емоційним станом, наприклад: *rub if in (informal)* – 'if someone rubs it in, they keep talking about something that makes you feel embarrassed or upset'; *a sore point/spot* – 'a subject which someone would prefer not to talk about because it makes them angry or embarrassed'; *be like a fish out of water* – 'to feel awkward because you are not familiar with a situation or because you are very different from the people around you'. Характерною ознакою переживання емоції *embarrassment* є відчуття вразливості та беззахисності в ситуації соціальної взаємодії. Важливим фактором для людини є те, що вона перебуває в центрі уваги: *put sb on the spot* – 'to cause someone difficulty or make them embarrassed by forcing them at that moment to make a difficult decision or answer an embarrassing question'. Природною реакцією на подібну ситуацію буде уникнення, бажання займати якомога менше місця або зникнути: *wish the ground would swallow you up* – 'to wish that you could disappear because you feel very embarrassed'; *not know where to put yourself (informal)* – 'to feel very embarrassed'; *want to curl up and die* – 'to feel very embarrassed about something that you have said or done'; *wouldn't be caught/seen dead (informal)* – 'if someone wouldn't be seen dead in a particular place or doing a particular thing, they would never do it, usually because it would be too embarrassing' [12].

Окрім того, причина переживання емоції *embarrassment* репрезентується метафорами, що поєднуються значенням дії, які порушують норми поведінки: *put your foot in it (Br., Am. and Austr., informal)* – 'to say something by accident which embarrasses or upsets someone'; *drop a clanger (Br. and Austr.)* – 'to say something by accident that embarrasses or upsets someone. Людині при цьому здається, що її помилки ніколи не забудуть і незручність з цього приводу вона буде відчувати завжди: *never live sth down* – 'if you say that you will never live down something bad or embarrassing that you have done, you mean people will not forget it'.

Людям властиво приховувати від інших людей об'єкт, що викликає збентеження, або інформацію про нього: *a skeleton in the/your cupboard (Br. and Austr.)* – 'an embarrassing

secret”, a *fig leaf* – ‘something that you use to try to hide an embarrassing fact or problem’; *draw a veil over smth.* – ‘if you draw a veil over a subject, you do not talk about it any more because it could cause trouble or make someone embarrassed’ [11].

ФО *man-to-man talk* (‘a man-to-man talk is when men talk honestly about subjects which may be difficult or embarrassing’) передбачає гендерну диференціацію в переживанні емоцій *embarrassment*, припускаючи, що чоловікам менше властиве це почуття або вони краще здатні тримати його під контролем або ж хочуть приховати свої переживання від жінок.

Концепт *guilt* репрезентований шістьма ФО. Низка метафор у структурі даного концепту об’єднуються загальним значенням провокування почуття провини, наприклад: *send sb on a guilt trip* – ‘to make someone feel very guilty’; *give sb a hard time* – ‘to criticize someone and make them feel guilty about something that they have done’; *prick sb’s conscience* – ‘to make someone feel guilty’ (метафора позначає біль від відчуття провини). Також виділяються метафори, що репрезентують невербальні ознаки пережитого почуття провини: *sackcloth and ashes* (slightly formal) – if you wear sackcloth and ashes, you show by your behaviour that you are very sorry for something you did wrong’; *beat your breast* – ‘to publicly pretend that you feel sad or guilty’ [12].

У результаті аналізу можна зробити висновок, що *shame*, *guilt* і *embarrassment* є спорідненими концептами в англійській фразеологічній картині світу. Проведений аналіз дозволяє також більш точно визначити різницю між ними. *Shame* сприймається як емоція, якої людина уникає та приховує. *Embarrassment* представляє собою більш інтенсивну, але тимчасово обмежену емоцію, як правило, що проявляється в ситуаціях соціальної взаємодії у вигляді психологічного дискомфорту і супутніх соматичних реакцій, причиною чого стає спрямоване на людину приниження або порушення норм поведінки. Це конфлікт позитивних і негативних емоцій, людина дистанціює себе таким чином від свого вчинку і хоче відновити колишнє ставлення до себе.

Для емоції *guilt*, порівняно з *shame* і *embarrassment*, особливо характерна наявність активної та пасивної сторони, наприклад, у ситуаціях провокування провини, перекладання провини на інших. Проведемо аналіз концептів емоцій *сором*, *збентеження*, *провина* в емоційній складовій картині світу української мови.

У картині світу української мови концепт *сором* має тісний зв’язок з концептом *совість*, який не є концептом емоції («совісність проявляється соромом»; «у кому сором, у тому і совість»; «Побійся бога! Як не соромно! Майте совість!»); без докорів сумління – не відчувати почуття сорому, без сорому робити що-небудь, про безсовісну, безсоромну поведінку або рішення). Тлумачний словник української мови визначає *сором* як «почуття сильного збентеження від усвідомлення ганебності вчинку, провини». Недобра слава, безчестя; ганьба. Раптом зброя заблищала, І гукнуло військо хором: - Ми готові йти до бою! Краще смерть, ніж вічний сором!; - Вам це байдуже, а для дівчини - один сором і людський поговор; // Ганебний вчинок. Насилу вліз [п’янений сотник] у хату Та й ліг собі тихенько спати, Щоб Настю, бачте, не збудить Та сором не наробить [1].

Розглянемо дев’ять прикладів ФО, що репрезентують концепт *сором*, і 13 прикладів ФО, що репрезентують концепт *збентеження*.

Так само, як і в англійській мові, фізіологічний симптом стає метонімічним відображенням власне емоції: *сгорати від сорому* – «відчувати сильний сором, соромитися»; *до коренів волосся, до вух/по вуха червоніти, кров/фарба кинулася/кинулася в обличчя* – «хтось почервонів від збентеження, сорому тощо», *вогнати в фарбу* – «призводячи до збентеження, змусити почервоніти кого-небудь».

Привертає увагу те, що в українській мові концепт *сором* репрезентують ФО з компонентом *ока*, на відміну від англійської мови, де подібних прикладів нами не виявлено, що пояснюється тим, що в українській мовній картині світу око є найважливішою частиною обличчя і голови, найважливішим органом отримання інформації про навколишній світ; ФО з компонентом *око* мають значення внутрішнього почуття сорому або, навпаки, захисту, оборонної реакції при підвищеній увазі або засудженні: *ховати очі/погляд* – уникати дивитися прямо в очі, в обличчя кому-небудь від збентеження, сорому (опускаючи голову або відвертаючись); *колоти очі* – 1) соромити, дорікати кому-небудь чимось», 2) «викликати роздратування, прикрість у когось, бути неприємним».

У ФО, що репрезентують локалізацію та вираження емоцій, зустрічається також компонент руки: *не знати, куди подіти очі/руки* – відчувати збентеження, незручність, сором від чогось; *рука не здригнеться* – «не виявить збентеження, нічим не викаже себе»; і компонент язик: *язик віднявся, язик прилип до гортані* – «хтось не може вимовити ні слова, не знає, що сказати (від хвилювання, збентеження тощо)»; *язик не повертається/ не повернувся* – хтось соромиться запитати, сказати щось через незручність, збентеження тощо; має значення неможливості контролю емоційної реакції. Також є ФО, які охоплюють жаром і червоним кольором: *згоряти (згорати, паленіти) від сорому* – відчувати сильний сором; *обливатися (облитися) рум'янцем* – червоніти та ідіоматичний вираз: *пекти раків* – червоніти від сорому [4].

Уникнення поведінки в ситуації соціальної взаємодії як наслідок переживання емоцій *сорому і збентеження* також представлено в українській фразеології: *крізь землю провалитись* – вираз, що означає «гостре бажання сховатися, зникнути куди-небудь від збентеження, сорому, сором'язливості тощо».

Сором можна відчувати, коли справа стосується честі та заплямованої репутації: *Сором від смерті страшніший* – коли більше боїмося сорому, ганьби, ніж фізичної смерті; *Змити кров'ю ганьбу (сором)* – Заплатити своїм життям за безчестя; *сорому наїстися* – переживати емоційно сором.

Провина в українській мові не відображається як переживання почуттів, емоцій, а скоріше пов'язана з поняттям відповідальності: *лежить на совісті/душі* – «хтось винен у чомусь, відповідальний за якийсь злочин чи дію»; *в усьому винен* – «хтось винен, відповідальний за багато провин» [8].

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що концепти ***shame, guilt, embarrassment*** входять до групи концептів емоцій, що характеризуються особливою психічною діяльністю щодо усвідомлення своїх вчинків і почуттів. Центральним смисловим концептом у даній групі є ***shame***, з яким пов'язані інші два концепти.

У картині світу української мови домінантним концептом буде ***совість*** як моральний компонент усвідомлення та визначення якості вчинків і почуттів. Більш тісні зв'язки даний концепт має з концептами ***сором*** і ***провина***, менш тісні – з концептом ***збентеження***.

У цілому слід зробити висновок, що концепт ***shame*** має синкретичний характер, середині якого співіснують два субконцепти: «емоційний стан» і «оцінка». В результаті проведеного дослідження доведено, що дані субконцепти вважаються повноправними одиницями мовленнєво-мисленнєвої діяльності, за якими стоять певні структури знання.

Таким чином, концептуальний аналіз слів і фразеологізмів сприяє більш глибокому розумінню його емотивного змісту; пошуку можливих образних відповідників в описі та вираженні емоцій і повноцінному переданні емотивних смислів.

Надалі результати цього дослідження можуть бути корисними при вивченні в рамках когнітивно-дискурсивного підходу інших синкретичних концептів внутрішнього світу людини.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Воробйова І. А., Пилипчук С. А. Людина та її почуття й емоції в англійській фразеології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологія», вип. 5(73), березень, 2019 р. С. 230–233.*
3. Гуцуляк О. Українська ідея між культурами сорому, вини і страху. *Evropský filozofický a historický diskurz*. 2018. Svazek 4, Vydani 2. S. 76–82.
4. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 5. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
5. Орехова Л.І., Чаєнкова О.К. Лексико-семантичні особливості концепту страх (на матеріалі англійської, турецької та української мов). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика»*. 2024. Том 35 (74). № 3. Частина I. С. 135–140.
6. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Черкаси : Ю.Чабаненко, 2012. 488 с.
7. Сем'янків Н. В. Особливості концептуалізації негативних емоцій в італійській мові. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки : зб. наук. пр. Бердянськ: БДПУ, 2016. Вип. 9. С. 46–53. URL: <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/3424> (дата звернення: 25.01.2026).*
8. Словник української мови. У 20-ти т./Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В.М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 2010. 911 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980.
10. Online Etymology Dictionary. 2026. URL: <https://www.etymonline.com>. (дата звернення: 26.01.2026).
11. Longman Dictionary of Contemporary English. 3rd ed. With New Words supplement. Harlow, 2001
12. Oxford Dictionary of Idioms, 2nd Edition Oxford University Press, 2004.

References:

1. Busel., V.T. (2009). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The Comprehensive Dictionary of Modern Ukrainian]. K.; Irpin: VTF «Perun». 1736 p [in Ukrainian].
2. Vorobiova, I. A., & Pylypchuk S. A. (2019) Liudyna ta yii pochuttia y emotsii v anhliiskii frazeolohii [People and their feelings and emotions in English idioms]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akade miia», serii «Filolohiia», No. 5 (73), 230–233. [in Ukrainian].*
3. Hutsuliak, O. (2018). Ukrainska ideia mizh kulturamy soromu, vyny i strakhu [The Ukrainian idea between cultures of shame, guilt and fear]. *Evropský filozofický a historický diskurz*. Svazek 4, No. 2, 76–82. [in Ukrainian].
4. Melnychuk, O.S. (2006). Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy. [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: *Naukova dumka*. (5), 705p [in Ukrainian].
5. Oriekhova, L.I., & Chaenkova, O.K. (2024). Leksyko-semantychni osoblyvosti kontseptu strakh (na materiali anhliiskoi, turetskoi ta ukrainskoi mov).[Lexico-semantic features of the concept “fear” (on the material of English, Turkish, and Ukrainian languages)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho*. Serii: «Filolohiia. Zhurnalistyka». 2024. vol. 35 (74). № 3. P. I. pp. 135–140 [in Ukrainian].
6. Selivanova, O.O. (2012). Svit svidomosti v movi. [The world of consciousness in language]. Cherkasy : Yu.Chabanenko. 488 p [in Ukrainian].
7. Semiankiv, N. V. (2016). Osoblyvosti kontseptualizatsii nehatyvnykh emotsii v italiiskii movi. [Features of conceptualisation of negative emotions in the Italian language]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Serii: Filolohichni nauky: zb. nauk. pr. Berdiansk: BDPU. No. 9, 46–53. Retrieved from: <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/3424> (accessed: 25.01.2026) [in Ukrainian].

8. Rusanivskyi, V.M. (2010). Slovnyk ukrainskoi movy. [Dictionary of the Ukrainian language]. Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, 911 p [in Ukrainian].
9. Bilodid, I. K. (1970–1980). Slovnyk ukrainskoi movy. [Dictionary of the Ukrainian language]. Instytut movoznavstva. K.: Naukova dumka. [in Ukrainian].
10. Online Etymology Dictionary. (2026). Retrieved from <https://www.etymonline.com> (accessed: 26.01.2026) [in English].
11. Longman Dictionary of Contemporary English. (2001) 3rd ed. With New Words supplement. Harlow [in English].
12. Oxford Dictionary of Idioms (2004). 2nd Edition Oxford University Press [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 12.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

UDC 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-7>

SURREALIST TENDENCIES IN UKRAINIAN INTERWAR LITERATURE

Pradivlianna Liudmyla

Candidate of Philological Sciences, Associative Professor,
Associate Professor at the Department of English Language and EFL Methodology
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
lpradivlianna@vspu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-1752-8613

This article examines the presence and specific character of surrealist aesthetics in Ukrainian literature of the 1920s–30s. The study addresses the problem of how surrealist features can be identified in a cultural context where no formally organized surrealist movement emerged and where writers did not explicitly associate themselves with surrealism. The aim of the article is to demonstrate that surrealist aesthetics in Ukrainian interwar literature functioned not as a coherent movement, but as a set of partially realized aesthetic strategies shaped by specific cultural and historical conditions.

The research combines comparative literary analysis with elements of stylistic and semantic examination, focusing on mechanisms of image construction such as semantic dissonance, category violation, and synesthetic associations. The analysis is based on selected works of Ukrainian authors, particularly Bohdan-Ihor Antonych and Yurii Yanovsky.

The results show that Ukrainian interwar literature exhibits a consistent, though non-dominant, convergence with surrealist poetics at the level of technique. At the same time, these features remain embedded in other artistic frameworks and are often motivated by psychological, cultural, or narrative factors. The absence of an institutionalized surrealist movement is explained by a combination of internal factors, including the orientation toward national identity and artistic individualism, and external factors, such as political repression, the destruction of the cultural elite, and the imposition of socialist realism.

The novelty of the study lies in the reinterpretation of Ukrainian surrealist phenomena as structurally grounded but historically constrained forms of aesthetic expression, which contribute to a more differentiated understanding of European modernism.

Key words: *surrealism, surrealist image, Ukrainian avant-garde, Yu. Yanovsky, B.-I. Antonych.*

Прадівлянна Людмила

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та методики її навчання
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

СЮРРЕАЛІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МІЖВОЄННІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті досліджується своєрідність і специфіка проявів сюрреалістичної естетики в українській літературі 1920–30-х років. Порушується проблема ідентифікації сюрреалістичних рис у культурному контексті, де не сформувався організований сюрреалістичний рух і де письменники не позиціонували себе як сюрреалісти. Метою статті є довести, що сюрреалістична естетика в українській міжвоєнній літературі функціонувала не як цілісна художня система, а як сукупність частково реалізованих естетичних стратегій, зумовлених конкретними культурними та історичними умовами.

Методологія дослідження поєднує компаративний літературознавчий аналіз зі стилістичним і семантичним підходами, зосередженими на механізмах творення образу, зокрема семантичній дисонансності, порушенні категоріальних зв'язків та синестезійних асоціаціях. Матеріалом аналізу слугують твори українських авторів міжвоєнного періоду, передусім Богдана-Ігоря Антонича та Юрія Яновського.

У результаті встановлено, що українська література цього періоду демонструє стійку, хоча й не домінуючу, конвергенцію із сюрреалістичною поетикою на рівні художніх прийомів. Водночас ці риси залишаються інтегрованими в інші естетичні системи та часто зумовлені психологічними, культурними або нарративними чинниками. Відсутність організованого сюрреалістичного руху пояснюється як внутрішніми факторами, зокрема орієнтацією на національну ідентичність та індивідуалізмом митців, так і зовнішніми – політичними репресіями, знищенням інтелігенції та утвердженням соціалістичного реалізму.

Наукова новизна полягає в переосмисленні українських проявів сюрреалізму як структурно зумовлених, але історично обмежених форм художнього мислення, що уточнює уявлення про європейський модернізм.

Ключові слова: сюрреалізм, український авангард, сюрреалістичний образ, Ю. Яновський, Б.-І. Антонич.

Introduction. Surrealism, an avant-garde movement in literature and art that marked its centenary in 2024, has demonstrated a notable capacity for transformation across cultural and historical contexts. What began as a poetic experiment in France in the 1920s, quickly extended into visual art, cinema, photography, and other forms, spreading across the globe and adapting to various national traditions.

Today, surrealism is increasingly recognized not only as an artistic movement, but also as “a kind of natural stage in the evolution of human consciousness, inherent in many nations, including the Ukrainian one” [14, с. 130].

Ukrainian literature of the 1920s–30s shows a parallel aesthetic response to a shared crisis of rationalism and demonstrates an orientation toward new aesthetic strategies. But like many aspects of Ukrainian culture, manifestations of surrealist ideas remain insufficiently examined or are often misrepresented outside Ukraine. As noted in connection with the first major UK exhibition of Ukrainian modernism in 2024, “for decades, the modernist art production of Ukraine has been viewed through the imperialist lens of the so-called ‘Russian avant-garde’” [18].

Aims of the Study. This article seeks to contribute to the ongoing reassessment of Ukrainian cultural heritage and argues that surrealist tendencies in Ukrainian literature should be understood not as derivative or incidental, but as a structurally grounded and culturally mediated mode of expression. We investigate the parallels with French surrealist aesthetics and explore the capacity of Ukrainian literature for surrealist expression. **The tasks of the research** include: to outline the key features of French surrealism; to examine how they were adapted beyond France, with particular attention to ethnographic and cultural traditions in early 20th-century Ukraine; to analyze selected works of Ukrainian authors of the interwar period and identify specific mechanisms of surrealist image construction; to define the reasons for the absence of organized surrealist groups in Ukraine.

Research Methods. The research methodology employed in this study includes descriptive, synthetic, and analytical approaches to primary sources. A comparative analysis is used to identify parallels between French surrealist practices and those of selected Ukrainian writers. The interdisciplinary framework combines insights from art history, literary theory, and ethnography, allowing for a holistic examination of surrealist tendencies across cultural boundaries.

Key Aesthetic ideas of French Surrealism. French Surrealism emerged as an avant-garde movement deeply influenced by Sigmund Freud's theories of the unconscious. In the *First Manifesto* (1924), Andre Breton defined surrealism as "psychic automatism in its pure state, by which one proposes to express – verbally, by means of the written word, or in any other manner – the actual functioning of thought" [17, c. 26]. At the heart of surrealism is a quest for a world aligned with the deep structures of the human psyche accessed through dreams or automatic writing – "a monologue spoken as rapidly as possible without any intervention on the part of the critical faculties" [17, c. 23]. By thus liberating the unconscious, surrealists sought to challenge the limitations of the rational mind, shaped and constrained by social norms and conventional language.

This brought forward a range of redefined aesthetic concepts: *surreality*, *convulsive beauty*, *the marvelous*, *chance* and *spontaneity*. Surrealist image was born from random encounters of semantically distant realities, similar to Lautreamont's famous metaphor of "the fortuitous meeting of a sewing-machine and an umbrella on an operating table" [17, c. 275]. Surrealist texts are built on autonomous dream logic which denies reality. They are filled with arbitrary associations; the imagery is disconnected from the narration, never motivated by the context – it is illogical, bizarre and impossible to explain.

Surrealist ideas quickly spread worldwide and gave rise to hybrid forms which absorbed diverse cultural and artistic characteristics of other nations. As Anna Bila observes, "the international expansion of the movement led to a natural dispersion of stylistic features" [2, c. 53], thus making it more difficult to identify the movement in the countries, where there were no groups that actually called themselves surrealist.

Ukrainian avant-garde of the 1920-30s was rich, varied and marked by highly artistic achievements in literature and visual arts. Represented by groups and individuals who rejected obsolete artistic forms and ideas, the avant-garde radically transformed poetics in terms of genre, style, themes and problems.

Surrealist ideas were well-received in Ukraine. Already in the 1920s, journals in Lviv (then part of Poland) published translations of G. Apollinaire and other poets, alongside the first attempts at surrealist expression by the Ukrainian avant-gardists – V. Havryliuk, Z. Berezhan, V. Khmeluk, and B.-I. Antonych. Kharkiv-based journals *Nova Generatsiia* and *Chervonyi Shliach*, focused on different avant-garde movements in Europe, surrealism among them. In issue No 9/1929, Sergiy Romov published a critical review of the evolution of French literature from dadaism to surrealism, predicting surrealism's "indisputable" impact on future culture. In Romov's opinion, surrealism's influence would be seen "not as much in what it will create, but in what it will reject" [13, c. 45].

Ukrainian authors' interest in surrealism was further intensified by a 1930's visit of Louis Aragon to Ukraine, where he participated in an international conference of revolutionary writers in Kharkiv. Later, émigré poets and writers continued to publish, analyze, translate and experiment with the surrealist aesthetic ideas and new forms.

The potential for surrealist development within Ukrainian culture was substantial. Scholars trace surrealist elements back to the **baroque** imagery of the 17th – early 18th centuries, a period during the Cossack Hetmanate when this style flourished in the Ukrainian art and literature. As Marynkevitch notes, "In the dreamlike plots of their works, phantasmagoric images functioned, incompatible in their essence with the sphere of everyday consciousness. Their vision of ordinary spatial-temporal relations, manifested in forms of delirium, oblivion, sleep, and revelation, was bizarre and illogical" [7, c. 10].

The revival of the interest in ancient mythologies and baroque phantasmagoric style in the early 20-century Ukraine, in Makarov's opinion, resulted in conscious merging of realistic

poetry and dreams, in a vast visual-figurative memory that most willingly revealed its riches during sleep [6].

At that period, certain parallels with surrealism can be identified in works of such authors as young Pavlo Tychyna, Bohdan-Ihor Antonych, Vasyl Barka, Teodosii Osmachka, Mykola Khvylovy, Mykola Kulish, and others, who explored themes of dreams and unconscious impulses, often creating poetry abundant in spontaneous, dreamlike imagery and what Breton would call “convulsive beauty”.

Thus, Bohdan-Ihor Antonych, a Ukrainian poet born in a Lemko village (then part of Austria-Hungary), is particularly noted for what Pavlychko calls a “dream soul” [8, c. 33] and an extraordinary sensitivity to irrational manifestations of the world. Scholars highlight Antonych’s experimental poetics, which resonates with surrealist aesthetics. As Tkachuk observes, Antonych “constructs his artistic world on oppositions and dialectic interrelations between phenomena and processes, time and space, the eternal and the fleeting, the conscious and the unconscious, the material and the spiritual – these oppositions define the core parameters of his work” [15, c. 62].

Scholars explain Antonych’s surrealist visions by his love of painting [8, c. 36] and deep interest in mythology, which is “inherited at the level of the subconscious, preserved in the memory of previous generations” [10, c. 23]. A. Billa called Antonych “a completely organic component of the surrealist discourse, the implementation of one of the numerous intellectual and aesthetic vectors of this European movement” [3, c. 337].

Among the most ‘surrealist’ of the poet’s works is a collection of urbanistic poems entitled *Rotations*, which demonstrates the proximity of B.-I. Antonych’s ideas to surrealist principles and reveals his interest in new poetic techniques. Surrealist aesthetics is most vividly verbalized through the theme of dreams:

Як віко скриню, ніч прикрила муравлисько міста,
в долинах забуття ростуть гіркі мигдалі сну.
На голови міщан злітають зорі, наче листя,
у скорчах болю і багатства людський вир заснув [1, с. 172]

(“Like a lid on a chest, the night has covered the anthill of the city, / in the valleys of oblivion the bitter almonds of sleep grow. / The stars fly over the heads of the townspeople like leaves, / in the convulsions of pain and wealth the human whirlpool has fallen asleep”).

The “intentional violation of poetic norms – broken musicality, absence of rhyme and meter, and deliberate neglect of punctuation” demonstrate Antonych’s “desire to strip poetry of its pleasing musicality – pleasant to the ear, yet lulling to the mind” [4, c. 14]. Instead, readers encounter new rhythms and are challenged to vigilantly search for shades of meaning in a poetic flow that initially seems strange or absurd, thus getting involved in the surrealist quest for the unconventional.

The plasticity, illogicality, and a certain degree of absurdity in such imagery are reminiscent of Salvador Dalí’s paintings.

Вростем у землю, наче сосни <...>
Наллється в наші жили млосний
рослинний сік — зелена кров.
корінням вгрузнуть ноги в глину,
долоні листям обростуть.
А бджоли до очей прилинуть
і мед, мов з квітів, питимуть. [1, с. 88].

(“We will grow into the ground like pine trees <...> / In our veins will flow a sickly plant sap – green blood. / The roots of our feet will sink into the clay, / our palms will grow with leaves. / And bees will flock to our eyes / and drink honey, as if from flowers”).

We have previously analyzed the language of the surrealist images in selected poetic works of B.-I. Antonych [11] and examined the mechanisms of image creation. Those include “word combinations in inappropriate, metaphorical, unexpected contexts, where they lose their direct meaning and acquire new shades; combinations with lexemes belonging to diverse semantic groups; combinations of several metaphors; synesthetic analogies” [11, c. 22].

Semantically, this poetry abounds in arbitrary juxtapositions of words with seemingly incompatible meanings. It creates rich and complex imagery built on the principle of combining oppositions, semantic dissonance, striking synesthetic associations:

*І темне місячне ядро з твердої шкаралуці
вилускують долоні тиші, що усе загорнуть...* [1, c. 171]

(“*And the dark lunar core of hard shell / is peeled off by the palms of silence, which will wrap everything...*”).

Oneiric imagery in Antonych’s work align with psychoanalytic concepts and the poetics of surrealism, yet lack destructive intentions or aggressive content. This absence of violence became one of the defining features of Ukrainian modernism. Similar processes can be observed in Ukrainian prose, which also exhibited a tendency toward surrealism.

Among the earliest examples of surrealist narrations in the Ukrainian language the scholars name Yuri Yanovsky’s short story “*The Turn*” (1927). It depicts a soldier returning to his native village after World War I, only to find it lying in chaotic ruins.

An ordinary Ukrainian peasant-soldier is exhausted and devastated, and vivid war memories naturally mingle with the visions of his home, his wife, his land, leaving him completely disoriented and unsure of his surroundings. Fighting the fatigue, he goes into the field, only to see that it is “full of human arms stretching toward him”. And he must cut them off and pull aside the corpses lying on the surface. Every swing of his scythe sounds like a gunshot, and he feels that “something higher than reason, more powerful than consciousness is guiding him”.

Overcome by inhuman despair and loneliness, he tries to commit suicide and ... wakes up. He is still at war and his return home was merely a dream. He feels relief to get back to reality – only to be immediately struck by a bullet: “It seemed to be screwing into his brain for many years, and eventually he stopped recording everything – both dreams and life, slowly falling, like a crumpled bag of earth, into the liquid swamp of the trench” [16].

In spite of oneiric imagery, surrealism in this story is not dominant but, similar to Antonych’s poetry, rather emergent at the level of technique: a range of image-construction strategies that partially converge with surrealist poetics. For example, the vision of a field with human arms can be regarded as a form of surrealist perceptual distortion in which bodily fragments are reconstructed into a striking visual image. However, this transformation is contextually motivated as the soldier is going on through traumatic experience of the war. Dream logic here does not replace reality but rather distorts it under extreme psychological pressure.

Yanovsky’s story shows the use of mechanisms similar to surrealism rather than adherence to surrealist aesthetic system. Semantic displacement, bodily fragmentation, and perceptual instability are the elements close to surrealism and they give Yanovsky’s work a special coloring, a unique tone. He experiments with form and evokes subtle emotions that invite the reader to reflect on the unconscious motivations behind his characters’ actions. The elements of surrealism are noticeable in Yanovsky’s stories, and yet, it never became a dominant trend in his work.

Despite numerous examples of surrealist tendencies in Ukrainian interwar literature, no formally organized surrealist groups ever emerged and no authors called themselves *surrealists*. This absence can be attributed to many factors, both internal and external.

In the 1920s–30s, Ukrainian culture was open to the reception of artistic movements and tendencies of the Western world [Маринкевич, с. 13]. Innovative ideas were coming through a big group of Ukrainian intelligentsia (O. Archypenko, M. Boichuk, S. Delone, S. Levytska, O. Hryshchenko, V. Khmeliuk and many others) who emigrated to Paris immediately after the revolution of 1917 and continued to share progressive insights with their countrymen by organizing exhibitions and publishing articles. However, in Pakharenko's opinion, new ideas came to Ukraine with a delay of a decade. While West European cultures developed different avant-garde schools more or less sequentially, in Ukraine all these movements often coexisted both in time and within the works of individual authors. Ukrainian poets and artists frequently experimented with multiple styles and mastered various Western artistic trends simultaneously [9, с. 214]. Many of them employed surrealist techniques as an element of their creative repertoire but rejected the label of *surrealist*.

Thus, surrealist artistic and stylistic trends can be seen in works of early 20th-century Ukrainian poets usually associated with other avant-garde schools. Danylo Rega argues that, "it was Futurism in Ukraine that became the first to engage with surrealist ideas from Europe" [12, с. 213] and identifies parallels between the poetic techniques of Guillaume Apollinaire and Mykhailo Semenko: calligrammes, "openness of structure, absence of punctuation, which, in turn, allows one to arbitrarily play with meanings" [12, с. 215].

Another noteworthy example – a famous Ukrainian poet, Todos Osmachka, who, though typically regarded as a symbolist, expressionist and neoromantic, employed formal surrealist techniques to create unique and often phantasmagorical imagery. Features such as dream motifs and hallucinatory states manifest the liberation of the author's fantasy, the search for "an aesthetic ideal beyond reality" [7, с. 20], which aligns the poet with surrealism and with Ukrainian baroque tradition.

The individualism of Ukrainian artists also played a crucial role. Ukrainian culture was deeply rooted in national specificity and Ukrainian mentality. Not yet under the pressure of censorship and Soviet control, Ukrainian authors of the 1920s attempted to revive national traditions and absorb Western innovations. Ukrainian avant-garde focused on "the local and national elements that were often rooted in the ancient past" [19, с. 22] and was "interested in personal moments of illumination and in breakthroughs to new ways of seeing and feeling" [19, с. 20] – the ideas which are very different from the collective nature of French surrealism.

More significant, however, were the external factors. In the early 1930s, the aesthetic achievements of the Ukrainian avant-garde were suppressed under Stalinist repression and the imposition of socialist realism as the sole 'correct' creative method. This resulted in devastating consequences – massive extermination of the Ukrainian intelligentsia: writers and artists executed or sent to labor camps by the Moscow regime during the 1920s–30s, which came to be known as the *Executed Renaissance*. This repression significantly weakened the development of Ukrainian cultural production and destroyed national art that had only begun to flourish after the revolution. The pre-war intellectual and artistic landscape of Ukraine was further destroyed by World War II.

Return of the Ukrainian culture to surrealism after the war was largely ensured by the poets and artists of the Ukrainian diaspora, such as Vira Vovk, Emma Andijewska, Oleh Zuevsky, Bohdan Boychuk, Bohdan Rubchak, Yuriy Tarnavsky and others. Still interested in the workings of the unconscious, intuition, irrational states, they created art which shows definite convergence with surrealist ideas. By the 1960s, surrealism would become one of the factors of disintegration of socialist realism [5]. The turn to "infernal, otherworldly, oneiric images, illusions, dreams, techniques of automatic writing, designed to go beyond the limits of controlled syntax

and phraseology” [5, c. 158] marked a “rift” in the Soviet epoch [5, c. 160]. Critics typically associate this period with such poets as Ihor Kalynets, Pavlo Movchan, Vasyl Holoborodko, Mykola Vorobyov, Vasyl Ruban, Hryhorij Kyrychenko, Viktor Kordun and others.

Surrealism in Ukraine continued to develop along two different trajectories: *Éluard-type-surrealism* and what Anna Bila terms *folk surrealism* with spontaneous, unexpected associations subordinated to folk symbols or closely tied to oral tradition [2, c. 55]. The scholar claims that both paradigms remain productive even in contemporary Ukrainian poetry.

Conclusion. Changing overtime, and being significantly transformed under the influence of global events and many national cultures that absorbed it, surrealism remains one of the leading poetic and artistic achievements of the 20th century, traces of which can be observed in many cultures of the world.

The absence of a formally organized surrealist movement in Ukraine during the interwar period does not indicate a lack of interest in surrealism. On the contrary, Ukrainian literature of the 1920s–30s demonstrated rich, though often implicit, engagements with surrealist forms and ideas. These expressions were shaped by the artists’ individualism, their deep orientation toward national identity, and the traumatic socio-political context of the time. The repression of the Ukrainian intelligentsia and the dominance of socialist realism interrupted the development of these tendencies and obscured their recognition in international art history. Nonetheless, a closer examination of these fragmented yet powerful traces of surrealism in Ukraine reveals a unique dialogue between avant-garde aesthetics and national consciousness, which deserves further scholarly attention and cultural reappraisal.

Bibliography:

1. Антонич Б.І. Зібрані твори. Нью Йорк: Слово, Об’єднання Українських Письменників в Екзилі. 1967. 400 с.
2. Біла А. Дискурс «народного сюрреалізму» в українській ліриці 1960–70х рр. *Слово і Час*. 2007. №4 (556). С. 53–56.
3. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки. Київ: Смолоскип. 2006. 462 с.
4. Косач Ю. Нотатки про сюрреалізм. Арка. 1947. С. 14–17.
5. Ксьондзик Н. Сюрреалізм як один із стильових дезінтеграторів соцреалізму. Літературознавчі обрії. *Праці молодих учених*. 2015. Вип. 22. С. 157–161.
6. Макаров А.М. П’ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: Нариси з психології творчості. К. : Рад. письменник. 1990. 285 с.
7. Маринкевич С. Стильові домінанти поезії Тодося Осьмачки: автореф.... канд. філол. наук: 10.01.01. Дніпропетровськ. 2003. 19 с.
8. Павличко Д.В. Перстень життя : літ. портр. Богдана-Ігоря Антонича. К. : Веселка. 2008. 44 с.
9. Пахаренко В. Основи теорії літератури : навчально- методичний посібник. Київ : Генеза. 2009. 296 с.
10. Піндосова Т. Сюрреалістичні візії Богдана-Ігоря Антонича і Сальвадора Далі [Surrealist Visions of Bohdan-Ihor Antonych and Salvador Dali]. *Вісник Таврійської фундації – Bulletin of the Tavria Foundation*. № 7. К-Херсон: Просвіта. 2010. С. 22–26.
11. Прадівлянна Л.М. Структурно-семантичні особливості сюрреальних образів Б.-І. Антонича. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Том 30 (69), № 3. Частина 2. С. 18–23. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.3-2/04>
12. Рега Д.О. Михайль Семенко та французький сюрреалізм: спільне та відмінне *Наукові праці Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2010. № 23. С. 212–218.

13. Ромов С. Від дадаїзму до сюрреалізму (про малярство, літературу і французьку інтелігенцію). *Нова генерація (журнал лівої формації мистецтв) Державне видавництво України*. 1929. № 9. С. 33–52.
14. Тарнашинська Л. Українська версія сюрреалізму: генеза, естетика, поетика (від Б.-І. Антонича до українських шістдесятників). Презумпція доцільності: Абрис літературознавчої концептології. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2008. С. 116–133.
15. Ткачук М. Художній світ лірики Богдана-Ігоря Антонича. *Studia methodologica* 2015. (40). С. 53–70.
16. Яновський Ю. Поворот. URL: <https://osvita.ua/school/literature/ya/78651/> (дата звернення: 23.04.2026)
17. Breton A. Manifestoes of Surrealism. Translated by Richard Seaver and Helen R. Lane. USA: University of Michigan Press. 1969. 304 с.
18. Modernism in Ukraine: Local Contexts, Intercultural Encounters, Transnational Exchanges. International Two-Day Conference. URL: <https://courtauld.ac.uk/whats-on/modernism-in-ukraine-local-contexts-intercultural-encounters-transnational-exchanges/> (дата звернення: 23.04.2026)
19. Shkandrij M. Avant-Garde Art in Ukraine, 1910–1930: Contested Memory. Boston: Academic Studies Press. 2019. 187 с.

References:

1. Antonych, B.I. (1967). Zibrani tvory [Collected works]. Niu York: Slovo, Obiednannia Ukrainskykh Pysmennykiv v Ekzylі. [in Ukrainian].
2. Bila, A. (2007). Dyskurs “narodnoho siurrealizmu” v ukrainskii lirytsi 1960–70 rr [The discourse of “folk surrealism” in Ukrainian lyrics of the 1960s–70s.]. *Slovo i Chas*. №4 (556), s. 53–56. [in Ukrainian].
3. Bila, A. (2006). Ukrainskyi literaturnyi avanhard: poshuky, stylovi napriamky [Ukrainian literary avant-garde: searches, stylistic trends]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].
4. Kosach, Yu. (1947). Notatky pro siurrealizm [Notes on Surrealism]. In: Arka, s. 14–17. [in Ukrainian].
5. Ksondyk, N. (2015). Siurrealizm yak odyn iz stylovykh dezintehratoriv sotsrealizmu [Surrealism as one of the stylistic disintegrators of socialist realism]. *Literaturoznavchi obrii. Pratsi molodykh uchenykh*. Vyp. 22, s. 157–161. [in Ukrainian].
6. Makarov, A.M. (1990). Piat etiudiv. Pidsvidomist i mystetstvo: Narysy z psykholohii tvorchosti [Five Etudes. The Subconscious and Art: Essays on the Psychology of Creativity]. K.: Rad. Pysmennyk. [in Ukrainian].
7. Marynkevych, S. (2003). Stylovi dominanty poezii Todosia Osmachky: avtoref.... kand. filol. Nauk [Stylistic dominants of Todos Osmachka’s poetry]; Dnipropetrovsk.
8. Pavlychko, D.V. (2008). Persten zhyttia: lit. portr. Bohdana-Ihorя Antonycha [The Ring of Life: A Literary Portrait of Bohdan-Ihor Antonych]. K.: Veselka. [in Ukrainian].
9. Pakharenko, V. (2009). Osnovy teorii literatury [Fundamentals of literary theory: a teaching and methodological manual]. K. Heneza. [in Ukrainian].
10. Pindosova, T. (2010). Siurrealistychni vizii Bohdana-Ihorя Antonycha i Salvadora Dali. In: Visnyk Tavriiskoi fundatsii. Vyp. 7. K.–Kherson: Prosvita, s. 22-26. [in Ukrainian].
11. Pradvlianna, L.M. (2019). Strukturno-semantychni osoblyvosti siurrealnykh obraziv B.-I. Antonycha [Structural and semantic features of surreal images of B.-I. Antonych]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho*. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. Tom 30 (69), № 3. Chastyna 2. S. 18–23. [in Ukrainian].
12. Reha, D.O. (2010). Mykhail Semenko ta frantsuzkyi siurrealizm: spilne ta vidminne [Mykhailo Semenko and French Surrealism: Common and Distinct] *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka*. Filolohichni nauky. Vyp. 23. S. 212–218. [in Ukrainian].
13. Romov, S. (1929). Vid dadaizmu do siurrealizmu (pro maliarstvo, literaturu i frantsuzku intelihentsiiu) [From Dadaism to Surrealism (on painting, literature and the French intelligentsia)]. *Nova heneratsiia (zhurnal livoi formatsii mystetstv)*. *Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy*. № 9. S. 33–52. [in Ukrainian].
14. Tarnashynska, L. (2008). Ukrainska versiia siurrealizmu: geneza, estetyka, poetyka (vid B.-I. Antonycha do ukrainskykh shistdesiatnykiv) [The Ukrainian version of surrealism: genesis, aesthetics,

poetics (from B.-I. Antonych to the Ukrainian sixties)]. *Prezumptsiia dotsilnosti: Abrys literaturoznavchoi kontseptolohii*. K.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». S. 116–133. [in Ukrainian].

15. Tkachuk, M. (2015). Khudozhnii svit liryky Bohdana-Ihoria Antonycha [The artistic world of lyrics by Bohdan-Ihor Antonych]. *Studia methodologica* (40). S. 53–70. [in Ukrainian].

16. Yanovsky, Y. (2025). Povorot [Turn]. Retrieved from: <https://osvita.ua/school/literature/ya/78651/>. [in Ukrainian].

17. Breton, A. (1969). Manifestoes of Surrealism. Translated by Richard Seaver and Helen R. Lane. USA: University of Michigan Press. [in English].

18. Modernism in Ukraine: Local Contexts, Intercultural Encounters, Transnational Exchanges. International Two-Day Conference. Retrieved from: <https://courtauld.ac.uk/whats-on/modernism-in-ukraine-local-contexts-intercultural-encounters-transnational-exchanges/> [in English].

19. Shkandrij, M. (2019). *Avant-Garde Art in Ukraine, 1910–1930: Contested Memory*. Boston: Academic Studies Press. [in English].

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.161.2-31.09:911.375(437.1Прага)

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-8>

УКРАЇНСЬКІ СЛІДИ ЧЕСЬКОЇ ПРАГИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «НА КРАЮ ЧАСУ»

Харлан Ольга

доктор філологічних наук,
професор кафедри української та зарубіжної літератури і
порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-5760-9085

Богданова Марина

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури і
порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0003-0361-6751

Стаття присвячена аналізу образу Праги у романі Уласа Самчука «На краю часу» крізь призму урбаністичних студій, літературної географії та проблем культурної пам'яті. У центрі дослідження є способи репрезентації української еміграційної ідентичності в міському просторі міжвоєнної Чехословаччини та механізми «привласнення» чужого міста через культурні практики, мову й пам'ять. З'ясовано, що Прага у творі постає не лише як географічна локація, а як багатовимірний культурний текст, у якому поєднуються історичний досвід вигнання, інтелектуальне життя еміграції та екзистенційні пошуки особистості.

Проаналізовано урбаністичний хронотоп роману, зокрема систему міських локусів (вокзали, площі, студентські осередки, кафе, адміністративні установи), які формують динамічну модель «української Праги». Особливу увагу приділено Студентському дому як центру культурної та політичної активності українців, а також ролі міського простору у конструюванні національної спільноти в умовах еміграції. З'ясовано, що українці у романі не розчиняються в чужому середовищі, а створюють власний символічний простір, який функціонує паралельно до чеського.

Окремо розглянуто екзистенційний вимір сприйняття міста, що проявляється у відчуттях відчуження, некоріненості та пошуку ідентичності. Узагальнений образ Праги як «чужого міста» функціонує як простір саморефлексії героя і водночас як метафора еміграційного буття; місто постає як простір подвійності, водночас знайомий і чужий, освоєний і відчужений. Підкреслено амбівалентність міського середовища: воно є одночасно простором можливостей і втрати.

Зроблено висновок, що роман Уласа Самчука формує своєрідну літературну карту «української Праги», де міський простір стає носієм історичної пам'яті, культурної ідентичності та досвіду української еміграції у міжвоєнній Європі.

Ключові слова: Улас Самчук, Прага, урбаністичний хронотоп, літературна географія, українська еміграція, культурна пам'ять, ідентичність, екзистенційний простір, празький текст.

Kharlan Olga

Doctor of Philology,
Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and
Comparative Literary Studies
Berdyansk State Pedagogical University

Bohdanova Maryna

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and
Comparative Literary Studies
Berdyansk State Pedagogical University

UKRAINIAN TRACES OF CZECH PRAGUE IN ULAS SAMCHUK'S NOVEL "TO THE EDGE OF TIME"

The article is devoted to the analysis of the image of Prague in Ulas Samchuk's novel To the Edge of Time through the lens of urban studies, literary geography, and cultural memory. The focus of the research is on the ways of representing Ukrainian émigré identity within the urban space of interwar Czechoslovakia, as well as on the mechanisms of "appropriating" a foreign city through cultural practices, language, and memory. It is established that Prague in the novel appears not only as a geographical location, but as a multidimensional cultural text that combines the historical experience of exile, the intellectual life of the émigré community, and the existential quests of the individual.

The urban chronotope of the novel is analyzed, particularly the system of city loci (railway stations, squares, student centers, cafés, administrative institutions), which form a dynamic model of "Ukrainian Prague." Special attention is paid to the Student House as a center of Ukrainian cultural and political activity, as well as to the role of urban space in constructing a national community in exile. It is demonstrated that Ukrainians in the novel do not dissolve into the foreign environment, but create their own symbolic space that functions parallel to the Czech one.

The existential dimension of the perception of the city is examined separately, manifesting itself in feelings of alienation, rootlessness, and the search for identity. The generalized image of Prague as a "foreign city" functions as a space of the protagonist's self-reflection and, at the same time, as a metaphor for émigré existence; the city appears as a space of duality, simultaneously familiar and alien, appropriated and estranged. The ambivalence of the urban environment is emphasized: it is both a space of opportunities and a space of loss.

It is concluded that Samchuk's novel constructs a distinctive literary map of "Ukrainian Prague", where urban space becomes a bearer of historical memory, cultural identity, and the experience of Ukrainian emigration in interwar Europe.

Key words: *Ulas Samchuk, Prague, urban chronotope, literary geography, Ukrainian emigration, cultural memory, identity, existential space, Prague text.*

Вступ. Творчість Уласа Самчука (1905–1987) посідає особливе місце в українській літературі ХХ століття як художнє свідчення історичних катастроф, еміграційного досвіду та духовних пошуків українців у добу бездержавності. Одним із ключових текстів письменника, присвячених проблемі української еміграції, є роман «На краю часу», у якому автор художньо осмислює життя української політичної та культурної еміграції у міжвоєнній Чехословаччині. Світлана Кочерга наголошує: «Тридцять літ роман чекав свого часу в Канаді, й майже стільки – в Україні, у відділі рукописних фондів і тектології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, куди був повернутий фонд письменника. Є всі підстави вважати роман «На краю часу» автобіографічним. Написаний 1963 року, уже зрілим автором,

він розгортає перед читачем початок творчого шляху молодої людини, що свідомо свого покликання, але поки що має лише кілька публікацій. Безсумнівно, джерелом сюжету слугують безпосередні праязкі враження Уласа Самчука, і його ретроспекція дивує свіжістю та емоційністю» [4, с. 67].

У центрі твору – українці, які після поразки визвольних змагань 1917–1921 років опинилися в європейському просторі та змушені були будувати власну ідентичність у чужому середовищі. У 2021 р. роман вийшов у електронному варіанті (видавництво «Фоліо») за двома примірниками машинописних копій з авторськими правками з фонду Уласа Самчука у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (ф. 195, од. зб. 13). Наталка Лисенко у «Післяслові» до видання констатує: «Публікація архівного джерела в даному випадку забезпечує текст від суттєвих редакторських чи коректорських втручань (які згодом дослідникам буває складно відокремити від канонічного авторського варіанта), від «осучаснення» або ж уніфікації відповідно до тих чи інших правописних норм, тож максимально відображає творчу волю письменника» [7, с. 469–470]¹. Там же вона наголошує на важливості оприлюднення цього твору, підкреслюючи, що публікація «... роману «На краю часу» безперечно збагатить українське красне письменство та відкриє нові сторінки творчої спадщини Уласа Самчука, яка вповні заслуговує на глибоке її вивчення та навіть кардинальне переосмислення» [7, с. 475]. 2023 р. роман було видано в паперовому варіанті (видавництво «Фоліо»).

Особливого значення у романі набуває образ Праги – міста, яке в міжвоєнний період стало одним із найважливіших центрів української еміграції, адже саме тут сформувалося потужне інтелектуальне середовище, виникли українські навчальні заклади, культурні організації, політичні товариства, видавничі осередки. Прага у романі є і географічним простором, і окремим культурним текстом, у якому закарбовано український досвід вигнання, національного самоствердження та духовного виживання. До осмислення образу Праги в контексті концепції «безґрунтянства» зверталася Світлана Кочерга [4], Ірина Руснак аналізувала «празький» текст роману в порівнянні з іншим твором Уласа Самчука «Саботаж УВО» [5], вагомим внеском у вивчення цієї теми є дослідження Юлії Клімчук [3].

Актуальність дослідження зумовлена потребою переосмислення української еміграційної літератури крізь призму урбаністичних студій, літературної географії та проблем культурної пам'яті. Роман «На краю часу» дозволяє простежити, яким чином українська еміграція «привласнює» чужий міський простір, створюючи власну символічну карту Праги. У цьому контексті місто перетворюється на простір взаємодії історії, культури та особистої пам'яті.

Метою статті є аналіз образу Праги у романі Уласа Самчука «На краю часу» та дослідження способів репрезентації української присутності в чеському міському просторі. **Завдання дослідження:** проаналізувати образ Праги як урбаністичного хронотопу в романі Уласа Самчука «На краю часу»; виявити способи репрезентації української ідентичності в еміграційному міському просторі; окреслити екзистенційний вимір сприйняття міста персонажами.

Методи та методики дослідження. У статті застосовано комплекс методів: історико-літературний – для з'ясування контексту еміграційної доби; урбаністичний і літературно-географічний – для аналізу просторової організації празького тексту; герменевтичний та інтерпретаційний – для тлумачення художніх образів і смислів; елементи феноменологічного підходу – для осмислення екзистенційного досвіду персонажів. Методика передбачає текстуальний аналіз, зіставлення локусів і виявлення семантики простору.

¹ Цитати в статті подаються за цим виданням

Результати та дискусії. Після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. значна частина національної політичної, військової та культурної еліти була змушена залишити територію України. Одним із найважливіших центрів української еміграції стала Чехословаччина. Ця держава активно підтримувала українських переселенців, а президент Томаш Масарик прихильно ставився до українського питання. Саме завдяки політиці чехословацького уряду Прага перетворилася на важливий осередок українського інтелектуального життя. Як стверджував український політичний діяч Костянтин Мацієвич, саме в Чехословаччині знайшла місце «найбільш висока по своєму інтелектуальному рівню» частина української еміграції [8, с. 245].

У міжвоєнний період у Чехословаччині функціонували Український вільний університет, Українська господарська академія в Подєбрадах, Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, численні громадські організації та видавництва. Усе це створювало унікальне культурне середовище, у якому українці могли не лише виживати, а й продовжувати наукову, мистецьку та політичну діяльність. Історик Олександр Даниленко пише, що «міжвоєнна українська еміграція в Чехословаччині була досить численною і соціально неоднорідною, репрезентувала собою всі українські землі. Переважну більшість емігрантів становила молодь. Перший час українська еміграція перебувала в особливо складних морально-психологічних і матеріально-побутових умовах» [1, с. 39].

Саме це середовище й відтворює Улас Самчук у романі «На краю часу». Автор показує Прагу не як абстрактне європейське місто, а як простір українського життя, де постійно відчувається присутність української мови, культури, політики та історичної пам'яті. «...тут я визрів як письменник, тут появилися основні мої писання, тут формувалися мої ілюзії, мої фата-моргани, мої суперечності. Тут пізнав я певне число людей моєї мови, з якими судилося ділити долю і недолю мого життя» [6, с. 203], – так визначає Улас Самчук місце Праги в своєму житті.

Місто у романі постає через динамічну систему міських локусів: вокзали, площі, трамвайні маршрути, ресторани, студентські гуртожитки, кав'ярні, урядові установи, університетські корпуси. Уже перші сторінки роману занурюють читача у ритм великого міста. Михайло Федорчук, один із персонажів твору, прибуває на Вільсонів вокзал і одразу потрапляє у вир урбаністичного руху: «... переходить разом з іншими подорожніми велику гомінку залю двірця і виходить на осяяну раннім осіннім сонцем широку вулицю з пам'ятником президента Вільсона насупротив» [7, с. 10].

У творі Уласа Самчука місто функціонує як складний багатозаровий організм. Письменник детально фіксує топографію Праги: площу Вацлава, вулиці Вільсона, Народну, Кароліни Світлої, Карлову площу, Вишеград, Альбертов, Влтаву. Така деталізація створює ефект документальності та підкреслює автобіографічний характер твору. Поряд із детальною топографічною конкретикою празького простору, у романі Уласа Самчука наявний і його узагальнений, філософськи осмислений вимір. Такий тип бачення міста реалізується через зміну перспективи – підняття героя над урбаністичним середовищем, що дозволяє сприйняти його як цілісний організм. Ярема Бойчин, споглядаючи Прагу з висоти, бачить не окремі локації, а «місто як явище»: «Перед ним довкруги місто, чуже місто... Воно шумить своїм вічним шумом... Вулицями туди й назад снують мурашки» [7, с. 57]. У цьому описі місто постає як безперервний, майже космічний рух, що існує поза індивідуальним часом. Метафора «мурашок» увиразнює відчуття знеособлення людського існування в урбаністичному середовищі: люди стають частиною безликої маси, підпорядкованої ритму великого міста. Такий погляд зближує Самчука з традицією модерністської урбаністики, де місто осмислюється як самодостатня система, що поглинає індивіда. Так, у Г. Зіммеля читаємо: «Обставини і життя

великого міста бувають надзвичайно різноманітні і складні, і, що особливо важливо, завдяки скупченню такої маси людей з настільки диференційованими інтересами, їхнє життя і діяльність укладаються в такий складний організм, що без найбільш пунктуальної точности договорів і їхнього виконання усе обернулося б на цілковитий хаос» [2].

Водночас можемо говорити про екзистенційну проблематику в романі. У наведеній цитаті герой не лише споглядає місто, а й ставить фундаментальні питання: «Що за місто і чого він сюди прибув? Чого тут шукає? Що за сила його сюди загнала?» [7, с. 57]. Урбаністичний простір стає каталізатором саморефлексії, а Прага – своєрідним дзеркалом внутрішнього стану героя. Важливо, що автор прямо окреслює універсальний характер цих роздумів, називаючи їх «одиссеєвським» і «гамлетівським» питанням. Таким чином, досвід українського емігранта вписується у ширший культурний і філософський контекст європейської традиції. Одиссеївський мотив актуалізує тему мандрів, вигнання і пошуку дому. Ярема Бойчин, як і Одиссей, перебуває в стані тривалої дороги, але, на відміну від античного героя, його повернення ускладнене історичними обставинами. Гамлетівський вимір, натомість, підкреслює внутрішню роздвоєність, сумнів і кризу ідентичності. Герой опиняється між різними світами – Україною, яка залишилася в минулому, і Європою, яка ще не стала його власною.

У цьому контексті Прага постає як простір екзистенційного порогу – місце, де перетинаються різні часові та культурні виміри. Вона одночасно є реальною географічною точкою і символом «міжсвіття», у якому перебуває емігрант. Узагальнений образ міста дозволяє авторові вийти за межі конкретно-історичного нарративу і піднести текст до рівня філософського осмислення людського буття. Спостерігаємо, що празький простір у романі функціонує не лише як соціально-історичний або культурний локус, а й як екзистенційна категорія, через яку розкривається проблема самопізнання, втрати і пошуку сенсу. Узагальнений погляд на місто доповнює конкретно-топографічний вимір і формує цілісну модель урбаністичного хронотопу твору.

Особливого значення в романі набуває мотив руху. Герої постійно пересуваються місцем: ходять пішки, їздять трамваями, переходять мости, відвідують ресторани та урядові установи. Урбаністичний простір не є статичним: безперервно змінюючись, він реагує на рух натовпу, транспорт, освітлення, погоду. Саме через цю динаміку Прага набуває рис живого персонажа. Так, шукаючи помешкання, Федорук сприймає Прагу як великий світ, демонструючи багатовимірну модель сприйняття міста як простору, що поєднує у собі водночас знайоме і чуже, буденне і екзистенційно відчужене. Федорук, перебуваючи в стані щоденної практичної діяльності (пошук житла, пересування містом), не виходить за межі повсякденності, однак саме ця повсякденність відкриває глибший філософський вимір урбаністичного досвіду. Передусім привертає увагу повторюваність і циклічність опису: «Прага, як завжди Прага, шуміла собі своїм знаним, ритмічним шумом, осінь, як кожна осінь – дим, горілий лист, замурзане небо, втомлене сонце» [7, с. 65]. Така формула підкреслює стабільність міського ритму, його незалежність від індивідуального життя героя. Місто існує у власному часовому вимірі, який не співпадає з особистісним часом емігранта. Це створює ефект екзистенційного дистанціювання: Федорук є лише тимчасовим учасником великого міського руху. Водночас герой демонструє певну «вписаність» у простір Праги. Він орієнтується у топографії, знає райони (Панкрац, Нуслі, Вацлавак), користується міською інфраструктурою, читає місцеву пресу, проте ця обізнаність не трансформується у відчуття належності. Навіть знайдена кімната не має екзистенційної цінності: «... для нього все одно, яка вона» [7, с. 65]. Житло втрачає функцію дому і перетворюється на тимчасовий притулок, що підкреслює стан екзистенційної невкоріненості.

Особливо показовим є епізод читання газети. Інформаційний потік – політика, спорт, кримінал – не викликає у героя жодного емоційного відгуку. Він «виловлює новинки» лише зі звички. Це свідчить про відчуження від актуального життя міста: Прага функціонує як інформаційно насичений центр, але цей центр не включає українського емігранта у власну систему значень. Кульмінацією урбаністичного сприйняття стає опис Вацлавської площі: «Це не лише центр міста, а також центр руху, центр краси, центр нового...» [7, с. 66]. Тут Прага постає у своїй модерній, динамічній і привабливій формі – через вітрини, бренди, політичні і культурні маркери. Однак ця панорама сучасності майже повністю позбавлена української присутності, тому що Україна з'являється лише фрагментарно як випадкова деталь («дівчина у вишитій сорочці»), що не впливає на загальний образ міста. Таким чином, Улас Самчук підкреслює маргіналізацію українського досвіду у європейському культурному просторі. Важливу роль у романі відіграє атмосфера міста. Самчук часто звертає увагу на світло, дощ, осінні пейзажі, шум трамваїв, запахи їжі, гамір студентських їдалень. Такі деталі формують особливу сенсорну модель Праги: місто існує не лише як архітектурний простір, а як середовище, яке людина фізично відчуває.

Однією з головних ідей роману є створення українського культурного простору всередині чужого міста. Українці в романі «На краю часу» не асимілюються повністю в чеське середовище: вони створюють власні осередки, які стають символічними фрагментами України. Найважливішим таким простором у романі є Студентський дім на Альбертові. Самчук детально описує цей локус як центр українського життя. Тут містяться українські студентські організації, відбуваються політичні зібрання, працюють гуртки та товариства: «Там гуртується все. Добре і не добре. Веселе і не веселе. Своє і не своє. Добра пів тузина націй, квінтесенція Європи Сходу, а то і орієнту, а між ними також переконливий відсоток тих, що настирливо звать себе українцями, але які в дійсності є «також русове». Є то дерев'яний, чорний, розлогий, на подобу літери «Г» одноповерховий будинок у глибині невеликого скверу навпроти нового будинку Відділу біології, з широкою терасою і високою щоглою, на якій завжди повіває біло-червоний зі синім трикутником прапор» [7, с. 17–18]. Саме тут українці відчувають себе спільнотою. Студентський дім постає своєю моделлю українського суспільства у вигнанні. Тут представлені різні політичні течії, соціальні групи, регіональні ідентичності. Автор наголошує на строкатості цього середовища (колишні військові, студенти, політики, інтелігенти, митці, націоналісти, соціалісти, демократи), яке, попри суперечності, об'єднує спільний досвід втрати Батьківщини.

Особливо показовими є епізоди політичного віча, присвяченого протесту проти визначення українців як «росіян» у нансенівських паспортах. Самчук демонструє, наскільки важливим для еміграції було питання національного самовизначення. У творі неодноразово виникає проблема документального визначення національності. Особливо символічним є епізод у поліційному управлінні, коли чиновник запитує героя: «Рус?» – а той відповідає: «Українець» [7, с. 15]. Ця коротка репліка концентрує одну з головних проблем української еміграції міжвоєнного періоду – невизнання українців окремим народом: у нансенівських паспортах українців часто записували як «росіян» або як «поляків». Письменник художньо осмислює цю проблему як глибоку екзистенційну травму, тому що для героїв роману національність – не формальна категорія, а основа особистої та колективної ідентичності. Саме тому українські емігранти організовують віча, пишуть резолюції, сперечаються, намагаються довести світові право на власне ім'я. У романі ця боротьба набуває майже сакрального значення і показово, що українці в романі постійно апелюють до історії, культури, мови, традиції, адже вони намагаються довести власну окремішність не лише політично, а й культурно. Таким чином, Прага стає простором формування модерної української політичної нації.

Попри активне культурне життя, у романі постійно присутнє відчуття втрати: українці в Празі – це люди без держави, без дому, без впевненості у майбутньому. Саме тому празький простір має амбівалентний характер: з одного боку, Прага є містом свободи та можливостей, тому що тут українці можуть навчатися, працювати, видавати книжки, дискутувати, організовувати культурні заходи; з іншого боку, це місто вигнання, яке постійно нагадує героям про втрату України. Особливо гостро ця проблема проявляється в побутових описах, тому що студентські помешкання, дешеві їдальні, тимчасові кімнати, постійні пошуки роботи формують атмосферу нестабільності демонструють, що герої живуть між минулим і майбутнім, не маючи справжнього дому. Водночас Прага стає місцем колективної пам'яті української еміграції. Саме тут зберігаються спогади про Українську революцію, армію УНР, боротьбу за незалежність. Герої постійно згадують минуле, дискутують про політику, аналізують причини поразки. У романі пам'ять функціонує як спосіб збереження національної ідентичності. Українці не дозволяють історії зникнути навіть у чужому просторі. Вони переносять Україну в празький контекст через мову, політичні дискусії, культурні практики.

Улас Самчук приділяє значну увагу архітектурі Праги, при описі міста звертаючись до архітектурної екфрази: автор детально змальовує будинки, мости, площі, монументальні споруди. Особливо показовим є опис Громадського будинку («Репрезентачні дум»), який герой сприймає як символ європейської культури. Автор акцентує увагу на декоративності будівлі, скульптурному оформленні, величності архітектури: «На самому верху будинку з його графітним дахом, на кутах і здовж фронтової стіни, на своїх антаблементах з низьким парапетом, ряд кам'яних статуй – мабуть, богинь-муз, потемнілих від часу і стихій» [7, с. 53]. Такі описи, підкреслюючи особливості міста, створюють образ Праги як міста високої цивілізації.

Архітектурний простір у романі нерозривно пов'язаний із внутрішнім станом героїв. Прага часто постає крізь емоційне сприйняття персонажів. Осіннє місто, дощ, нічні вогні, мокрий асфальт створюють особливу психологічну атмосферу. Статуї «...звернені обличчями до південного сходу, десь отуди, де в лимонній мряці повільно здіймається сіра поверхня міста, що нагадує поломану бурями кригу моря з її вежами, зривами, проривами скверів, площ і парків» [7, с. 53]. Показово, що автор поєднує документальну точність із ліричністю: його Прага одночасно реальна й символічна, презентуючи конкретне європейське місто і водночас метафору еміграційного буття.

Особливе місце у творі займає образ української інтелігенції. Письменник показує Прагу як простір інтенсивного інтелектуального життя: герої роману навчаються, пишуть наукові роботи, займаються мистецтвом, політикою, літературою. Автор наголошує на важливості українських культурних інституцій, адже саме вони забезпечували збереження української культури в еміграції, а письменники, художники, студенти постають носіями національної пам'яті. Вони усвідомлюють, що їхня місія – збереження української культури навіть у ситуації бездержавності. Водночас Самчук не ідеалізує інтелігенцію: герої часто конфліктують між собою, мають різні політичні погляди, страждають від матеріальної скрути. Проте саме це середовище стає основою українського культурного життя у Празі.

Роман «На краю часу» має виразний автобіографічний характер. Багато дослідників вважають Ярему Бойчина alter ego самого Уласа Самчука. Автор використовує власний еміграційний досвід, щоб відтворити атмосферу міжвоєнної Праги. Як зауважує упорядниця і авторка «Післяслова» першого видання твору Наталка Лисенко, серед персонажів роману «... упізнавані в деталях політичні та культурні діячі української еміграції. Наприклад, у Барсові пізнається головний редактор «Вістника» Дмитро Донцов «з його невмолимою риторикою волюнтаризму», а Ольгович – це, поза сумнівом, О. Ольжич, адже

згадується його поетична збірка «Рінь» (вийшла друком 1935 року, що дає змогу приблизно окреслити часові межі відтворених у романі подій), Білявські – це родина Леоніда Білецького тощо» [7, с. 475–476]. Улас Самчук точно відтворює міський простір, атмосферу студентського життя, побут емігрантів, політичні дискусії, завдяки чому роман стає важливим художнім документом епохи.

Висновки. Роман Уласа Самчука «На краю часу» є важливим текстом української еміграційної літератури, у якому Прага постає багатовимірним образом – історичним, культурним, політичним і психологічним. Чеська столиця у творі стає простором формування української еміграційної ідентичності та осередком збереження національної пам'яті. Українські сліди Праги в романі проявляються через систему міських локусів, діяльність українських організацій, політичні віча, студентське життя, культурну та мистецьку активність еміграції. Письменник демонструє, що навіть у ситуації вигнання українці прагнули створити власний духовний простір і продовжували боротьбу за право бути окремою нацією.

Особливого значення у творі набуває проблема національної самоідентифікації – боротьба українців за право називатися українцями стає одним із центральних мотивів роману. Через це Прага перетворюється не тільки на місце перебування емігрантів, а постає як простір політичного та культурного самоствердження. Показуючи суперечливість еміграційного буття, автор стверджує: Прага є для героїв одночасно містом свободи та містом втрати, вона дає можливість для творчого й інтелектуального розвитку, але постійно нагадує про покинену Батьківщину. Отже, роман «На краю часу» формує своєрідну літературну карту «української Праги», у якій міський простір стає носієм історичної пам'яті, культурної ідентичності та еміграційного досвіду українців міжвоєнної доби.

Література:

1. Даниленко О. Українська еміграція в Чехословаччині (1920-ті роки) : соціокультурний аспект. Етнічна історія народів Європи. 2010. Вип. 10. С. 37–40. URL: <https://ethnic.history.knu.ua/data/2001/10/articles/6.pdf> (дата звернення: 13.03.2026).
2. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя / перекл. Марта Філь. Ї – незалежний культурологічний часопис. 2009. № 23. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n29texts/zimmel.htm> (дата звернення: 13.03.2026).
3. Клімчук Ю. Особливості функціонування макро- та мікротопонімів у структурі празького тексту (на прикладі поетичної творчості представників «празької школи»). Волинь філологічна: текст і контекст. 2013. Вип. 16. С. 59–68
4. Кочерга С. О. Художня інтерпретація комплексу безґрунтяства в романі Уласа Самчука «На краю часу». Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 22(90). С. 66–69.
5. Руснак І. Є. «Празький текст» Уласа Самчука (на матеріалі романів «Саботаж УВО» та «На краю часу»). Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 26(94). С. 112–117.
6. Самчук У. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження. Острог–Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. 424 с.
7. Самчук У. На краю часу. Харків : Фоліо, 2021. 510 с. URL: folio.com.ua (дата звернення: 13.03.2026) EPUВ
8. Українська політична еміграція 1919–1945 : Документи і матеріали. Київ : Парламентське вид-во, 2008. 928 с.

References:

1. Danylenko, O. (2010). Ukrainian emigration to Czechoslovakia (1920s): socio-cultural aspect [Ukrainian emigration to Czechoslovakia (1920s): socio-cultural aspect]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vyp. 10. S. 37–40. URL: <https://ethnic.history.knu.ua/data/2001/10/articles/6.pdf> (data zvernennia: 13.03.2026). [in Ukrainian].

2. Zimmel, G. (2009). Velyki mista i dukhovne zhyttia [Big cities and spiritual life] / perekl. Marta Fil. *Yi – nezaleznyi kulturolohichni chasopys*. № 23. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n29texts/zimmel.htm> (data zvernennia: 13.03.2026). [in Ukrainian].
3. Klimchuk, Yu. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannia makro- ta mikrotoponimiv u strukturi prazkoho tekstu (na prykladi poetychnoi tvorchosti predstavnykiv “prazkoi shkoly”) [Peculiarities of the functioning of macro- and micro-toponyms in the structure of the Prague text (on the example of the poetic work of representatives of the “Prague school”)]. *Volyn filolohichna : tekst i kontekst*. Vyp. 16. S. 59–68. [in Ukrainian].
4. Kocherha, S.O. (2024). Khudozhnia interpretatsiia kompleksu bezgruntianstva v romani Ulasa Samchuka “Na kraiu chasu” [Artistic interpretation of the groundlessness complex in Ulas Samchuk’s novel “At the Edge of Time”]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia” : seriia “Filolohiia”*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA. Vyp. 22(90). S. 66–69. [in Ukrainian].
5. Rusnak, I.Ye. (2025). “Prazkyi tekst” Ulasa Samchuka (na materialy romaniv “Sabotazh UVO” ta “Na kraiu chasu”) [“Prague Text” by Ulas Samchuk (based on the novels “Sabotage of the UVO” and “At the Edge of Time”)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia” : seriia “Filolohiia”*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA. Vyp. 26(94). S. 112–117. [in Ukrainian].
6. Samchuk, U. (2007). Na bilomu koni. Na koni voronomu: Spomyny i vrazhennia [On a white horse. On a black horse: Memories and impressions]. Ostroh–Lutsk : PVD “Tverdynia”. 424 s. [in Ukrainian].
7. Samchuk, U. (2021). Na kraiu chasu [At the Edge of Time]. Kharkiv : Folio. 510 s. URL: folio.com.ua (data zvernennia: 13.03.2026) EPUB [in Ukrainian].
8. Ukrainska politychna emihratsiia 1919–1945 : Dokumenty i materialy (2008) [Ukrainian political emigration 1919–1945 : Documents and materials]. Kyiv : Parlamentske vyd-vo. 928 s. [in Ukrainian].

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Випуск XXVII

Головний редактор –
доктор філологічних наук, професор **Ольга Харлан**

Комп'ютерна верстка – **Наталія Фесенко**

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Дата розміщення онлайн: 29.05.2026.

Дата друку: 05.06.2026.

Формат 60×84/8. Гарнітура Arial.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 8,84. Замов. № 0526/537. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК No 7623 від 22.06.2022 р.